

239110

MUNȚII NOSTRI,

179

ȚARA ȚOPILOR

DESPRE TRECUTUL MUNȚILOR-
APUSENI AI TRANSILVANIEI

DATE ADUNATE DIN AUTORI, MANUSCRIPTE ȘI TRADIȚII

BCU Cluj / Central DE University Library Cluj

RUBIN PATIȚIA, Sen.

PARTEA I.

DIN CELE MAI VECHI VREMURI PÂNĂ LA 1785.

— ORAȘTIE —

„Tipografia Nouă“, I. Moța

— 1912. —

MUNȚII NOSTRI
==
ȚARA ȚOPILOR
==

DESPRE TRECUTUL MUNȚILOR-
APUSENI AI TRANSILVANIEI
==

DATE ADUNATE DIN AUTORI, MANUSCRIPTE ȘI TRADIȚII
DE

RUBIN PATIȚIA Sen.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

PARTEA I.
DIN CELE MAI VECHI VREMURI PÂNĂ LA 1785
==

== ORĂȘTIE ==
„Tipografia Nouă“, I. Moța
== 1912. ==

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201300377

Prefață.

Munții-Apuseni ai Transilvaniei chiar îndată după ocuparea Daciei prin Traian, jucau o rolă însemnată, din cauza bogăției lor în aur și în alte minerale prețioase. În Ampelum (Zlagna) Impărații romani aveau chiar un reprezentant propriu și prin urmare acest ținut era bine îngrijit și tare împopulat, ba un al doilea val roman cuprindea acești munți dela Radna până la Uidin. Trecutul poporului așezat în acești munți ne arată, că ce puternici oameni rămaseră aci și după părăsirea Daciei de legiunile romane și limba romană conservată în acești munți mai curată decât în ori-ce alte părți, dovedesc descendența lor romană.

*M'am nizuít a adună câteva date din autori, manuscripte și tradiții, despre **Țara Topilor** — nume conservat aci în*

IV.

Munți până în zilele noastre și de care nume nu-și puteau da sama istoricii nostri. Petru Maior îl aduce în legătură cu familia Țopa, Xenopol cu satul Țapu de pe Târnavă, dar lui Hașdău aceste păreri nu-i convin și-i nedumerit. Aceasta provine din cauza, că noi încă puțin ne cunoaștem trecutul și puțini sunt cari cunosc situațiunea poporului român peste tot. Trebuie încă mult se scrutăm, se scriem și să cercetăm prin ținuturile românești.

Cartea aceasta e menită a face cunoscut trecutul unei populațiuni binemeritate pentru liberarea poporului transilvănean dela șes din iobăgia de care muntenii înainte de 150 de ani erau scutiți. Atunci se aflau ei mai bine ca cei dela „țară“ (dela șes), iară azi sunt, sărmanii, în o stare desnădăjduită, luându-li-se pe rând mijloacele de traiu. Nime nu s'a întrepus mai cu inimă la timpul său pentru ferirea răului, ba chiar și azi conducătorii și populațiunea română ajunsă la o stare mai fericită, — nu se gândesc a contribui la ajutorarea acelor munteni,

*cari cu jertfa de sânge și cu perderea
avuțiilor avute, au rupt lanțurile robiei,
în care zăcù țărănimea din Ardeal și
Ungaria. Chiar și ocârmuirea bisericească,
în administrația proprie nu i-a ocrotit așa
cum se cereà!*

Videant Consules!

Alba-Iulia, în Octobree 1912.

*RUBIN PATIȚIA Senior
advocat.*

ȚARA ȚOPILOR

DIN ISTORIA MUNȚILOR-APUSENI

BCU Cluj / Cluj University Library Cluj

PARTEA I.

In vremea cât ținû răvărsarea po-
oarelor sălbatece venite din Azia,
asupra Daciei traiane, pe care
o călcară și cutropiră unele după
altele mai multe sute de ani de-arândul,
— de o vieată pacinică în țara Daciei, nu
mai putû fi vorba. Locuitorii ei, scăpați
din acele potopuri, să refugiară în munți
și de spaima varvarilor nu mai cutezară a
coborî în șesurile, unde își avuseră mai
nainte locuințele și moștile lor, și de silă
trebuiră să-și chivernisească viața și avutul
aci, între cutele munților Carpați, unde
oardele varvare nu puteau străbate deloc,
ori numai puțin și foarte cu greu.

Trei fortărețe naturale dau Carpații:
Munții Hațegului, Munții Apuseni și
Maramureșul. După scurgerea popoa-

relor varvare din ținutul Daciei, aci în cuiburile acestea aflăm restul poporului român din poporațiunea Daciei pustiite.

În toate aceste trei ținuturi se află o deasă poporațiune românească, sub Voevozii lor, și din aceste locuri a roit apoi în timpurile liniștite de mai târziu, poporul român în Bănat, în Ardeal, în Moldova și în România.

La început Românii slobozindu-se iar spre șes, au împopulat numai părțile mai apropiate de munți, doar ca să fie aproape de acești buni ocrotitori, în cari și-au aflat totdeauna și ușor refugiul în zile de primejdie — și abia în veacul al 14-lea se întinse România până la Dunăre și Moldova până la Basarabia.

Câte ținuturi, atâți Voevozi de sine stătători aveau, însă fără legături între ei, o slăbiciune aceasta, care pricinui căderea Românilor din Bihor, din Bănat și din Ardeal sub domnia Regelui unguresc, domnie, care eră însă mai mult o suzeranitate, căci voivodatele române se susținură până cătră capătul veacului al 14-lea mult puțin de sine stătătoare. Dovadă despre ființa

Voivozilor români în Ardeal, este între altele și bulla Papei Clement al VI. adresată acelor Voevozi români la 1345.

Printre acești Voevozi se vorbește în acea bullă, și de un Voevod de „*Tzopus*“, cu numele Aprozic.

Cuvântul acesta „*Țop*“, s'a păstrat până în zilele noastre, căci locuitorii munteni din ținutul Câmpenilor, în Munții-Apuseni ai Ardealului, — și azi sunt și se numesc Țopi, — dar nu „*Moți*“, cum s'au îndatinat locuitorii dela țară, a-i numi.

Această numire vine înainte și în descrierea Ardealului făcută de Constantin Porfirogenita, care le zice pe grecește „*Tzopon*“ în veacul al XI.

Când Regele Ungariei, tinerul Principe bavarez Otto, ajunsese prinsoner al Voivodului ardelenesc Apor în Deva — și fû dat în samă Voivodului din Hațeg spre perzare, — acesta îl făcû scăpat și prin oamenii săi l'a condus prin „*Terra fzopus*“, apoi prin *Terra belinis* (Beinși) în Maramureș, — adecă tot prin ținuturi de ale *Voivozilor români*, cu a căror ajutor scăpă în Galiția, de urmărirea magnaților unguri. (Ottokar de Hornek) 308.

Ținutul așa numit „Terra Tzopus“ eră, dară, dela Mureș până în Munții Bihorului, iară Voivodul își aveà reședința în Abrud — numit sub domnia romană „Alburnum“, precum dovedesc tabelele scrise în ceară, aflate pe la 1852 în niște mine (băi) de aur, lucrate pe la anii 160 după Christos în hotarul comunei Roșia-montană de lângă Abrud.

*

Trecutul acestui ținut, locuit peste tot de o populațiune îndesată și într'una românească, vrednicește luarea aminte a întregului popor român, pentru a-l cunoaște și prețui după vredniciile câștigate pe teren național de cătră locuitorii lui, a căror fapte mult au ajutat la îmbunătățirea stărei materiale și sufletești a Românilor din Ardeal și țara ungurească, și de cari să ne aducem aminte de câte-ori vedem câte un Țop umblând pribeag prin țară cu ciubare și cu cercuri...

Puțin s'a scris până acum despre acești Țopi, și mai ales mai nimic despre petrecerea lor pe timpul domniei Principilor transilvăneni.

Încât m'au ajutat împrejurările, am

cercat a adună date despre trecutul țăpilor, ca, prin cartea aceasta, să fac cunoscută publicului românesc starea lucrurilor din trecut, socotind de o pagubă a le dă uitării pe acele, și a nu povesti unele lucruri văzute de mine însumi în timpul epocal al anilor 1848 și 1849, cari mi-au rămas vii în memorie, cu toate că eram pe atunci abia băiat de 8 ani, în Câmpeni.

Munții Apuseni ai Transilvaniei, sunt vestiți nu numai prin faptele războinice a poporului, dar și prin frumseța naturei. Vulcanul, Găina, Bihorul, Vlădeasa, Balomireasa și Muntele-mare, sunt străjile ținutului auros. Cu văile și strâmtorile lor naturale, ei formează o fortăreață ce a fost menită întru scăparea de urgia veacurilor vitrege, pentru populațiunea daco-romană, a cărei locuințe în orașe și sate căzuse pradă focului și dărîmării din fundamente!

Din câte primejdii ne-au scăpat pe vremuri munții și codrii aceștia! Aici, în întăriturile acestea zidite de Dumnezeu, au stat adăpostiți o miie de ani strămoșii nostri, când prin șesurile Dunării, curgeau

puhoaiile de barbari, când noroadele sălbatece ale Aziei se năpustiau cu duiumul, împingându-se unele după altele asupra Europei, jăfuind și pustiind totul pe unde treceau.

În munții aceștia s'a încheșat tăria și unitatea neamului românesc! Ei au fost ocrotirea și scăparea noastră în zilele de groază, cetatea sfântă în care s'au păstrat mai curate ca ori-și-unde, credințele, limba și datinile poporului nostru! În locurile acestea tănuite, pe veci îngrădite de străjile Carpaților, plutesc umbrele strămoșilor noștri de nainte de descălătoare.

Aici, în șopotul izvoarelor și în freamătul codrilor, a răsunat pentru întâia-oară frumoasa noastră doină duioasă, și nu e părau, nici plaiu, de care să nu fie legată o amintire scumpă sufletului nostru, nici vârf de munte, care să nu-și aibă povestea lui frumoasă și cântecul lui.

Mai târziu, după ce au conținut năvălirile și s'au scoborât ai noștri iar la șesuri, de câteori o primejdie mare ne-a amenințat, munții ne-au reprimi în adăposturile lor, și vai de dușmanul care ne-a urmărit

în întăriturile cetății acesteia naturale a noastre!

Firea locului a adus cu sine spiritul războinic a poporului muntean și curagiul lui propriu l'a scăpat de soarta vitregă a iobagilor dela șesuri, căci nici grofi, nici baroni, nu avură gust a cere dela Domnitori donațiuni (stăpânire prin dăruire) peste acest ținut, nici dupăce Voivodatul de „Terra Tzopus“ a fost încetat!

Țopii rămaseră în libertatea lor sub tot timpul Regilor Ungariei și a Principilor transilvăneni, precum voi descrie aceasta la alt loc.

U Cluj / Central University Library Cluj

Deci, muntenii din așa numitul domeniu fiscușesc al Zlăgnei de jos, de mijloc și de sus, sunt adevărate rămășițe ale vechilor colonii romane, aduse de Impăratul Traian în Dacia, cari la năvălirea barbarilor, aci și-au aflat loc de adăpost și în acești munți au scăpat și trăit până în ziua de azi, în acești munți, în cari aflară așa puține locuri de semănătură și de fânațe, pe care străbunii lor le tăiasă cu securi și cu crunte sudori, din acele păduri de veacuri, în care ei scăpaseră cu viața, cu vitele și cu puțina avere din

naintea hoardelor Hunilor, Gepizilor, Goților, Avarilor, Vandalilor, cari se întreceau în uciderea Românilor și pustiirea înflori-toarelor lor cetăți...

Muntenii aceștia, Romani din timpurile cele mai vechi, trăiau unii cu băitul, iară alții cu vânatul, cu pădurăritul și cu ținerea vitelor. Și așa se vede că ei, ca oameni liberi dintru început și după pacinica ocupare a Transilvaniei prin Maghiarul Tuhutum, n'au fost legați nici la un domn pământesc, fără numai Principelui țării — ca Principe, iară nu ca domn pământesc! — căruia, ca oameni liberi, de bunavoie, în chip de onorariu, nu ca datie iobăgească, îi dădeau din produsele lor în tot anul o cățătime sau mită de aur, precum Abrudsătenii, Buciumanii, Cărpenișenii, — sau că dădeau piei de vulpe și șghier, miere de stup și unt pe sama casei principelui, care cățătime de aur principele Apaffy o hotărește în diploma sa dată la 30 Maiu 1676 din Belgrad Abrudsătenilor, Buciumanilor și Cărpinișenilor în 50 de pizete, iară în diploma din 18 Decembre 1689 pune pe fieștecare din aceste trei comunități, câte 36 pizete și 6 cosași.

Acest honorariu, și nu mai mult, s'a făcut după aceea ca un obicei, întocmai ca la Secui darea bouului, când se însură sau se nășteă craiului un fiu. Nu numai vechii regi ai Ungariei, precum Ludovic cel mare în 2 diplome, date una din Zagrabia de după sărbătoarea S. Catarine fecioara și martira, la 1357, alta din anul 1365, în cari locuitorii munților acestora se numesc: Cives hospites și Montanistae, și Sigismund la anul 1428 în a doua zi după praznicul cercetării prea fericitei fecioare Maria, îi lasă și întărește, precum în acele două diplome se zice: în libertățile, prerogativele, indultele și laudabilele obiceiuri a lor din vechime avute. Ba și Principii Ardealului, precum Bethlen, Rákotzy și Apaffy, în mai multe diplome le-au întărit.

Că apoi, cu timpul, după ce-a ajuns Transilvania sub Casa Austriei, cum s'a strămutat acel honorariu și datie, în taxă de bani, și apoi cum și în ce chip taxa aceasta înmulțindu-se, s'a prefăcut în o taxă răscumpărătoare de robote, — vom vedea la alt loc.

Stări încordate între Români și Unguri.

Un semn, o arătare, ce se simte încă din aceste vremuri a vieții cetățenești din Ardeal, este marea înstrăinare a Românului față de Unguri, chiar ura contra lor. Și acest lucru își are pricini, fondate și multe, din trecutul istoric al țării. Știm că Tuhutum la venirea sa pe ascuns în Ardeal, a căzut pe neașteptate asupra ducelui român Gelu, pe care l'a apucat nepregătit. După moartea lui Gelu, întâmplată în acea bătălie, Românii de bunăvoie își aleasără de căpetenie pe biruitorul Tuhutum, unul din cei 7 căpitani ai lui Arpad, care se așeză cu Ungurii de sub comanda sa, cu regimentul său cum am zice, în această țară, dând mâna dreaptă și întărind cu jurământ legătură frățească cu locuitorii băștinași, cu Românii din țara lui Gelu.

Acestea ni-le adeverește și Notariul

anonim al Regelui Bela, care nu le-ar fi scris, dacă acelea nu ar fi fost fapte adevărate.

Poporul român întrând în legături apropiate cu veneticii Unguri păgâni, i-au atras pe aceștia la legea creștină de rit răsăritean, de care se țineau toți Românii. Principele Gila se botează în această lege, ba și nepotul său Stefan, încă a fost botezat după ritul oriental și numai după căsătoria sa cu o princesă germană, a îmbrățișat religia apuseană, romano-catolică. Această întâmplare fu o mare nenorocire atât pentru principele ardelenesc Gila, cât și pentru Românii ortodoxi, căci Stefan, la îndemnul Papei, începù goană asupra celor de ritul oriental, iar contra unchiului său Gila, s'a sculat cu războiu și, învingându-l, l'a dus în robie, împreună cu pe membri familiei sale, după ce lui Gila i-a scos ochii. Ardealul fu acum supus regatului Ungariei și se ocârmuiă de un Voevod în numele regelui Țării-ungurești.

Sub numirea de „Ardeal“, în timpurile acelea nu se înțelegea toată țara ce se numi mai târziu „Ardeal“, ci numai câtă se întindea dela Selagiu spre șesul

Murăşului cam până la Lipova. Cele mai multe ținuturi a Ardealului de mai târziu, erau încă sub Voevozi naționali de ai poporului baștinaş, precum eră țara Făgăraşului, a Haczakului (Hațeg), apoi Țara Țopilor și alte Voivodate, de cari se face pomenire până și în veacul al 14-lea.

Toți acești Voevozi se bucurau de neatârnare în coprinsurile lor și numai datorința a urmă în războiu pe Regele, o aveă fieștecare.

Și după sosirea coloniilor sași, Voevozii români mult timp și-au păstrat neatârnarea țărilor lor, și contra lor se aduseră acești oaspeți, cari încungiurau ținuturile muntoase — cuiburile românești — dela Rodna — Bistrița — Deș — Clușiu — Turda — Aiudul — Sebeșul și Orăștia, — toate cetăți zidite de poporul săsesc, — azi în mare parte desnaționalizate.

Linia satelor de sub „Pădurea românească” — Silva Blachorum — se întindea dela Turnul Roșu până la Hațeg și se ținea de teritoriul românesc al Voevodului din Făgăraș.

Din cauza ritului oriental, poporul român și Voevozii săi, avură de îndurat multe

năcazuri, și nobilimea maghiară, cu ajutorul Sașilor întăriți în cetăți, întotdeauna se încercă sau a-i face papistași, sau a-i stârpi, — lucru la care în nenumărate bulle papale erau provocați Regii Ungariei!

Au și izbutit cu timpul a cuceri pe mulți Voevozi și a-i sili să treacă la biserica apusană, prin care trecere ei deveniră contrari intereselor poporului român, rămas așa fără capi naționali.

Ușor dar se tâlcuește căderea poporului de rând în o iobăgie tot mai grea, de care înzadar se încercă se scape în revoluțiile dela 1437, 1466 și a lui Dozsa, care fu învins cu ajutorul Românilor ardeleni, pe cari apoi, ca mulțumită, îi făcură „glebae adscripti“, adecă legați de glie, ca să nu-și poată nici macar schimbă stăpânul, ba luându-li-se chiar și dreptul de proprietate! Această soarte neomenească și necreștinească, a durat sute de ani peste Români din Ardeal, cari avură să mai sufere și dela Calvinii prigoniri religioase.

Ținând seamă de toate aceste asupriri aplicate poporațiunei române și legei românești de cătră nemeșimea maghiară, putem înțelege ce urmări avură acestea

pentru stările dintre aceste două popoare, și nime nu se va mai miră de izbucnirile de ură a jobagilor români contra asupritorilor lor.

Dintre Voivodatele române, cel din urmă care căzû naintea deplinei puteri a regelui Ungariei, se vede a fi fost Voivodatul din „Terra Tzopus“, adecă ținutul Munților - Apuseni ai Transilvaniei, care numai la începutul veacului al 15-lea nu mai e numit așa, perzându-și dela acest timp și el neatârarea lui...

Voivodul Topilor avea reședința în Abrud, unde și azi se află o biserică veche din timpurile acelea, — azi în proprietatea papistașilor. Zidirea acestei biserici dovedește vechimea ei, căci murii cuprind multe pietri vechi cu figuri din timpul Romanilor vechi, iară pictura din lăuntru cu sfinții românești și cu scrisoare slavonă, o dovedesc de biserică românească. Azi e văruiță alb, însă sub acest strat alb, sunt și azi 12 apostoli în jurul Altarului, sub a căror figuri merge jur împrejur un brâu tricolor, întocmai precum am aflat acesta la unele biserici mai vechi din Mărginime.

Am cercetat această biserică de mai multeori. Eră ruină, după arderea Abrudului la anul 1849. Tenciuiala (văcălaşul) căzând de pe păreții bisericei în o ziuă a anului 1870, cercetând atunci ruina, am descoperit aceste chipuri a bisericei orientale și, cu mine dimpreună, mai mulți Români le-am văzut și le-am admirat.

După anul 1872 s'a renovat biserica aceasta și catolicii s'au necăjit mult a șterge chipurile sfinților, dar n'au izbutit pe deplin, și așa i-au spoit de nou cu var.

Pe un stâlp în partea dreaptă, eră icoana „Ioachim și Ana“ cu Is. Cristos ca prunc în potir, care icoană la ritul latin nu o am văzut nicăiri. Dovadă vădită despre trecutul răsăritean al bisericii.

Deși cu timpul se desființase Voivodatul, — poporațiunea acestor munți tot nu și-a perdut libertatea, căci în acest ținut nu aflăm urme de grofi sau de baroni sau alți nemeși cu drepturi feudale (peste iobagi), ci ținutul acesta, Țara Țopilor, eră acum posesiunea Coroanei, care neavând pământuri de lucrat, nu putu face și acî iobăgie. Așa apoi, locuitorii Munților n'au suferit de iobăgie sub principii Ar-

dealului. Dar sufereau par'că și pentru ei vecinii și frații lor: Crișenii din ținutul Bradului, Băii de Criș și a Hălma-giului, pe unde urmașii Voevozilor români, trecuți la biserica apuseană, să foloseau de dreptul de iobăgie al domnilor de pământ.

Comunele din jurul Abrudului, cu poporațiune română lucrătoare în băile de aur, erau scutite întocmai ca Abrudul. Acestea erau comunele Bucium, Abrudsat, și Cărpenișul, iară Roșia-Montană eră încorporată la opidul Abrud, — până când comunele de pe Valea-Arieșului erau libere. Chiar din cauza selbătăcimei locului, puterea statului nu-și putea supune această poporațiune sub administrația sa.

Ca cele mai vechi comune aici, sunt cunoscute Lupșa, Bistra și Offenbaia, a căror nume se pomenește sub Regele Carol Robert în procesul Lupșenilor contra unor cavaleri Ioaniți nemți din Offenbaia, pentru granițele otarului, — proces judecat chiar prin rege, pe temeiul fasiunilor unor nobili români din comuna Bistra, unde își aveă locuința familia Aron.

Un lucru minunat.

Pe când țărănimea română dela șes și pe sub poalele munților din Ardeal, gemea sub greutatea iobăgiei, desbrăcată de toate drepturile omenești prin legile zise „Aprobate și Compilate“ — legi alcătuite de nobilimea maghiară spre surparea totală a poporului român băștinaș, — pe acele grele timpuri, o parte a poporului român în marginele Principatului Transilvaniei, trăia liber și în belșug, scutit de greutatea puse pe gâtul celorlalți Români.

Acest popor român liber din Ardeal, erau *Țopii* — sau Moșii cum le zic acum, dar cari mai demult purtau peste tot numele de „Țopi“ — și țara lor între Murăș și muntele Biharii se zicea, cum am mai arătat, „Terra Tzopus“.

Locuitorii Munților-Apuseni din Ardeal, aveau din vechime asigurată această a lor

libertate, atât de cătră regii Ungariei, cât și dela Principii Transilvaniei începând dela Izabela până la Apaffi al II-lea, dar și după ce Ardealul ajunsese sub casa domnitoare de Habsburg, rămaseră în acea veche deplină libertate, până pe la anul 1750, precum dovedește o conscripție făcută de oficiile fiscusești la anul 1747 — deci de organe, cari de sigur nu au putut să fie părtinitoare poporului român din acești munți.

Acea conscripție arată, că Muntenii aveau propriile lor locuri de sămănat grâu de primăvară, săcară și ovăs; aveau fânețele lor și pășuni întinse în munți, păduri de brad și de fag, fără ca ei se plătească vre-o dare pentru ele, nici zeciuală (decima=dijma) din stupi și porci, dare care numai mai târziu s'a introdus la ei.

Aveau dreptul târgurilor, a crâșmăritului, a vânatului și pescuitul liber. Pluteau lemne pe Arieș, ducând plute până la Seghedin, fără a plăti ceva, sau a fi împedecați în acest negoț. Făceau scânduri în firezele lor proprii, cari fireze le-au folosit fără nici o tacsă până la anul 1820.

Asemenea aveau mori de măcinat

fărină și erariul însuș nu aveà nici fireze, nici mori, — și nici la taxe nu a supus morile și firezele până la anul aci amintit, ba mori propri erariul numai la anul 1836 și-a făcut.

Până pe la anul 1836—1846, pășunatul munților a fost liber și muntenii l'au folosit fără nici o contrazicere. Ei erau scutiți și de vamă la trecerea cu produsele aduse pe sama lor.

Nu au dat nici statului, nici Principelui țării contribuție, ci duceau numai în tot anul la curtea Principelui, un dar în unt, miere și piei de vulpe și de șghier, pe sama casei lui, întocmai cum duceà nația săcuiască la anumite date, câte un bou ca dar Principelui.

Ce este și mai mult: imunitatea acestor locuitori, adecă dreptul lor de a fi netulburați, a nu se puteà atinge nime de ei, se constată și în cele politice și judecătorești, căci comitatul, până la anul 1820 n'a trimis în acest ținut nici un solgăbirău, — și numai un adunător de dare se află în Câmpeni, pentru vama mărfurilor cari treceau granița.

Poporul își alegeà biraele sale, care

îngrijiau de buna ordine între locuitori, iară scaunul satului judecă asupra pricinilor de drept. Dar și tricesatoriul (deregătorul pentru adunarea dării) se numea dintre Români, și pe la anul 1784 încă un Român eră, Georgiu Bistrai.

Acest obicei (uz) se vede că se prefăcuse în regulă, căci istoricul Cserei se plânge la pag. 223 a cronicei lui, că acolo să numesc de oficianți (deregători) „oameni de legea greacă“.

Această libertate și imunitate (scutire) a Țopilor, a avut a se atribui mai multor jurstări, și Principii Transilvaniei au trebuit se aibă cuvinte întemeiate, ca să scutească pe locuitorii acestui ținut de soartea vitregă de care suferiau Români „dela țară“ — precum numesc Țopii Ardealul.

Pricina de căpetenie va fi fost firea războinică a muntenilor, pe cari istoricul Const. Porfirogenita îi descrie, ca pe cei mai războitori dintre locuitorii Ardealului! Cu greu ar fi fost a iobăgi acest popor muntean cu locuințele lui risipite pe déaluri și văi, — dar mai ales eră greu a-i iobăgi și pentru că locurile lui erau tare potrivite pentru apărare și numai cu

greu s'ar fi putut isprăvi ceva cu puterea contra lor! Dovada ni-s'a dat chiar și la anul 1849, când generalul Bem cu 30.000 soldați bine înarmați încunjură Munții, dar câte armadii intrară în Munții-Apuseni sub Hatvani, Vasvári Pál și Kemény Farkas, toate se nimiciră! — Și Munții nu putură fi supuși. Chiar și fortăreața Alba-Iulia numai ținutei brave a Țopilor nu a putut fi luată cu asalt!

Principii Ardealului aveau în Țopi buni păzitori pentru granița de cătră Ungaria, — unde, într'o vreme, la Oradea-mare domniau Turcii, contra cărora Țopii și Munții lor, erau scut bun. Tocmai de aceea, pentru siguranța principatului, Principii i-au scutit pe Țopi de greutăți.

Muntenii peste tot, dar mai ales cei de pe Râul-mare, sunt vânători aleși și neînfricați. Această a lor însușire, o folosiau Principii ardeleni la vânătorile cele mari îndatinate la curtea lor. În acest scop Principii aveau la întâlnirea Râului-mic cu Rîul-mare, în hotarul Câmpenilor, la așa numitul loc „Gura-Râurilor“, un castel de vânătoare, a cărui ruine s'au văzut și la începutul veacului al XIX. și locul

se numește și până azi „Cetatea“. Serviciul la aceste vânători li-l făceau Țopii cunoscători ai vizuinilor pe unde treceau urșii, lupii și alte sălbătăciuni. Dar și la războaiele purtate întru apărarea țării de dușmani, vor fi atras Principii pe acest popor războinic, despre care știau că e pururea cu arma în mână, având el, chiar în toate zilele lipsă a-și apăra avutul contra multor fiare, cari trăiau în pădurile mari și întinse ale munților.

Starea de libertate a „Țopilor“ și mai bine se dovedește prin împrejurarea, că pe coprinurile locuite de ei, nici regii Ungariei, nici principii Ardealului, nu au făcut donațiuni pentru grofi și baroni, din cari donațiuni (dăruiri) urmă iobăgia pentru locuitorii acelor locuri, iară câteva familii române nobilitate, încă n'au avut iobagi, ci tot pământul arător și de fânațe, apoi pășunile și pădurile, erau în libera folosință a locuitorilor.

Această fericită stare a muntenilor durând până pe la anul 1760, prin o întâmplare i se puse la acest an capăt și ei...

Munții-Apuseni formau un ținut, în care administrația politică se conducea de

bătrânii satelor. Oficiali comitatensi nu erau — deci o supraveghiere mai înaltă, nu există.

Mulți oameni prizoniți scăpau în acești munți neumblați, aflându-și aici mântuirea, și multe familii trăesc aici, a căror protopărinți au venit în munți, de prin Ardeal, Banat și Bucovina, unde se așezau și unde nime nu-i mai urmăria. Un atare refugiat pricinui poporului o mare îngreunare, precum voiu povesti mai jos.

Românii, deși cu stare bună, din lipsa școlilor, rămăseseră fără cultură și prin urmare nepricepători ai mersului stărilor politice din țară. Când Ardealul ajunsese provincie austriacă, ei întrelăsară a sta nainte cu documentele despre privilegiile (drepturile și scuturile lor dobândite dela vechii regi ai Ungariei, cum am arătat mai sus, deși atari dovezi (documente) pe la anul 1836 se aflau încă în mâinile Bucumanilor, parte în original, parte în transumpturi (copie) autentice.

Când ajunsese Transilvania sub domnia Casei de Habsburg (care domnește și acum din Viena), locuitorii din Munți urmară după vechiul obicei, a tri-

mite acum la cămara fiscușească honorarul și datia, care până aci o duceau la curtea Principelui la Alba-Iulia.

Datia de miere, unt, piei de șghieri, de vulpi, domnii dela cămară o întrebuintară pe sama lor, și când băgară de samă la chivernisirea averii statului (tezaurariat), că din ținutul Munților-Apuseni incurge foarte puțin venit, s'a făcut cercetare. Comunele dovediră că ele au trimis, după vechiul obicei, darea lot, și domnii dela cămară se scuzară, că mierea și untul s'a topit și a evaporat, iară pieile s'au stricat. De aci vine proverbul, că „cel-ce umblă cu miere, se unge pe degete“.

Ca să se facă capăt acestei chiverniseli, erarul (vistieria țării) a făcut un contract cu locuitorii, strămutând datia, în răscumpărare cu bani, a căror sumă la început fu o taxă neînsemnat de mică. Mai târziu însă, ea crescù tot mai mare și mai ales după următoarea întâmplare:

Un Ungur urmărit pentru defraudări (mâncare de bani obștești) și pentru alte fapte rele, fugi în Munții-Apuseni, unde nu mai fu urmărit, iară locuitorii români

îl miluiră. Acest pribeag petrecând mai mult timp în munți, nu s'a apucat nici de un lucru, ci trăia cu cerșitul când la o gazdă când la alta, și cutreeră ca un vagabond toate comunele.

Fiind însă el om tinăr și sănătos, în urmă fu îndrumat a se apucă și el de ceva lucru, ca să-și câștige traiul vieții. Văzându-se acest vagabond respins dela traiul ușor ce-l avuse până aci, — s'a înverșunat, și socotind a-și răzbună, și-a făcut o bandă de hoți, cu care apoi jăfuiă casele oamenilor, prădă și răpea, pricinuind mari pagube pacinicilor locuitori, cărora în felul acesta nerușinat le răsplăteă, pentru-că l'au primit și l'au scăpat de temnița ce-l așteptă pentru faptele sale.

Pentru a pune capăt jafurilor, locuitorii satelor se sculară în gloate și încunjurând banda de hoți, îi prinseră și-i omârîră, iară pe conducătorul bandei, îl trimiseră legat la comanda militară din Alba-Iulia, unde fu pus în prinsoare. Uciderea acelor hoți, s'a întâmplat în pădurea dintre Vidra și Tomnatec.

Capul lor iscusit, prinsonerul, care eră om mai învățat, spre a se mântui de

pedeapsa ce-l așteptă, a rugat pe judecători, să-i deie voie a vorbi cu vicișpanul, căruia îi va descoperi un lucru însemnat și de mare folos pentru țară, dacă lui îi va iertă pedeapsa.

Cererii lui se dăde loc și el atunci a denunțat pe locuitorii din Munți ca pe niște oameni cu averi mari și venite frumoase, cari însă plătesc foarte puțină dare și nu fac nici o slujbă în folosul fiscului. Ei ar putea fi puși la niște dări mai mari față cu fiscul ca domn pământesc.

Și spusele sale s'a legat a le dovedi de adevărate la fața locului.

Nici nu întârziă acest lucru, căci Muntenii se treziră în o zi cu o comisie condusă de acel tâlhar, pe care ei îl prinsese și-l dase spre osândire în mâinile deregătorilor împărătești.

Comisia află de adevărate spusele acelui prinsonier, căruia îi dăde drumul, iară pe comunele muntene le obligă prin contract la plățirea unei sume de bani cu mult mai mare ca în trecut, în chip de răscumpărare a muncii de iobagi, care în munți n'o putea cere dela Români în natură, căci ei înșiși aveau ca proprietate

a lor tot pământul și pădurile cu munții dimpreună.

De aci înainte se socot și Românii munteni de iobagi — și-și pierd libertatea personală și a proprietății, care până aci nime nu li-o tăgăduise. Din partea ocârmuirii se țineă, că Românul nu poate fi decât iobag, pecum eră scris în Aprobate și Compilate.

Simțind muntenii răul ce-i așteaptă, spre a se apăra, scoaseră din lăzi diplomele și donațiunile Principilor, — dar aceasta nu le mai ajută, și ele fură declarate de fără putere, pentrucă nu s'au întărit de nici un domnitor din noua domnie a casei Habsburgice, ba că nu s'au publicat, nu s'au dat pe cale legală, și altele pe care le știau spune pentru respingerea lor, cei cu dor de asuprire.

Urmează acum asuprire peste asuprire! Li se luă Țopilor de fișc dreptul de crâșmărit, de pescuit și dreptul târgului! Numai morile de măcinat fărină mai rămaseră libere, dar și ele fură mai târziu puse sub taxă (bir).

Deși prin învoielile făcute cu fiscul se pusesse o stavilă asupririlor mai mari,

acele nu mai luau sfârșit, căci, precum se vede din scrisoarea mai înaltă (împărătească) din anul 1776; din decretul camerei din 15 Iulie 1807; din rescriptul împărătesc dela 30 Septembre 1807 Nr. 3760, aceste scrisori cu porunci înalte, se sileau a-i scurtă pe munteni, a-i desbrăcă de avutele libertăți și beneficiuri și a-i asemăna iobagilor dela „țară“, cari gemeau sub cea mai grea robotă... Nu puteau suferi noii Dărnici, ca între Românii munteni să fie deosebire de ceilalți iobagi. Darea Muntenilor de miere, unt și piei, s'a strămutat în o sumă de bani satorită prin contract cu ei. Suma pe bani la început eră mică, mai târziu însă, la înnoirea contractului, ea s'a tot mărit, până ajunse la suma de 12 mii floreni ungurești, care la altă dată se prefăcură în „monetă convențională“. Și această sumă au suportat'o muntenii, pentru că foloasele ce le aveau din stăpânirea deplină a pământului, pădurilor și pășunatelor, erau cu mult mai însemnate, decât să se simtă prea împovorați cu plățirea acestei sume, și nefiind obligați la alte slujbe.

Această bunăstare a Muntenilor le eră un ghimpe în ochii acelor deregători fis-

cusești de viță maghiară, cari știau iobăgia grea, care după Aprobatae și Compilatae apăsă poporațiunea română dela țară, și nu le venea la socoteală, că atâta popor român din Munți să ducă o viață mai ușoară, mai omenească. Încercară drept aceea toate mijloacele de a supune pe munteni la robote și fiindcă fiscul nu avea pământuri de lucrat, fiind tot pământul în stăpânirea locuitorilor, li-a pus pe cap, pe lângă o oarecare plată, tăierea de stângeni de lemne din păduri și cărăușirea acelor la uzinele din Zlagna și Offenbaia!

Tăierea stângenilor de lemne se făcea iarna, când e frigul mai mare, iară cărăușirea lor pe râul Arieș, în timpul primăverii, când se topea zăpada. Amândouă aceste lucruri erau împreunale cu mari primejdii pentru sănătatea și chiar și pentru viața oamenilor, deci Muntenii se simțeau foarte asupriți cu robotele acestea, a căror împlinire se siluia cu bătaii trupești și cu gloabe în bani!

Aceste slujbe cu timpul se mai înmulțiră, ba se scoaseră și unele păduri din folosința oamenilor.

Judecătoriile satești.

În comunele muntene până la capătul veacului al XVIII-lea, justiția (dreptatea) se făcea acolo în sat, de cătră „scaunul satului“, stând din bărbați bătrâni, în frunte cu judele (birăul) satului. Înaintea acestui scaun de judecată se înfățișau părțile împricinate, și despre pricina dintre ei se luă un protocol, în care se scriau cele date de pârător și de pârât.

Tot acest scaun dă drept însurăteilor a-și cuprinde loc de casă și a-și face loc de moșie, cuprinzând loc în pădure.

Documente de această natură s'au adus nainte multe de cătră locuitorii munteni, când comisarul Aldulcan, la anul 1852, a venit să facă o cercetare în treburile pădurilor din Munți. Muntenii noștri, precum aveau datinile lor în ce privește pământul, tot așa aveau datinile lor bine lămurite în ce privește dreptatea! A fost în ființă

un „drept vechiu“ la poporul român, care drept, prin o durată de mii de ani, prin învățătura din pășanie, a intrat în sufletul Românilor, și făcea o parte din ființa lui!

Dela judecata scaunului sătesc nu mai erà apelată! Poate la rari întâmplări de se supunea chibzuirii și din partea domnului pământesc, care pentru munteni erà Principele țării.

Ne putem închipui de câtă libertate și drepturi erau părtași muntenii, având ei și în administrație (deregătorii), și în judecări, neatarnarea lor deplină și putând hotărî după plac de pământ, de pășunat și de păduri, netulburați de nimenea.

Chiar în legile țării și în diplome regale este vorba de „uzul și dreptul Valach“ adevărat deosebit de cel al ungarilor. Muntenii și după încetarea Voivodatului din Abrud, întâmplată pe la anul 1549 sub Voevodul Iacob, rămaseră în libertatea lor.

Răscoala Românilor din Munții- Apuseni și din Criș în anul 1610.

După uciderea Voivodului și Principe al Ardealului Mihaiu Viteazul pe câmpia Turzii, țara ajunsese pe mâna generalului împărătesc Basta, care pustiă și ardea orașe și se purtă ca un tiran, aducând asupra țării o stăpânire de groază soldățească. Bathory reîntors, se lăpădă din nou de tronul Ardealului în favorul Împăratului Rudolf; apoi se alege Moise Székely de Principe al Ardealului, care însă, învins de Voievodul român Radul, cade în acea luptă! Ardealul trece prin o mare zguduire. Nerânduiala, nesiguranța averilor și a vieții, procese neîntemeiate de tradare, omoruri politice, urmăriri și prigoniri religioase, erau lucruri de toate zilele.

Basta, mâna dreaptă a Împăratului Rudolf, provocă împotrivirea Ungurilor sub

Bocskay, ales de Principe al Ardealului cu ajutorul Turcilor la 1605, și apoi pentru Ungaria ca rege.

După moartea acestuia, se aleasă de Principe al Ardealului, bolnăviciosul Sigismund Rakotzy, care la anul 1608 abzice și se alege cel din urmă vlăstar al familiei: Gavriil Bathory.

Nicicând Ardealul nu a avut un domnitor mai tiran ca pe acest om prigonitor și desnădăjduit. Prigonea pe toată lumea, nici un om nu era sigur de viață, vătămă pe magnați, necinstea familia și era foarte urgisit de toți. Principele acesta ceru orașului Sibiiu, ca să-i deie cvartir de iarnă între zidurile orașului. Sibiieni împliniră cererea lui.

Principele la intrarea lui în oraș, se folosi de un șiretlic. În carăle cu bagage așeză sub coperișe soldați!

Ajungând în piața Sibiiului, cătanele se iviră din cară, prinseră pe toate căpeteniile orașului și, în urmă, chiar asupra sărbătorii Crăciunului, alungară pe toți bărbații din oraș și soldații cu Principele se deteră la cele mai desfrânate petreceri și beții.

Groaza acestor oameni, a ținut până sosi știrea, că sub conducerea popei din Vidra, Muntenii și Crișenii s'au răscolat, și, pentru a sufoca această revoluție, Principele Báthory a părăsit Sibiiul, spre marea bucurie a Sașilor, cari își amintesc în cronica Sibiiului, că la Caienele s'a întâmplat lupta prin care s'a suprimat revoluția Românilor din Munții-Apuseni.

Nu se spune pricina acelei revoluțiuni și așa numai dăm cu socoteala următoarele:

Se știe, că după omorârea Voevodului Mihaiu-Viteazul în ținutul Turzii, au fost aduși coloni Săcui și s'a înființat scaunul Arieșului. Locuitorii români au fost alungați cu puterea din acest ținut și ei anunit în Munții-Apuseni și-au căutat refugiu, scăpare, și prin ei s'a pornit mișcarea poporului din Munții-Apuseni, cari erau totdeauna gata a sări în ajutorul fraților prigoșiți!

Despre acest fapt istoric numai în cronica orașului Sibiiu am aflat această amintire, și aflu de lipsă a o prinde aci, pentru a nu se da uitării și a se căuta alte date despre acest act istoric.

Călugărul Sofronie în Munții- Apuseni.

Cele ce se statoriseră în sinodul bisericeii ortodocse ținut la Bălgrad (Alba-Iulia) sub Metropolitul Atanasie, despre unirea bisericeii gr.-or. românești din Ardeal și Ungaria cu scaunul papal dela Roma, — turmei credincioase nu i se va fi publicat, și lumea ținea, că acum toți Românii din Ardeal au primit a fi uniți.

Dar faptele ce au urmat, nu adevăresc aceasta, deoarece poporul mirean și mulți preoți, nu voră a ști nimic de unire, și în multe sate și orașe, locuitorii români auzind de unire, nu o recunoșteau și alungau din mijlocul lor pe acei preoți, cari se declarau de preoți uniți.

Răsvrățiri și apoi esecutiū militar cu brachiu (cu puterea) urmară contra aceluia, cari nu voiau a se mărturisi de uniți!

Acest fel de tulburări în popor, durează peste 80 de ani și sub împărăteasa

Maria Terezia iau o formă de tot aprinsă, din care pricină împărăteasa fu nevoită, mai ales după întrevinerea împărătesei Catarina II-a din Rusia pentru biserica ortodocsă, a da un „edict de toleranță“ (scrisoare de îngăduire) la 13 Iulie 1759.

În acest an călugărul Sofronie petrecea la curtea metropolitului sârbesc. Sofronie eră născut român, în comuna Cioara (comitatul Albei inferioare), și aveà numele Stan Popoviciu. Petrecuse mai mult timp în Țara-românească, de unde se întorsese în comuna sa natală la anul 1756.

Când și-a început lucrarea în contra unirii, se întitulă „Vicar al sfântului sobor din Carloveț“. Eră bine hrănit, vurtă păr lung și eră negru la față. Aveà o fire aspră și aprinsă și în lucrarea sa se știà folosi de toate mijloacele ce duc spre scopul propus.

Apostolia sa în contra unirei a început-o în comitatul Hunedoarei, apoi a urmat-o în al Albei inf. pe Murăș în sus, pricinuind o fervere mare în mijlocul poporului, încât acesta începù a alungà pe preoții uniți din biserici și din locuințele lor!

Guvernul, temându-se de o revoluție,

dete poruncă pentru arestarea vestitului călugăr. Oficialii comitatului Hunedoarei încă în anul 1759 l'au aruncat în temnița din Bobâlna, dar câteva sute de Români, înarmați cu pari nodoroși, năvăliră în curtea comitelui suprem (fișpanul) Ladislau Balog, care locuia în Geoagiul-de-jos (aproape de Bobâlna), și cerură cu tărie liberarea călugărului! Comitele împlânzi mulțimea răsvrătită cu vorbe frumoase și o îndrumă cu cererea la guvernul din Sibiiu. Poporul se depărtă, iar guvernul, cum înțeleasă despre aceasta, dete poruncă, ca, sub pază de soldați, în timp de noapte, călugărul să fie dus în fortăreața (cetatea) din Bălgard! Până a nu se împlini dorința guvernului, cinci până la șase sute de Români din comitatul Zarandului, al Hunedoarei și scaunul Orăștiei și din ținutul Abrudului, năvăliră în 13 Februarie 1760 spre sară, sub conducerea unui protopop din Săliște, în Bobâlna, sparseră temnița, legară și bătură pe păzitori, și pe călugăr îl liberară!

Însoțit de mulțime de popor, apucă el pe Valea Geoagiului-de-jos spre munți, în comitatul Zarandului, unde își putu

urmă propaganda contra unirii fără nici o frică, căci acum poporul îl apără și cu puterea! Aci organizează călugărul Sofronie acea mișcare înfricoșată, care zguduî toată biserica unită!

Curtea din Viena ajunsă în o nouă încurcătură prin revolta aceasta neașteptată alui Sofronie. Împărăteasa, pe lângă toate sfaturile contrare, voi să încerce cu buna, și spre acest scop dete o proclamație (scrisoare domnească), prin care 158 comune erau provocate a împlini legătuelile lor din decretul dela 1759, făgăduindu-le iertare de toate abaterile (greșelile) săvârșite, ba le făgăduî și trimitere de episcop neunit, de care ei, Românii neuniți, nu mai aveau. Guvernul liberă din închisoare pe preoții arestați pentru „schismă“ (abatere dela credință, acum dela unire), sub obligământ, că nu vor mai tulbură sfânta unire.

Când s'a publicat această proclamație, călugărul Sofronie se află în Zlagna, unde fusese primit de popor cu mare bucurie și alaiu. S'a îngrijit, ca în contra proclamației să revolte tot poporul și acea revoltă să se întindă și în alte comune, cari erau provocate a da napoi uniților biseri-

cile răpite. Publicarea nu avu răsunet. Oamenii spun, că religiunea nu și-o părăsesc și bisericile nu le dau uniților, ci vor merge într'însele, ca să se roage la Dumnezeu, că doară ei nu sunt dobitoace, precum cred domnii! Acest răspuns fu dat în scris de cătră o adunare mare a Românilor adunați în Deva, în postul Paștilor.

În acelaș timp, în cursul lunii lui Aprilie și Maiu, multe comune, la porunca lui Sofronie, alungară pe preoții uniți și puseră mâna pe biserici. Bălgradul și comunele din jur, toate urmară în acest chip, nemai vorbind de domeniul Zlagnei, unde nu mai eră cu putință a se susțineă unirea. Chiar și pe slujbașii regești ai domeniului, îi alungă poporul, iară preoții uniți ajunseră în temniță.

Poporul ascultă de Sofronie ca de un craiu, căci făgăduise oamenilor, că de se vor lăpădă de unire, vor căpătă un episcop sârb și se va face părtaș tuturor privilegiilor (scutirilor) politice și cetățenești, de cari se bucură Sârbii! Așa că, mișcarea aceasta sângeroasă, are un fond curat *politice*! Aceasta se vede apriat din cuvintele ce le strigă Sofronie domnilor și diregă-

torilor: „A trecut puterea, domnilor! Acum noi suntem domni“.

Sufletele Românilor erau pline de dorul libertății și răzbunării, întocmai ca mai târziu sub Horia. Inima revoluțiunii lui Sofronie a fost domeniul erarial al Zlagnei, întocmai cum acest ținut formă centrul revoluției din 1784 și 1848.

Sofronie merse la Abrud și aci își așază reședința sa întărită ca o fortăreață, (cetate), cu pădurile și munții din jur. În ziua de Rusalii 14 Maiu 1760, el, însoțit de poporul răzvrătit, răpi uniților biserica din Abrud și săvârși el liturghia într'însa, apoi cutreieră satele din munți, alungând pe preoții uniți și ocupându-le bisericile, casele și venitele parohiale!

În 24 Maiu n. merse la Câmpeni, unde eră târg de țară. Mulțimea poporului auzind de venirea lui Sofronie, părăsi târgul și se adună în jurul casei locuitorului Cotețu, unde eră pregătit sălaș călugărului. Acesta începe a predică și a înflăcără mulțimea în contra bisericei papistașe și a celei unite.

Administratoarele domeniului, Anton Imecs, trimite niște soli, care să-l des-

mânte dela aceste răsvrătiri și să-i ceară scrisorile de legitimare (de adevărire că cine e?)

Atunci călugărul, însoțit de uriașa mulțime, năvălesc asupra cuartirului aceluia șpan, voind să străbată în casa lui cu puterea, și îndemnă poporul să-l omoare! Atunci șpanul strigă mulțimii, că pe cel ce va cuteza se între în casă, îl va împușcă! Poporul amenință cu moarte, iară călugărul strigă:

— „Las' că-ți voi pune eu capul tău la picioarele tale.“ Timp de o oră ținură împresurată casa administratorului, apoi se retraseră aruncându-se asupra caselor preoților uniți, pe cari îi izgoniră.

Pe la 3 ore d. m. poporul și Sofronie apucară drumul cătră Abrud. Pe drum întâlnesc pe protopopul unit din Roșia, Alexandru Aron, pe care cu săcuri și cu pari îl atacă. Încep a-l bate, lovindu-l și în cap! Și dacă protopopul nu ar fi fost pe un cal bun, cu care a gonit repede până la Câmpeni, ar fi fost omorât acolo în comuna Cărpeneș.

Focul aprins de Sofronie se lățeă în toate părțile. În Iunie 1760 mai multe sate

din comitatul Albei, Târnavei și Turdei, înaintară la guvern o rugare, în care protestară și declarară, că mai bine lasă să li-se taie capetele, că sunt gata a cere ajutor și ocrotire dela curtea rusească, și că mai curând pun toată țara în flacări, decât se îngăduie, ca cineva să-i mai silească a se face uniți!

În 7 Iulie s'a dat dela guvern poruncă tuturor oficialilor, ca toți răsvrătorii de popor, să fie prinși, mai ales preoții neuniți! Și temnițele garnizoanei din cetatea Bălgradului, începură a se umplea!... Între cei arestați eră și vestitul „Popa Tunsu“, adeca Molnar din Sadu, care în revoluția aceasta ajunsese protopop neunit. Pe acesta l'a fost tuns episcopul Aron, pentru că se sfințise în România la anul 1758.

Ceeace făcea Sofronie în Munții-Apușeni, Tunsul o isprăvea în comitatul Turzii, unde își avea reședința în comuna Pogăciaua și de unde făcea ieșiri prin comunele de pe Murăș în sus. S'a dus și la târgul de țară în Sân-Petru, și neștiind de porunca dată la 7 Iulie 1760, pentru arestarea răsvrătorilor, el își făcù amvon înalt

în mijlocul uriașei mulțimi de popor, și începù a botjocori în versuri și în proză pe uniți, pe papistași și chiar și pe calvini.

În târg erau oficiali dela comitat și chiar și vicecomitele (vicișpanul), dar de frica poporului nu cutezară să-l aresteze, ci trimiseră pe doi solgăbirăi, între care eră și românul Petru Endes, ca să-l întrebe că cine l'a împuternicit să răsvrătească mulțimea? Popa Tunsu, încunjurat de popor, care ținea la el ca la un sfânt, răspunse în batjocură.

Peste noapte se întoarse la Pogăciaua, unde aveă cuartir, la un Român bogat, nobil. Cină și se culcă.

Doi protopopi uniți, cel din Oșorheiu și cel din Uilac, în năcazul lor asupra acestui popă, se duseră la o garnizoană (stație militară) mai apropiată și descoperiră că unde e răzvrătitorul, și de acolo primind 20 de soldați, merseră la locuința Tunsului în cap de noapte. Unul dintre soldați slobozi pușca prin ușa încuiată și nimeri chiar pe gazda casei — nobilul român!

Tunsul fu pus legat pe un cal, —

cătanele se duseră la garnizoana lor, iară protopopii cu câțiva cantori, porniră cu Tunsul la satul Abafaia, unde eră curtea comitelul suprem Huszár, ca să-l bage în temnița comitatului.

— „Duceți-vă cu el dela mine, să nu vină Românii, ca să mă omoară și să-mi prădeze curtea!“, — le zise fișpanul.

Porniră dară cu Tunsul la Târgul Murășului (Murăș-Oșorheiu), unde-l deteră garnizoanei militare. De aci Tunsul fu trimis între baionete la Viena, unde fu ținut închis până în vara anului 1761, când, la mijlocirea conzilierului român Gaia și a generalului Bukow, fu trimis acasă, pe lângă obligarea, de a nu mai ațâța în contra unirii. I se asigurase și o plată de 30 cruceri pe zi, ca să aibă din ce trăi, dar să aibă pace. Nu s'a ținut de învoială!, și de nou a început a ațâța prin comitatul Dobâței contra unirii, pentru care neascultare, în urma arătării făcute asupra lui, își perdù „penzia“ de 30 cruceri la zi! Ca se și-o recâștige, merse la Viena împreună cu fratele său — oculistul Molnar, înse aci fură ambii arestați și mai târziu liberați sub condițiunea, ca Tunsul — se

nu mai între în Ardeal! Se retrase atunci în Bănat, unde și muri.

Această soarte avea să-l ajungă și pe Sofronie în urma pomenitului ordin guvernial. La plânsoarea preoților uniți din Abrud, guvernul hotărî să-l prindă pe primejdiosul călugăr.

Sub comanda lui Ioan Halmágyi de Somlyó, 25 de husari și cu cancelistul guvernial Secădate, înștiințați că călugărul va fi în 2 August în Abrud la o înmormântare, — se duseră toată noaptea și ajunseră dimineața în comuna Bucium. Se ascuseră în păduri până le va veni știre, că unde se află călugărul. Li se aduse știrea, că el și cu birăul din Abrudsat, tocmai au intrat în biserica din Abrud. Atunci husarii și cancelistul grăbiră într'acolo, și sparseră ușa încuiată a bisericii și prinseră pe călugăr și pe birău, îi legară pe 2 cai câștigați în grabă și porniră cu ei.

Auzind Românii despre această arestare, se adunară înarmați și urmăriră pe husari. Primarul din Abrusat, văzând poporul, începù a se lupta cu husarul

care-l duceà, așa încât husarul luptându-se cu împotrivorul, rămase mai napoi ca ceilalți. Fu ajuns de poporul ce-i urmărea, și oamenii doborîră cu pietrii și pari pe husar de pe cal, îl bătură de moarte, iar pe Rus Gavrilă îl liberară, fără ca ceilalți husari se vină în ajutorul soțului lor. Aceia fugiră cu Sofronie cătră Zlagna.

Poporul se întoarse cu husarul rănit la Abrud, unde sosind, husarul simțindu-și apropierea morții, ceru ca să i se aducă un preot romano-catolic. Acesta veni la muribund, și atunci Românii arestară pe preot și deteră de știre oficialilor, se întrevină pentru liberarea lui Sofronie, căci până atunci nu vor slobozi nici ei pe preotul catolic! Deregătorii se spălară pe mâni cu aceea, că cele întâmplare s'au făcut din porunca guvernului și ei nu pot face nimic pentru liberarea lui Sofronie! Mai târziu, la întrevenirea șpanului domi-nial, poporul slobozi totuși pe preotul romano-catolic.

Însă în ziua următoare, Dumineca, peste 2000 de oameni, înarmați cu puști, săcuri și măciuci, încunjurară casa camerală — unde eră schimbătoarea de aur, —

luând pe cămăraș la răspundere pentru cele întâmplate. Poporul înfuriat îi nimici casa și mobilele, și de nu se ascundeă bine, — eră măcelărit cu toată familia sa.

Husarii scăpați de furia poporului la Abrud își urmau drumul cătră Zlagna, când în câmpul numit „Troian“, deteră peste o mare mulțime de Români, cari mergeau la târgul din Zlagna.

Cum i-a văzut poporul pe husari ducând prins pe călugărul lor iubit, li-a închis drumul cu un lanț, i-a atacat, i-a desarmat, au liberat pe călugăr și apoi au dus ei pe husari ca prinșoneri în temnița din Zlagna!

Iar fiindcă în încăerarea din câmp, soldații, apărându-se, au fost rănit pe unii dintre Români, au cerut ca să li se deie atâta soldați ca ostatici (zălog), câți Români au rănit ei, și pe aceia ei o să-i omoare, dacă Românii ar muri din ranele primite! Cererea, de frică ca de voie bună, li s'a împlinit. Însă Românii mai târziu i-au liberat pe toți soldații.

Sofronie eră acum el stăpân în Zlagna, și ațâță poporul în contra bisericeii unite!

În 6 August mulțimea poporului adunat

în Zlagna, crescù până la 7 mii, și eșiră toți în locul Troian, unde fusese liberat călugărul din mâna husarilor, ducând cu sine pâne, bani și vin din curțile erariale și beură până ajunseră la certe.

În acelaș timp s'a pornit la Abrud o goană înfricoșată în contra celor cari erau bănuți, că au luat parte la arestarea lui Sofronie!

Mii de Români se adunară, la sunetul clopotelor trase în dungă, și năvăliră în Roșia-montană, atacă curtea și casa protopopului unit Ales. Aron, dărâmându-i casa de i-o făcură asemenea pământului, îi pușcară vitele, și-i împrăștiară banii în patru părți ale vântului!

Asemenea o păți și fratele mirean al protopopului și alții!

Pe preoții uniți îi aruncau între otare și-i izgoneau din societate, din rândul celorlalți oameni, și nici vitele lor nu le lăsau se pască cu vitele celorlalți.

În Abrud năpădiră asupra casei erariale cu scop ca să-l atace pe adjunctul Halmágyi, care scăpă cu fuga. Soția lui numai dupăce plăti 30 de galbeni, fu

cruțată. Casa nu i-au stricat'o, sub cuvânt că e împărătească.

În Zlagna, până a nu se împrăștiă mulțimea, Sofronie merse la capul oficiului montan (de băi) Kejliny, și la alt domn cu numele Eder, și pe amândoi îi siliră se plece la Sibiiu, ca se mijlocească liberarea preoților orientali, cari fusesse arestați în urma poruncii guverniale din 7 Iulie 1760, amenințând, că dacă în 8 zile nu vor dobândi aceasta, nu-și vor mai găsi soțiile și copiii cum i-au lăsat, iar poporul ce cei arestați îi va liberă cu puterea, chiar și din cetatea Bălgradului!

Guvernul le făcù pe voie, și în 12 August cei 2 domni se întoarseră la Zlagna nu numai cu hotărîrea de învoire a guvernului, ci și cu preoții neuniți liberați din cetate, pe care îi arătară poporului spre mai mare încredere.

Acum teroarea poporului înfuriat începù a fi tot mai mare! Nime nu cutezà a se mai mărturisi de unit, căci erà bătut. O păți așa popa unit din Zlagna și cantorul din Galda-de-jos și preotul de acolo, pe care-l scoaseră din casa parochială! Cete întregi din munți năvăliau la țară, jăfuind

casele preoților uniți, iară pe preoți îi duceau legați la Zlagna, de unde nu se puteau liberă numai cu plată mare!

Pe un preot rom. catolic, care folosise cuvinte mai aspre contra Românilor revoltați, eră să-l omoare, dar Sofronie l'a iertat sub învoiala, că dela ușa bisericii până la altar să se târăie în genunchi și să-și retragă cuvintele. Ceea-ce popa a și făcut și-și mântui viața.

Văzând Sofronie, locuitorii din Alba-Iulia și jur, că pot face toate, deoarece miliția eră la războiul cu Prusia, — începuseră a amenința prin scrisori chiar și guvernul, și cerea, ca și cei trei popi, cari mai rămăseseră închiși în temnița din Sibiiu, să fie liberați, că de nu, pace în țară nu va fi!

Spaima se lăți, Episcopul Aron se refugie dela Blaj la Sibiiu, teologul episcopului fugi în Bălgrad și mulți magnați și nemeși catolici se refugiară în cetăți. Chiar și ofițerii din fortăreața Albei-Iulia se temeau, că va fi atacată cetatea lor.

Curtea din Viena temându-se de o revoltă a poporului, dete în 20 Octomvrie 1760 îndrumare guvernului, că pe Sofronie

să-l înzestreze cu „salvus conductus“, ca doară prin aceasta îl va îmblânzi.

De acest salvus conductus să folosi Sofronie spre a cutreiera o parte mare din țară în calitate de vicar a sf. sobor din Carloveț și a organiza biserica neunită. Pune preoți, numeă protopopi, împărțiă antimise la biserici. Ținū în comuna Bogata de pe Murăș, un sobor mare în sfârșitul anului 1760. Peste iarnă petrecū în Zlagna.

Abiă începū a se înprimăvără, Sofronie se puse pe lucru și prin trimișii săi porunci tuturor satelor din Transilvania, să trimită la soborul din Bălgrad, chemat pe 23 Februarie 1761, câte 2 deputați! Soborul se adună. Comandantul cetății zăvori porțile și așeză tunurile pe ziduri cu gurile spre oraș. Veniră doi deputați trimiși de guvern, care să-l întrebe pe Sofronie, că ce voiește cu mulțimea aceasta de oameni? Călugărul, îi asigură cu vorbe bune că a chiebat pe Români, ca se le spuie să se ferească de fapte rele și să trăiască în pace cu toate celelalte confesiuni! Are să facă o cerere la împărăție, ca se libereze pe unii Români trimiși la curte acum vreo 14 ani, și de unde nu s'au mai întors.

Cu aceste cuvinte se mântui Sofronie de deputații guvernului și apoi ținut sinod în toată forma, în care porunci preoților să slugiască regulat, să nu cerceteze crâșmele, se nu lase bisericile la uniți și, să nu plătească dare! Puse apoi pe fiecare preot dare de un galben, pe cei mai săraci 3 denari.

După sinodul din Bălgrad, Sofronie cutrieră țara Oltului și prin Fundul Regiu. În Făgăraș s'a luat cu puterea dela uniți catedrala și luată cheia dela protopopul Vasile Baraniy.

Avea călugărul trimișii sei și prin comitatul Crasna și urmarea fu, că la conscripția (scrierea pentru numărarea popoului) ce au urmat, în acest comitat nu s'au aflat nici un preot unit!

În urma acestei revoluții bisericești, biserica unită se părea cu totul nimicită, așa ca protopopul Cibului Ioan Popoviciu, scrisse în o carte bisericească: „Când s'a lăpădat sfânta unire din toată țara Ardealului, au fost anii 1760...”

În urmă fu trimis în Transilvania generalul Bukow cu trupe militare, care se adresă Românilor cu proclamație tipărită

în limba română, prin care le spuse, că a venit ca trimis al Împărătesei și le făgădui, că de vor încetă cu atacurile contra uniților, li se vor iertă toate faptele săvârșite, și poate li se va da chiar un episcop de legea lor.

Sosî în Sibiiu și Episcopul Novacovici, care aveă se deie ajutor comisiei trimise pentru liniștirea neuniților.

Pe 26 Aprilie 1761 se înfățișară la Sibiiu mulți neuniți, și apoi venî și călugărul Sofronie, deși plecarea lui din Zlagna o făcù fără învoirea Românilor, cari nu voiau să-l lase să plece. Cereau dela deregători ostatici, că călugărului nu i se va întâmplă nimica.

Se trimise o ceată de ostași împărătești se aducă pe călugărul. Puțin au lipsit că acești soldați se nu-și pună capul în Zlagna. Se arangă lucrul astfel, că călugărul se meargă la Sibiiu nu numai cu soldații, dar se fie petrecut și de o ceată mare de Români. Pe drum se mai însoțiră și alți Români, și așa mulțimea de Români eră tot mai mare când sosiră la Sibiiu. Prevăzând Sofronie, că la porțile Sibiiului mulțimea aceea nu va fi lăsată să între în

oraș și pe el îl vor duce soldații ca pe un arestat, — el se furișă din mijlocul mulțimei și, schimbându-și vestimintele, intră pe ascuns în oraș cu unu-doi soți, și să înfățișă la generalul, care-l primi cu blândețe și afabilitate, și primi dela el o stufă de aur, pentru care căpătă 6 galbeni.

Dupăce Sofronie cu oamenii săi, subscriseră o hârtie de supunere, el se întoarse la Zlagna, unde mai ținū sinoade și urmă cu lucrarea sa pentru întărirea legii vechi gr.-orientale între Români.

Generalul Bukow intră atunci în munți din trei părți cu militia și soldații ajunseră în Zlagna, Abrud și Câmpeni.

Când văzū Sofronie această pornire riguroasă a generalului Bukow și cum precedea el față cu cei cari se împotriveau poruncilor lui, a pierit din munți și s'a refugiat în Țara Românească, unde s'a întâlnit și cu protopopul Balomireanul, vicar al Episcopului Klein, care încă pe la anul 1748, lăpădându-se de unire, se refugiase în România.

Spargerea buților arendașilor
armeni la bâlciul din Câmpeni în
14/26 August 1780.

Dupăce fiscul demult luase dela Români din munți dreptul târgului din Câmpeni și a crâșmăritului, — avu totuș atâta sfială și cruțare cătră comunele din Munți, că eră iertat ca oamenii, fără de restrângere, să vândă mai cu seamă în târgurile cele de țară a Câmpenilor, a covita, o beătură ce-o făceau ei din vinars îndulcit cu miere și alte amestecături, și miedul, o beătură iară făcută din miere de stup dulce, care dacă se ținea peste an, eră mai asemenea cu vinul cel de boambe. Și aceste beături erau pe timpurile acele foarte obicinuite la munteni în traiul vieții lor. Pentru acest fel de crâșmărit se plăteă o taxă de 157 fl. 30 cr. de comună.

Episcopul din Blaj, Aron, în resbelul de șapte ani purtat cu Prusia, a alcătuit

și înzestrat pe cheltuiala sa cu toate acarele un escadron de călăreți și sub conducerea fratelui său Ioan Aron de Bistra, l'a trimis împărătesei Maria Terezia, ca ajutor.

După sfârșirea acestui războiu, Ioan Aron de Bistra, au ieșit din serviciu cu rang de căpitan și se așezase cu locuința în comuna sa natală, Bistra. Neavând altă ocupațiune și având și bani, s'a îmbiat Tesaurariatului ardelean, a lua el în arândă dreptul de crâșmărit din comunele muntene. Înbiemântul lui fû primit, și atunci el, în tovărășie cu mai mulți cetățeni din Sibiiu, au încheiat contract de arândă. Dar acum el, pentru a putea plăti arânda ce i se pusese în contract, trebuiă să ceară dela comune mai mult decât dădeau ele până aci.

Această întreprindere însă, nu a reușit, căci nici pentru întâia rată a arândeii nu a putut face bani, devremece muntenii nu se supuneau a plăti o taxă mai mare decât plătiseră până aci.

Căpitanul, care ca Român nu voiă să facă silă conlocuitorilor, văzând împotrivirea, s'a lăsat de contract, și în 21 Noiembrie 1779 i s'a luat dreptul de crâșmărit.

Acum fiscul nu mai voi să țină crâșmaritul sub nemijlocita sa manipulație, ca nainte vreme, ci-l slobozi în arândă sub licitație.

Muntenii veniau bucurosi să iee ei crâșmaritul și cu arândă dela fisc, nădăjduind că, ori-și-cum, dar de-o fi crâșmaritul sub stăpânirea lor, cu timpul mai ușor îl vor recăștigă și dobândi îndărăpt cu totul dela fisc; — căci cererile lor la locurile cele mai înalte nu mai curmase pentru redobândirea târgului în Câmpeni și a crâșmaritului! Însă spre cel mai greu năcaz al lor la ecsarândarea crâșmaritului, se îmbulziră străinii și anume Armenii, cari avuți tare în bani, urcară la licitație așa sus arânda crâșmelor din Munți (12.000 fl.) încât comunitățile române ale muntenilor, fură silită a se retrage și a lăsa arânda crâșmaritului în mâinile Armenilor. (Bosnyák Márton și Patrubani Márton). Căci ei muntenii, nu se simțiră, a fi în stare fără grele pagube, să dee ca arândă pentru crâșmarit acea sumă pe care au îmbiat'o Armenii.

Aceasta întâmplare neașteptată rani până în suflet pe muntenii nostri, cei și fără de aceea năcăjiți, și ei temându-se,

ca pe rând, prin străini vor fi desbrăcați de multe ale lor foloase, toate comunitățile muntene se înțeleseră, ba se legară între sine, pe sub mână, și cu jurământ, ca nici un Român din Munți, beutură vin și vinars, — dela Armeni să nu bea, să nu cumpere nici pentru trebuința caselor, nunților și oaspeților lor, nici de „adălmaș“ la vînderi și târguri, ci să se folosească în lipsele lor numai cu acovita și miedul cumpărat dela Româniilor lor! Ei nădăjduiau că pe această cale, îi vor putea face pe acești Armeni să nu mai ecsarândeze, spre supărarea Muntenilor, crășmăritul din Munți.

Cu aceste măsuri, — de cari Româniilor din Munți îndemnați și cu pilda capeteniiilor lor, se țineau foarte aspru, — de-deră o lovitură de moarte crășmăritului Armenilor din munți, cari acum cu feliuri de apucături și cu ajutorul deregătorilor comunali, cari începuseră a fi puși și în munți, și anume mai ales maghiarii, făceau Muntenilor multe nedreptățiri, luându-le (confișcându-le) miedul și acovita, dela a căror vânzare ei niciodată nu au fost opriți, până când crășmăritul îl ținea și manipulă fiscul însuși.

Aceste nedreptățiri, pe care aveau a le răbdă acum și dela niște Armeni străini, și care, pe lângă alte greutăți, se înmulțiau din zi în zi asupra muntenilor îi în-târîtă, tot mai rău, până ce sosî și datul de 14 August 1780.

În această zi, care, precum povesteau bătrânii cari au fost de față la acel târg — a fost o zi din cele mai frumoase, mai senină și mai călduroasă a verei aceleia, — se strânsese în Câmpeni, pe câmpul de sus de sat cătră Lucia un târg de țeară de totului numeros.

Armenii arândași, în parte ca să poată vinde mai multă beură parte ca să împedece vânzarea miedului și a acovitei Românilor, încă de timpuriu și înainte de a se adună târgul, împănară tot câmpul, și tot locul târgului cu buți cu vin și de vinars, ca nici întru un unghiu a târgului să nu lipsască beură pentru trebuința celor ce vin la târg, fie ca cumpărători fie ca vânzători.

Deloc după aceia venîră și Românii cu acovita și miedul lor, în berbințe (vase scunde de lemn) și le așezară asemenea peste tot locul și câmpul târgului, întoc-

mai cum făcuse Armenii, și lângă buțile Armenilor. Până se adună târgul, cele două părți de vânzători de beuturi felurite stau una cu alta în față, tocmai cum stau două armadii contrare în câmpul de bătălie până a li se da signalul ca să se încaiere una cu alta.

Dupăce se adună târgul, și se începură vânzările și cumpărările, se grămădiră la berbințele cu acovița și miedul Românilor, o mulțime mare de beutori, pe când de buțile Armenilor cu vin și cu vinars, sau că nimenea nu se apropiă, sau de tot rar câte un străin și nu Români!

Acest fapt făcù sânge rău în arândașii armeni, și ei se socotiră la mijloacele cu cari ar putea oprì pe români se mai vândă acovița și miezul lor, care făcea atâta scădere veniturilor ce nădăjduise ei să le capete din arânda crâșmăritului.

Însă deși crepau de mânie asupra vânzătorilor de acovită și de mied, totuși au așteptat doară se va întoarce lucrul vinderei și la beuturile lor, și așa în această nădejde steteră liniștiți până cătră amiază.

Dupăce venì și amiaza și văzură că beutura lor nu o caută nimenea, pe

când vânzătorii români nu biruiau cu adusul de alte și alte berbențe cu acovita și cu mied în locul celor multe golite, — nu mai putură răbdă: Ci adunându-se toți arândașii Armeni cu servitorii și cu haiducii șpaniei, năvăliră cu săcuri asupra berbințiilor câtorva vânzători de acovită, le tăiară și le împrăștiară vărsând pe jos toată acovita și miedul! Și voră să urmeze această faptă a ciudei, și cu berbințele celelalte.

Însă până a merge și a sparge și alte berbinție, Românii deja de spargerea celor dintâiu întru atâta se inverșunară și anume nu numai stăpânii berbințelor, ci și beutorii adunați împrejurul vaselor cu mied, încât zberând de mânie și chemând pe toți la răsculare asupra răuvoitorilor lor, săriră cu turbare mare, asupra Armenilor, cari acum, ca să-și scape vieața, ce le eră în primejdie o tuliră la fugă prin mijlocul târgului!

Iar George Devai, administratorul domeniului, care se afla în timpul acesta și el în Câmpeni, trimise repede după gornici. Ci în grabă nu putu să afle mai mulți de doi, și voi să-i trimită pe acești

doi, ca să împiedece tulburările poporului. Ci gornicii se împotrivesc zicând: „Domnule, să nu ne trimiți în târg, că acolo sunt adunați Crișenii, Mogoșenii, Sălcienii și o mulțime de oameni din alte părți, toți sunt în mare fierbere, și în clipa în care vom merge acolo și vom cercă să le zicem ceva, noi suntem perduți!

În târg în vremea asta se făcuse un zvon și un zgomot foarte mare și ca fulgerul se dusesese prin tot târgul vestea și strigările că: Armenii înarmați cu săcuri au năvălit și au și spart berbințele Românilor cu acovită și mied!

Acum toată Româניהa din târg, cei mai mulți Munteni, Topi, pe cari și așa îi rănise până în suflet luarea crâșmăritului în arândă prin Armeni, pe când nu cu mulți ani nainte acele erau a lor — ca roiul de bungari (vespi cei mari) pe care i-au îndârjit atacându-le cuibul, năvăliră asupra locuințelor Armenilor provocători.

Buțile acelora, părăsite în târg le sparseră, scoțându-le fundurile și le vărsară toată beutura pe fața pământului! Ba nemulțămindu-se cu atâta, se duseră și la celiariul (pivnița) Armenilor, unde aveau ei

proviziuni mari de beuturi, pentru mai mulți ani și sparseră acolo toate buțile vărsându-le pe pământ toată beutura!

Se duseră apoi la locuințele părăsite ale Armenilor; aici încă tot ce aflară zdrobiră și nimiciră și nu se mulțumiră până ce nu văzură, că acum tot ce eră al Armenilor, a fost nimicit, așa că nefericiții nu mai aveau la ce să se întoarcă! Ei scăpaseră din naintea furiei poporului provocat, zgândărit de ei, numai cu vieță.

Bătrânii așa vorbeau, că Horea, acum cunoscut apărător al poporului, n'a putut luă parte la acel tumult și la acea spargere de buți, fiind oprit prin lucrul câmpului și al economiei. Nu putuse merge la acel târg. Și după cum a rămas vorba dela bătrânii, cari au fost de față în târgul acela, atâta vin, vinars s'a vărsat în târg și în pivnițe încât curgea beutura afară peste pragul ușei, Prin târg cursese vale și se făcuse bălți din ea. Unii oameni ci-că beau cu oalele și cu pălăriile din bălțile acelea, alții le scui-pau și le înjurau ca pe beutura satanei care a adus nenorocire și năcaz poporului muntean. Dar beuseră mai ales vitele cele duse în târg,

cari șezând toată ziua în căldura acea mare erau arse de sete. Nimerind la câteo bute cu vin au beut și toate s'au îmbătat, așa că pe unele nu le putură duce stăpânii cătră casă în acea zi, ci au fost siliți a dormi lângă ele în locul târgului până într'altă zi. Pe altele ajungându-le beția pe drum cătră casă, se înfuriau și se sloboziau cu coarneau asupra celor din jurul lor, de nu mai știau ce să facă cu ele! Multe au și perit din asta.

Așia se încheie *târgul din Câmpeni dela 14 August 1780*, care fu ca un murmur ce prevestește furtuna: revoluția lui Horea, ce avea să urmeze și pe care, peste 4 ani, o grăbiră nouele nedreptățiri și neomenoasele tirăunii, ce avu de-a suferi poporul român în toată țara!

Că nu s'a vărsat sânge de om și nu au fost atacați oficialii erariali, fu a se mulțămî judelui comunal de pe Râul-mare, Dumitru Todea, om cu mare vază la popor.

Arândașii Armeni îndată după această pățanie părăsiră arânda și cerură despăgubire. Se trimise o comisie, ca să pedepsească pe vinovații pentru tulburarea din vorbă și se statorească paguba făcută.

Guvernul ardelean trimise tribunalului din Aiud un strașnic ordin, că îndată să prindă și să pedepsească cu chinuri pe cei ce au luat parte la acea stricăciune, ca să fie de pildă și pentru alții!

Au și fost judecați *la moarte*: Dumitru Todea, Buta, și Petru Manciu din Râul-mare, Simion Bustan și Andreias Pascu din Câmpeni și Urs Gomboș, din Vidra, ca făptuitori, iară 12 inși la câte 25—100 bâte și la închisoare de 3 luni până la 2 ani ca părtași ajutători. Dumitru Todea fu osândit și la chinuire înainte de a fi omorât.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Teroarea (îngrozirea poporului prin prigoniri neîndurate) eră la culme.

Locuitorii comunelor Câmpeni, Bistra, Vidra și Râul-mare, fură osândiți fără deosebire de au fost ori n'au fost la acel târg, să plătească 8708 fl. 49 cr. despăgubire, deși toată beutura vărsată nu făcea mai mult de 343 fl. 41 cr.

Pe Horea și 2 rude ale sale, Petru Nicola și Cristea Nicola, voiau să-i prindă, dar nu au putut, căci să făcură nevăzuți.

Acum se sfătuiră Muntenii să mai trimită o deputație la guvernul din Viena.

Cercetarea trimisă de deregătoriile comitatului, a venit la fața locului, și cu toată asprimea a căutat după făptuitorii și începătorii revoluției. Din mărturisirile celor închiși și din ale altora, n'a ieșit însă ceva deosebit la iveală asupra singuraticelor persoane, fără că tot târgul s'a sculat odată asupra Armenilor, cari l'au provocat și întărâtat prin volnicia săvârșită prin spargerea berbințelor cu acovită, în contra uzului și a dreptului avut de Topi și în acest timp, ca și în cel, în care fiscul ținea el nemijlocit crâșmăritul.

Despre plățirea gloabei celei grele ce s'a croit acum satelor s'au păstrat cuitănti, din cari se pricepea, că acea gloabă a trebuit se fie de tot grea și mare, că și cel mai sărac locuitor, a trebuit se plătească în ea nu mai puțin de 5 fl., bani mulți și azi, decum pe acele vremuri, iar gazdele mai de frunte au plătit dela 10 până la 20 floreni.

Cu atât eră acest lucru mai dureros bieților Munteni, cu cât plângerile lor la dicasteriile patriei, numai atâta se prindeau ca — mazerea de părete, și așa nu mai aveau nici o cale, nici un modru, nici o

nădejde, că o să-și capete dreptatea sau batăr o ascultare și mângăere.

Însă pe lângă acestea toate, ce le eră lor mai nesuferit, eră barbara scoatere prin execuție a gloabei sus pomenite pentru despăgubirea Armenilor. Cei mai mulți munteni nu se plecau de bunăvoie la plă-tirea acelei gloabe, pe care o credeau a fi pusă cu nedreptul pe capul lor, după ce la spartul buților lor, Armenii înșiși i-au întărâtat prin volnicia făcută asupra vânzătorilor de acovită și mied. Ba mulți dintre munteni nici nu fusese la acel târg în Câmpeni, și prin urmare nu luase parte la spargerea buților Armenilor, și așa socoteau că au tot dreptul de a nu plăti gloaba aceasta și a se împotrivi celor ce o cereau sau umblau a-i zălogi pentru ea. De aceea, incassarea gloabei acesteia nu se putea face ușor asupra singuraticilor capi de familie sau locuitori, decât cu brachiu, cu puterea militară.

Spre acest scop, s'au trimis soldați de Săcui și de Maghiari, cari, după cum ne lasă mărturie Săcuiul Cserei Mihály, erau mai cruzi și mai tirani decât Tătarii! Aceștia, împrăștiindu-se prin sate pentru a

sili pe popor la plata gloabei, prin purtarea lor cea barbară, băgară mare groază și frică în locuitorii Munților, pe cari mai întâi îi desarmau și de săcuri și de furcile de fier și de coase, și apoi îi zălogeau și chinuiau. Bieții oameni lăsându-și casele de jaf lor, fugeau la păduri prin munți, că numai acolo își simțeau scutită unii viața și averea, alții cinstea femeilor și a fetelor lor.

Acești soldați neomenoși și barbari, după cum am aflat dela unii dintre bătrâni, așadar după tradiție, — căpătând pe om cu familia acasă, dacă nu plăteă îndată gloaba și „tălpășagul“ (plata de zi a esecutorului) celui volnic, și dacă, la poruncă, omul nu aveà să-i frigă pui de găină sau să-l omenească cu mâncare și cu beutură după pofta lui, parte-l legà cu mânila în spate de picioarele laviței afund împlântate în pământ, și apoi așa legat, înaintea ochilor lui, îi necinstea cu puterea nevasta sau fata fecioară de aveà; parte îi legà butuc, cu capul între picioare, îl făcea ca o loptă rotundă, și așa îl slobozà de-a duriga pe o coastă în jos! La mulți când ajungeau în vale le erà rupt osul spinărei sau vre-o mână, sau vre-un picior; nu puțini au și

murit de astfel de chinuri. Pe unii îi lega afară la gard iarna cu mâinile la spate și făcând scrob, lătură urâtă, din gunoaie sau scârnă puturoasă de găină, etc. — turnă acest scrob murdar în vârful capului bietului om, ca să curgă pe părul cel mare ce-l purtau Românii — și să înghețe așa!... Pe mulți îi lăsa și peste noapte așa afară de degerau. De avea bietul om în casa sa ceva de preț, vre-un țol, sau ștergar, sau haină, sau alt lucru mai ales, militarul esecutor îl lua pentru veci și-l ducea cu sine.

Și așa s'a strâns gloaba toată și nu numai Armenii, dar și deregătorul politic s'au despăgubit din greu.

Fiind înștiințat despre toate acestea iubitorul de oameni și dreptate, împăratul Iosif II. și văzând că și cu asta ce nedreptate și asuprire s'a făcut poporului român din Munți, a pășit însuși la mijloc, ca domn pământesc, în pricina asta a muntenilor și a dat poruncă fiscalului directoratului, că, în numele fiscului regesc și a domnului pământesc, să tragă pe Armeni la judecată, pentru că Armenii în folosirea arânde i

crâșmelor, nu au avut a se folosi de un mai mare drept, de cât le-a dat fiscul! Iară fiscul alt drept nu le-a dat, nici nu le-a putut dà, decât atâta, cât au avut și însuși până el l'a întrebuințat. Și fiindcă fiscul, acel drept nici când nu l'a avut, ca să înlătore pe munteni dela vinderea acovitei și a medului, ei muntenii și sub controlă fiscușească au tot avut neopriți acel uz și drept de a vinde această beutură în târgurile Câmpenilor. Urmează dară că Armenii, când au oprit pe Munteni dela vinderea acovitei și a medului și mai cu samă prin fapta că le-au spart berbințele cu acovită și mied, au făcut nelegiuire și volnicie, și prin aceasta însuși Armenii și-au tras asupra lor furia poporului și paguba.

Atunci fiscul împărătesc, trăgând pe Armeni în proces și judecată, i-au și judecat, și Armenii trebuiră să întoarcă îndărăpt în cassa fiscului gloaba luată de pe Munteni. Dar Iosif împăratul știind, că Românii sunt neinvățați și nu au școli, n'a lăsat ca banii aceia să se dea îndărăpt muntenilor, ci cu îndurare și înțelepciune a rânduit, să se facă din ei un fond, din care să se ridice în munți 7 școli: una la

Albac, alta la Vidra, a 3-a la Câmpeni, a 4-a la Bistra, a 5-a la Abrudsat, a 6-a la Bucium, a 7-a la Zlatna, din cari cea dela Vidra și dela Câmpeni, dela Bucium și dela Zlatna, s'au și înființat îndată, înzestrându-se dascălii cu 120 floreni marcă convențională, pe an, și debut de grâu și lemne. Pe lângă aceste școli, Iosif împăratul a mai fondat alte 24 de școli: 12 pentru uniți, 12 pentru neuniți, cu plată de 50 fl. m. c. de dascăl pe an.

Conscrierea la miliția de graniță.

Înțelegând românimea de prin țară, că se înființează regimente de graniță, unde soldații vor fi bine îngrijiți, — părăsindu-și lucrul și robotele domnilor, în care se chinuiau fără răsufare și sub nemilostivul biciu și bătaie a deregătorilor, mai toată săptămâna, nu numai sate și comunități întregi, dar cercuri întregi alergau să se înscrie de militari, nădăjduind că prin militarie vor putea scăpa de amara iobăgie!

Ziceau: mai bine să slujim pe Împăratul și patria cu arma, decât să fim robi la aceia, cari fără nici o dreptate și milă, ne sug ca niște lipitori și se hrănesc ca niște trântori cu sudoarea noastră cruntă. Alergau Românii din toate părțile țării fără curmare la oficialii militari, cari erau rân-

duiți pentru a primi înștiințări la miliție, așa că, de-i primea atunci pe toți câți se înștiințau, apoi Impăratul se trezea că are sub steaguri toată România nu numai din Ardeal, dar și pe cea din Ungaria!

Acest lucru făcù, firește, zgomot mare în toată patria. Nădejile Românilor de a scăpa odată de sub jugul cel de fier al domnilor de pământ, înviind și crescând, ei începură a nu ascultă de poruncile tiranilor, a deregătorilor nemeșilor, și în contra celor ce le făceau silă, se apărau cu puterea, așa încât câmpurile și brezdele domnilor pământeni rămâneau nelucrate spre marea lor pagubă.

Acest lucru aduse nobilimea în frică și cutremur mare, cu atât mai vârtos, cu cât Impăratul Iosif era bănuït de nemeși pentru reformele lui cele drepte, ba îl chiar urau. De aceea nemeșii se ridicară cu amară plânsoare și reprezentațiuni asupra Comandantului general al țării și asupra conscriitorilor oficiali militari. Merșeră cu ponoslul la guvernul țării, arătând pe aceia ca pe niște tulburători ai liniștei și întărâtători ai prostimei, — cum ziceau ei, — asupra domnilor pământești, făceau

puternică chemare cătră guvern, pentru apărarea și scutul legilor lor neomenoase, cerând toată asprimea asupra „tulburătorilor“ și răsculătorilor!

Impăratul Iosif fiind pe aceste timpuri cuprins cu bătălia cea nenorocoasă asupra Turcilor și asupra Francezilor, și stând nobilimea din Ungaria și Transilvania, cum și din alte provincii, gata a se resculă, căci eră foarte întăritată pentru reformele cele mari și multe și drepte, pe cari Impăratul le duceă în îndeplinire chiar și cu brachiul militar, — nu putù isprăvi, binele ce voia să-l facă iobagilor prin asta. Bieții iobagi trebură să se întoarcă iară la brezdele nemeșilor lor, sub corbacele tiranelor tisturi a lor, cari erau acum cu atâta mai neîndurători și mai cruzi, cu cât mai împotriviitori li-să arătase iobagii în timpul din urmă.

Nu mai eră fel de sudalme și lovituri și bătăi sfășietoare de inimi, pe care să nu le fi aplicat, nici ocară mai urâtă și bătjocură, cu care să nu fi fost încărcăți bieții iobagi împinși napoi în jug. Când le dădeă 25—50—75 bâte, ori îi puneă cu picioarele ori mânilor în cursă, le ziceă:

— „Strigă, chiamă acuma pe Impăratul vostru să vă mântuiască, de-o putea! Și alte asemenea batjocuri asupra Impăratului și asupra tot neamului românesc!

Acestea apăsări triste, tirane și îndurate fără nădejde de scăpare, coapseră și grăbire foarte tare — revoluțiunea lui Horea.

HOREA.

Horea, mișcat fiind de iubirea poporului său și de pătimirile Țopilor săi buni, amenințați acum de o soartă și mai amară ca a fraților dela șes, luă cauza publică a națiunii sale asupra sa, să o apere și s'o ducă el nainte la preaînaltele locuri.

El, știind din tristele pățanii de mai înainte, că arătările și plânsurile așternute la guvernul patriei, s'au trimis schimbaté, și la împăratul nu folosesc nimic, că până ce ajung în mânil Impăratului, trec prin mânil potrivnicilor cauzei Românilor, cari astfel de cereri le tupilă, — sfătuî pe muntanii săi, că ar fi mai de folos, dacă ei ar mână din mijlocul lor pe cineva ca deputat (trimis) la Impăratul, ca cu gura să arate Impăratului și se descopere toate nedreptățile, cu cari are a se lupta un popor credincios tronului și de folos statului, fără nici o nădejde de mângăiere!

Sfatul fù primit de bun de cătră toți muntenii, și Horea, ca un om harnic și cu suflet mare, fu ales cutoate glasurile de deputat al Munților cătră Impăratul Iosif II.

Lucrul acesta trebuià să se țină în taină, ca nu cumva deregătorii publici maghiari, cari pândeau acum cu mii de ochi la toți pașii și la toate lucrurile Românilor, prinzând de veste, să-l împedece, sau punând mâna pe el, să-l aresteze.

Așa Horea se găti îndată de drum cătră scaunul Impărăției, Viena, și fără a ști mulți de ziua pornirei sale, se luă prin comitatul Zarandului în calea sa. Aici descoperind el la familiile acelea românești, la cari a poposit în drumul său, scopul drumului, a fost rugat ca se deie înainte la tron și plângerea Românilor celor din Criș sau comitatul Zarandului, unde, ca doară nicăirea, erau românii mai chinuiți și mai apăsați! Horea le făgădui s'o facă și își căută de calea sa mai departe.

Sosind la Viena și dobândind primire dela bunul și milosul cătră sărăcime, Impărat Iosif II., Horea îi așternù prin talmaciu, toate nedreptățile și apăsările ce au de-a pătimi nu numai Muntenii, Topii,

ci toată România din toată țara! Cu îndrăzneală și cu toată curata simplitate a inimei, arată el, că în patrie pentru Români nu e ascultare, nu e dreptate, și spune că dacă Majestatea Sa nu va păși la mijloc cu vaza și puterea sa împărătească, care — cum crede poporul, — îi e dată dela Dumnezeu și asupra domnilor pământești, nu numai asupra săracilor, — n'au nici o nădejde se capete dreptate! Roagă pe Împărat să se îndure, baremi pe Munteni, a-i pune iară în avutele drepturi personale și în proprietatea averilor celor nemișcătoare și a folosului târgului, crâșmăritului, pe care acum li-le luase.

Împăratul le vedeă și le știă pe toate acestea că sunt așa, nu puteă însă să le ajute altcum, decât să deă pentru sărăcime ceva rândueli ușurătoare, și se deă apoi la guvernul din Ardeal poruncă, să și ducă în deplinire acele rândueli înalte împărătești!

Dar durere, că aceia, cari trebuiau se îndeplinească poruncile Împăratului, se deă națiunei române acelea ușurări, nu bagă în nici o seamă, porunca cu atât mai puțin le iau în lucrare, zicând: noi avem legile

noastre, după cari Impăratul are a ne cârmui, pe cari toți străbunii Impăratului au jurat a le țineă și apăra, cu toate obiceiurile noastre, și pe cari legi e dator și Impăratul Iosif a jură și a le păzi! Otărând Impăratul dară, lucruri ce sunt în contra legilor noastre, acestea sunt toate nelegiuite și fără nici o putere și nu suntem datori ale primii și a le îndeplini. Mai ales că Impăratul Iosif n'a vrut a se „încoronă“ de Rege al Ungariei, legându-se de noi și cu jurământ. Așa noi încă nu suntem legați cu nici un jurământ la oarbă ascultare, față cu niște porunci nelegiuite ale Impăratului, care numai cu înțelegerea nobilimei, prin dieta țării, poate face legi obligatoare pentru toți, dar afară de dietă și numai oblu din cabinetul Vienei, nu!

Marele monarch știindu-le foarte bine toate acestea, nu-i putu face lui Horea altă mângăiere, decât să-i deie lui în mână rânduirile celea ușurătoare, ce sunau osebit pentru Munteni, cum și pentru toată iobăgimea în deobște, ca el în persoană se le ducă la Guvernul din Sibiiu, crezând că acela va duce în deplinire rânduirile împărătești.

Horea se întoarce în patrie, mulțumit foarte de primirea cea milostivă a Impăratului, și cu acea îndrumare dată lui de cătră unii curteni împărătești, că, dacă guvernul nu ar face destul după porunca Impăratului, el numai decât să se întoarcă iară la Viena și se arate Imperatului cum nu-l ascultă.

Horea se întoarce acasă cu dreptatea în straiță, cum se zice! — Dete cărțile la guvernatorul Transilvaniei și se duse acasă se aștepte. Muntenii și Horea și toată românimea din Ardeal, care înțelesese că Horea a umblat la Impăratul și a adus ceva bun pentru toți dela Viena, așteptau cu nădejde încordată și cu inimi neastâmpărate hotărârile cele bune.

Dar înzadar! Așteptară mai bine de un an de zile, și nu numai nici o nouă hotărâre, dar nici batăr veste nu mai căpătară dela guvernul Ardealului, despre ceva ușurare!

Horea, ia care toți Românii din toată patria priveau acum ca la un încredințat comun al cauzei națiunii române, putea și avea toată deptatea să se întoarcă a doua oară la Viena, mai ales că în acest

timp mulți Români din toată patria, — cari sub felurite cuvinte se strecuraseră în munți la el îl rugase, ca să ducă și jalbele lor la Impăratul și să-i descopere tirăniile, ce au de suferit dela nemilostivii lor domni pământești! După sfatul ce promise și dela Curteni, el acum așa făcù; se întoarse a douaoară la Viena la Impăratul, ducând deodată cu sine nu numai jalbele Muntenilor, ci și pe ale Românilor din celelalte ținuturi!

Această călătorie s'a făcut și ea în taină, ca să nu fie împedecată de oficiali, cari acum pândeau toate mișcările Românilor. Și așa nu mulți știură când porni Horea prin Zarand cătră Viena, unde ajunse după o lungă călătorie, făcută mai tot pe jos, și fù fericit a fi primit de bunul și milosul Impărat, căruia îi descoperi toate stările triste, de cari suferă Românimea.

După ce primi dela Impăratul făgăduința de a se luà măsuri pentru îndreptarea acestor stări neomenești, Horea se întoarse acasă.

Această călătorie venind la cunoștința deregătoriilor politice ale Ardealului, Horea fù declarat de „tulburător de țară“,

și s'a dat pe ascuns poruncă, să fie prins și spânzurat!

Horea, ca un isteț cunoscător al stărilor din Ardeal, se temeă de așa ceva și grijeă de sine. Ba văzându-se în mare primejdie, trebui să se întoarcă, mai mult de silă decât de voie bună, acum a treia oară la Viena, însoțit fiind în această călătorie și de George Dragoș (Crișan) și Ioan Oarga (Cloșca), amândoi locuitori în Cărpiniș. Au mai mers și alți Români din alte ținuturi.

La aceasta a treia primire, ei aflară pe împăratul necăjit, că aveă multe supărări din pricina rezbelilor purtate în afară și pentru ținuta dușmănoasă lui a unor supuși ai săi, nemulțumiți cu reformele făcute de el. Mai auzind acum iară plângerile Românilor și că poruncile împărătești duse de Horea la guvernul Ardealului nu se împlinesc, ci-că ar fi zis împăratul: „Eu n'am ce face, văd că nu vă pot ajuta“.

Atunci Horia întristat și îngrijat de siguranța persoanei sale, căzù în genunchi înaintea împăratului, spunându-i, că viața lui este în cea mai mare primejdie, că, fiindcă a îndrăsnit a aduce și a așterne

plânsorile poporului român înaintea Tro-
nului, acum caută să-l prindă, și dacă îl
vor prinde, de bunăsamă îl vor spânzură!

Impăratului i s'a făcut milă de dânsul
și a poruncit se i se deie un „Salvus con-
ductus“ (poruncă de scutire), în care li se
porunceă tuturor comandanților militari din
Ardeal, că pe Horea să-l ia sub scutul lor
și cu putere militară să-l apere contra ori
și ce fel de prigoniri.

Acest „Salvus Conductus“ eră acea
scrisoare, pe care a arătat'o Horea Ro-
mânilor, și de care a zis, cumcă e împu-
ternicire dela Impăratul! Nu a fost nici
carte pentru câștigarea dreptului de târg
a comunei Brad și nici altă scrisoare,
precum spun unii istorici străini.

Eșind Horea dela Curtea împărătească,
până a nu fi părăsit Curtea, a arătat acel
document, dat lui de Impăratul, la mai
mulți oficeri, pe cari i-a rugat se i-l tăl-
măcească. Se zice că i-s'a tălmăcit în mai
multe chipuri, unii i-au spus, că coman-
danții militari sunt îndrumați să-l ajuture
pe Horea, ca Români să se poată scoate
de sub jugul domnilor pământești. Oare-
care ofițer ar fi chiar încurajat pe Horea

zicând: „Voi sunteți un popor de douăori mai mare, ca Maghiarii din Ardeal, ce poate o mână de nemeși asupra unui popor așa virtuos, precum sunteți voi Români? Dacă nu vă poate ajuta Impăratul, ajutați-vă înșivă, și sculându-vă cu armă în mână asupra tiranilor vostri, zdrobiți-i și vă puneți în libertate“!

Aceste vorbiri au fost ușor potrivite a stârni și deșteptă în Horea și soții lui simțiul și ideea pentru liberarea poporului!

Horia a fost de 4 ori la Viena. În-tâiașdată la anul 1779 cu Cloșca, Dumitru Todea și Buta Gavrilă din Rîul-mare. A doua călătorie o făcù în 1780 cu Cloșca, Christea, Nicola și Onu Gavrilă; iară în a treia călătorie fu Horia, Cloșca, Simion Todea din Albac și Dumitru Popa din Certege.

În anul 1783 în postul Crăciunului Horia a călătorit a patra oră la Viena, de unde abia după Paști s'a putut întoarce, fiindcă Impăratul călătorise în Italia la Roma, și a trebuit să aștepte întoarcerea lui.

Călătoriile acestea se făceau pe jos,

și țineau câte 4 săptămâni încolo și tot atâtea întorsul.

Cereri s'au făcut: 2 de nobilul Samuil Marți din Abrud, care mai târziu și el a fost căpitan în revoluție. A treia a făcut'o agentul Stefan Enyedi din Viena.

Audiența din urmă a lui Horea a fost la 1 Aprilie 1784 și are rol însemnat pentru tot cursul revoluției, căci îndată după întoarcerea lui din această călătorie, încep să ațâțe poporul, la început în taină, apoi pe față, pentru înscrierea la miliție, care se pusese în curgere de cătră deregătoriile militare. El spune că asta ar fi dorința Impăratului, ca oamenii să nu mai facă slujbe domnilor, ci să slujască numai Impăratului! Are cărți dela împăratul, că de vreme ce nemeșii nu voiesc să împărtășască țărănilor poruncile lui, date pentru ușurarea lor, el, Horea, este împuternicit, să curețe țara de toți magnații și de toți nemeșii și de ceialalți unguri; să le prădeze curțile și averile, să nu mai rămână peatră pe peatră! Ca dovadă arată poporului o cruce mică aurită.

Copia ad 707. A. 1782.

ad. Nr. 3436. ex 3401. d. 1782.

786.

5410. — O petiție subșternută prin Horea.

Augustissime Imperator et Rex Apostolice!

Postquam Inclyfi Transilvania Principes utpote Sigismundus et Gabriel Bathory, Georgius item Șenior ac Iunior Rakotzy, cognitum, campertumque habuissent, quantam Incola, ac Inhabitores infranotatorum pagorum fiscalium, ob circumjacentium Alpium Asperitatem, et teritorii sui sterilitatem anno difficultatem patiantur, non dubitarunt modernarum Maiestati Vestra Sacratissimo subditorum Maiores futuri. A conservationi eorum prespecturi certum hic in Simplici copia sub A (originale în Excelsa Cancellaria Transylvanias Aulica productori sunt) advolutum privilegium de Succesore in Succesores elalgiri, quo illi ab omni Trecesimorum A., Teloniorum solutione, ratione Trifici, Vini, Milyavenos, Siliginis, Hordei ac quorumvis aliorum alimentorum, et Annane in per-

petuum immunes et exempli fuerant, qua immunitate A Moderni superstites tamquam successores absque omni difficultate pacifice visi sunt, usque ad Tempora Caroliana. Post mortem huius pietissimi Imperatoris ac principis coeperunt quidem in hoc privilegiati usu hurbani verum nunquam a dea ligati erant, ut ab anno proxime proherito 1781 quo nimirum aranda in dominio Zalatra substituta est, obstringuntur; cognatur cuim ab hoc tempore Similia alimentaria duplo pretio coemere; quare necesitantur ad Clementiam Majestatis Vestrae tamquam patris confugere, de poplitibus arantes ut advoluti privelegii articulos.

A puncta in quantum ea proprios earum usus et necessitates concernunt (hac addito ut crematum quoque qui consuetus eorum potus est, libere inducere valeant) Clementissime rata, grata, et accepta habere ac confirmationales desuper eisdem clalgiri dignetur. Accedunt his motiva:

1. Quad idem Incolae planitie ac teris arabilibus, prout et promontorius penitus destituti sunt, consequenter similia alimentaria velante inductam arendam magno pretio compararunt adcirco.

2. In presentiore ab arendatore Similia duplo pretio emere coguntur.

3. Incolae adeo iam de pauperati sunt, per multas exactiones, ut sublato hoc privelegi Be-

neficiis, in ultimam ruinam redigantur, necesse evenient, unde fiet.

4. Ut fantopene nenati, omnique promerendi nemedis distituti, vivum quoque aerarium non medicrem defectum patiatur, sed

5. Itaque neminem cum detrimento certy, multo minus tot centenarum familiarum se locupletare liceret.

Dat Vienae 18 Apr. 1782.

Humillimi subditi: Incolae possionum Abrudfalva, Beaszerek alias Bistra, Topánfalva, Kerpenyes, Bucsum et Vidra alias Kis-Aranyos ad Dominium Montanum Zalatna pertinentium.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cum s'a început potera lui Horea.

Cei trei bărbați, *Horea, Cloșca și Crișan* s'au sfătuit în taină în toamna anului 1784, ca revoluția să o înceapă numai în primăvara anului următor și atunci să răscoale toate satele din Ardeal, ca să ucidă pe domnii lor de pământ! Dar până atunci să cerce a câștiga arme din Bălgrad și să pregătească lucrurile în toate satele.

Dacă acest plan s'ar fi dus în deplinire vărsarea de sânge ar fi fost să fie foarte crâncenă!

Dar teama că până la primăvară planul acesta să fie descoperit, și mai ales neliniștea în care se află Horea știindu-se urmărit cu poruncă de arestare încă dela anul 1782, îl siliră să înceapă revoluția numai decât!

Cu 2 zile nainte de începerea revoluției, țărani români avură o adunare în taină la Mesteacăn. Joi în 28 Octomvrie eră zi de târg la Brad. Veni pe acea zi

și Crișan, trimis de Horia. Ca să nu-l cunoască cumva nemeșii sau agenții lor, el se ascunse sub podul de peste Criș. Aci chiemă el pe țărani din felurite sate cărora le făcea cunoscut, că Horia a fost la Impăratul, dela care a adus poruncă, ca Români să capete arme și să nu mai slujască nemeșilor!

Le arată crucea de aur alui Horea și-i învită, ca pe Dumineca viitoare, din tot locul se vină câte 3—4 oameni la Mesteacăn, ca să asculte poruncile Impărătești aduse de Horea dela Viena, și să se sfătuiască, ce să facă!

Duminecă în 31 Octombore s'au și adunat la biserica din Mesteacăn vreo 600 de țărani din comitatul Zarand și din Munții-Apuseni.

La adunarea aceasta veniră numai Crișan și Cloșca, căci Horea eră bolnav. Crișan, arătând crucea lui Horea spuse, că pe el l'a încredințat, ca să le împărtășască scrisoarea, să adune pe toți Români din Ardeal și să-i ducă la Bălgrad, unde a sosit o poruncă nouă, ca să primească arme și să fie grănițeri! Impăratul lasă însă în voia fiecăruia, să fie militar sau să facă

și de aci înainte slujba iobăgească, care va fi numai o singură zi pe săptămână, dar și aceasta pe lângă plată. Care dară voiesc a se face grănițeri, să vină la Bălgrad, unde să va publică țăranilor o nouă poruncă împărătească.

Ca semn al voinței Impăratului, care dorește ca Românii să se facă militari, le arată crucea de aur alui Horea, care-i așteptă în Zlagna! Să plece dară numai decât cătră Bălgrad, și acolo se vor încredința despre adevărul cuvintelor lui Horea! Că și de pe valea Murășului se vor adună tot acolo.

CU Cluj / Central University Library Cluj

Dupăce și preotul din Mesteacăn întâri cele spuse de Crișan, oamenii se hotărîră, să pornească peste comunele Vaca și Zdrapți până la Curechiu, încunjurând orașelul Brad, ca să nu-i împedec Ungurii.

Numai în ziua următoare fu înștiințat vicișpanul Stefan Hollaki despre adunarea din Mesteacăn. El trimisă repede pe 3 solgăbirăi ca să liniștească poporul și să prindă pe ațâțători!

Luni sara sosiră țăranii la Curechiu, unde se adunaseră și alții din alte părți, cari nu fusese în adunarea din Mestea-

căn. Acum erau așa de mulți, încât nu toți se putură așeza pe la case, ci cei mai mulți tăbăriră pe câmp afară. Sosiră însă în acea noapte la Curechiu și solgăbiraiele din Brad și Baia-de-Criș: Nalatzi și Gal, cu 3—4 soldați, ca să prindă pe căpeteniile țăranilor.

Spre a spionă locul unde se află încuartirat Crișan, ei trimiseră pe gornicul Petru Căra din Criștior, care mergând la casa primarului și aflând numai pe fiul acestuia în casă, îl întrebă că „unde e Crăișorul vostru, ca să-l mânânc“? Și apoi l'a ars pe trup cu vatraiul roșit în foc, ca să-i spună, unde e Crișan încuartirat?

După aceasta Petru Căra se depărtă, dar pe la miezul nopții se întoarse cu cei 2 solgăbirăi chiar la casa unde dormia Crișan, pe care însă o femeie îl încunoștință „că au sosit solgăbirăii și soldații ca să-l prindă“. Crișan apucă la fugă, ceea-ce văzând solgăbiraiele, porunciră soldaților să-l împuște.

În urma pușcăturilor date după Crișan, toți oamenii lui se treziră și se dete alarm prin tragerea clopotelor în o dungă,

și oamenii încunjurară pe cei 2 solgăbirăi și 4 soldați!

Solgăbirăii porunciră soldaților să puște în mulțime, dar aceia nu putură împlini porunca, căci puștile nu luară foc.

Atunci poporul îndârjit sări asupra solgăbiraelor și-i omorî acî pe loc, iară cătanele fură desarmate și după ce li-se dete o bătae bună, fură puși în libertate.

Petru Căra fu prins și acî pe loc omorât ca vânzător de frați!

Această întâmplare fu pricina, că oamenii se lăsară de gândul să mai meargă la Bălgrad, căci grija pentru familiile lor, îi îndemnă să se întoarcă la vetrele lor. Crișan adună mulțimea țăranilor și le declară: ca din pricină că nemeșii nu voiesc ca Românii să capete arme, și, precum arată întâmplarea din noaptea trecută, ei se împotrivesc, — de aceea acum țăranii să-l urmăze pe dânsul, să stângă pe toți nemeșii și pe toți ungurii! Să nu aibă nici o frică, fiindcă dânsul „are poruncă dela Impăratu să-i omoare și să le prădeze averile“.

Prin aceasta revoluția eră proclamată,

și Crișan se întoarse cu țărani asupra nobililor din Zarand.

Cel dintâi atac se întâmplă asupra nemeșilor din Criscior, la 2 Novembre 1784, unde năvăliră în curțile acelora, omorând 17 persoane! Iobagii din Crișior împărțiră între sine toată averea mișcătoare a domnilor lor, zicând că dânșii au câștigat-o cu munca lor! Pe ungurii cari nu putură scăpa cu fuga, îi făcură prizonieri, și apoi fură cu toții botezați în legea românească.

Din Criscior trupa se despărți în 2 părți, unii se duseră spre Mihăleni, iar Crișan cu altă trupă, atacă în acea zi nobilimea din orașul Brad.

Ca un pârjol se lăți revoluția în tot Zarandul! Nemeșii fură omorâți unul după altul, li se dărâmară curțile, cât nici să mai poată sluji de locuințe!

În timp de 4 zile, dela 2—5 Novembre, întreg Zarandul eră în puterea țărănilor! Pe tot locul unde ajungeau răsculații întrebau pe săteni dacă țin cu Impăratul sau cu domnii? De țin cu Impăratul, să vină cu ei, dacă nu, le vor aprinde casele pe ei! Peste tot locul iobagii aștep-

tau cu dor trupele răsculaților, și se însoțiau de bună voie, și ei erau cei dintâi cari năvăliau asupra domnilor lor. Omorau fără cruțare pe nemeși, dar' și pe de acei unguri, cari nu aveau iobagi. Cei iertați trebuiau să declare, că se vor face Români, și anumit că se vor ține de legea românească! Unii făcură jurământ, iară alții fură botezați după toate formele bisericei românești, închinându-i la icoane și lăpădându-i de Sătana și scufundându-i în apă! Pe femei le îmbrăcau în haine românești și le opriau să mai vorbească ungurește! Nici să mai pomenească că ele au fost doamne și că au avut iobagi!

Atât eră de mare ura iobagilor contra acelora, cari de sute de ani îi asuprise, despoiase și desprețuise.

Poporul român, despoiat de ființa sa politică, de dreptul de stăpân proprietar asupra pământului moștenit și lucrat de el, poporul a cărui nici religia nu-i eră recunoscută de legile țării sale, și care contra asupririlor volnice a nemeșilor și a oficialilor, nu află nici o apărare, nici o dreptate la judecătorii — acum își tăceă singur dreptate!

Pedepsele de moarte duse în deplinire așa de des, fără milă și fără judecată față de Români, — acum se întorceau asupra nemeșilor asupritori!

Eră răspuns la batjocura pusă pe neamul românesc în veacurile trecute prin legile „aprobate și compilate“, care înjoseau pe Român la starea de sclav în patria sa; și anume față de mâna de locuitori veniți mai târziu în această țară.

Răsculații puseră acum pe bărbații nemeși, cât și pe femeile lor, la tot felul de lucru de economie! Și se bucurau țărăni văzând pe stăpânii de ieri, mai asudând și ei în aceste lucruri.

După Zarand, revoltații se duseră unii pe valea Căianului cătră Deva (în comitatul Hunedoarei), alții cătră Abrud.

Horea conchemă pe țărăni din munții Abrudului la o adunare în Câmpeni, ca să le facă și lor cunoscute „poruncile împărătești“!

Crișan veniă atunci cu armata din Zarand, ca să se împreune cu trupele lui Horea și Cloșca.

În 5 Novembre întră în Câmpeni Horea, Cloșca și Crișan cu o parte

din trupa lor, având în frunte un căpitan bătrân — Georgiu Crișan — ce purtă o cruce galbină ca steag și care strigă cu glas mare că: e porunca lui Dumnezeu și-a împăratului, să stângă pe toți Ungurii sau — să-i boteze!

După publicarea poruncii împărătești, și după provocarea, ca toți să-l urmeze în trupă, poporul pustii casele deregătorilor și biserica catolică, sparse pivnița fiscală și vărsă toată beutura! Țăranii din Zarand luară aurul din cassa fiscală, iară locuitorii din Bucium clopotul bisericii catolice.

CCU Cluj / Central University Library Cluj

Câmpenii se aflau acum în mâna țăranilor și de aci trimise Horia pe cei doi comandanți ai săi — pe Cloșca și Crișan, ca să cuprindă Abrudul, iară el porni pe ape în sus, ca să prindă pe primarii din Albac și Vidra, niște mici tirani, agenți ai deregătorilor domeniali.

În contra lor se plânsese comunele la curtea împărătească în anul 1780, că nu dau socoată de banii adunați în sume mari dela popor. Fură prinși primarii din Săcătura, Albac și din Câmpeni. O trupă prinse pe Vasilie Goia, primarul din Vidra,

și-l duse la locul numit „la Peatra“ și din vârful stâncii îl aruncă jos în prăpastie! Ceilalți primari fugise în comitatele vecine.

În 5 Novembre cești doi căpitani, Cloșca și Crișan, ajung cu trupa lor în marginea Abrudului, și peste noapte tăbă-răsc în lunca din jos de oraș, iară în ziua următoare, Sâmbătă, întreaga trupă, stând din 29 sate din Zarand și 16 sate din munții Abrudului, cuprinseră dealul din fața orașului, unde omorîră pe preotul din Cărpeneș, Avram Șuluț, care invită pe țărani să nu asculte de capii revoluției!

Magistratul orașului văzând primejdia, trimise o deputațiune în lagărul Românilor, să le spună, că le vor dà tot ce cer, dar să nu pustiască orașul. Țăranii respinseră îmbiemântul și răspunseră, că trebuie se stârpească pe Unguri până la unul! Apoi cu strigăte înfiorătoare năvăliră în oraș, sparseră închisorile și puseră în libertate pe Români acolo prinși, nimiciră archiva magistratului și tot ce eră unguresc, casele și bisericile ungurești! Stricară tot ce putură până în noapte. Pe mulți unguri îi omorîră, iar pe alții, cari se supuseră, îi boțezară pe legea românească.

Ce s'a petrecut în Abrud.

Maghiarii cei bolnavi și cari cu graba nu putură fugi cu averile lor cu o zi mai înainte din oraș, se ascuseră care unde putură. O parte mare, bolnavi, ori oameni mai de frunte, se trăsese cu averile lor cele mai prețioase în biserica reformată din piață.

Acum, lucru de mirare și de neînțeles, — mulți Unguri din oraș se îmbrăcară în vestminte românești, și știind bine românește, începură, chipu că-s Români, a prădă și ei prin oraș, de încă mai altfel ca Români! Nu numai că ei erau cei mai mari jăfuitori, dar erau și cei dintâi prădători ai concetățenilor și conaționalilor lor, întrecând peste tot locul cu prădarea pe gloatele lui Horia. Ba încă se făcură și călăuză și conducători celor ai lui Horea în prădarea orașului! Ei îi conduseră și la biserica reformată și le descoperiră pe cei ce se trăsese acolo cu toate averile

lor. Gloatele revoltate prădară pe cei ascunși în biserică și, cu ajutorul Maghiarilor intrați și ei în răscoală, îi uciseră pe toți fără milă! Despre un Szent Péteri și Miski — maghiari amândoi, — se spune că au fost călăuzii celor ai lui Horea și împreună prădătorii Maghiarilor din Abrud. Din această pradă s'au înavuțit foarte.

Înțelegând gloatele lui Horea că și Maghiari îmbrăcați în haine românești s'au amestecat și-și fac treaba amestecați printre dânșii, și temându-se ca nu cumva mai pe urmă să-i vînză, au descoperit lui Horea acest lucru, întrebându-l ce ar trebui să se facă cu unii Maghiari de aceia? Să zice, că Horea ar fi zis: „Cari se dau cu noi și se împărtășesc cu noi din faptele noastre, — nu trebuie supărați. Ci, ca să fim mai siguri că vor țineă tot mereu cu noi, să-i botezați pe legea noastră“.

Acest lucru s'a făcut și ca urmare a lui, nenumărați Maghiari reformați și unitari se botezară Români, ca să fie suferiți și ei la prăzi și jafuri, iară alții ca să scape de moarte. Însuș cămărașul din Abrud, Filka Ferencz, de religie unitar și trei feciori ai săi, s'au botezat, — ca să aibe pace.

Numai edificiile fiscului și cassiera fiscală rămaseră neatinse — ca fiind „avere a Împăratului“.

Pe soldații, cari erau aduși de pază, i-au lăsat în pace.

Ungurii botezați căpătară dela preotul român câte un bilet, pe care eră scris: „Acesta-i creștin bun“.

Abrudul eră nimicit și o parte de tabără, sub comanda lui Cloșca, trecu la Roșia, unde 94 de cetățeni unguri se refugiase în baia unui om avut, Paul Lörintz.

La provocarea Românilor, că să iasă afară din baie și să se facă Români de legea ortodoxă, numai numitul proprietar ieși afară din baie, chemă la sine pe preotul românesc și primi legea românească cu toată casa lui.

A și fost grațiat (iertat). Pe cei rămași în baie, i-au amenințat, că cu fum îi vor scoate de acolo și-i vor omorî, dacă nu vor să se boteze în legea românească! Că așa-i porunca dela Împăratul, că pe toți Ungurii să-i prăpădească, — ziceau capii gloatelor.

În Abrud și Roșia furia răsculaților

ținù 3 zile și 1122 cetățeni unguri fură siliți se treacă la legea românească.

În aceste zile mergând Horea în comuna Bucium, ca să trimită la Roșia paie, pe cari aprinzându-le în gura băii, să scoată cu fumul pe Unguri din baie, — o păți rău, căci chemând pe buciumani la o adunare, ca să le publice „poruncile“, mai mulți țărani din comuna Bucium, puși la cale de primarul domnesc Georgiu Suciu, să împotriviră. Ei cerură dela Horea, că numai decât să le arate poruncile, de care vorbește! Acesta răspunse, că le are la sine, dar că sunt cu mult mai sfinte decât să le arate țăranilor, cari fără de aceea nici nu le-ar ști ceti. Buciumanii însă, nu se mulțumiră cu aceasta, ci zicând, că el se laudă în mod fals cu poruncile Împăratului, îl prinseră, cu cei 12 soți ai săi, cu cari venise în sat, și din Poieni îl duseră în casa lui Macaveiu Băișan, unde-l încuiară. Trimiseră apoi un om la deregătorii din Zlagna după ajutor militar, ca să le poată da în mână pe Horea.

Auzind un pretin al lui, luonuț Dandea, de întâmplarea aceasta, adună din prediele Muntari, Buciumsat și din Cerbul,

mulți locuitori, cari Marți dimineața, încă înainte de-a sosi soldații, năvăliră asupra casei în care eră arestat Horea, și-l liberară de acolo, iară căpitanul Iuonuț Dandea pedepsi pe cei ce arestaseră pe căpetenia revoluției, lăsând să fie bătuti și casele lor prădate!

Cătanele veniră, dar prea târziu. Acum aveă Horea sub mâna sa o mulțime de 800 de oameni și soldații trebuiră să se întoarcă fără nici o ispravă.

Dupăce în comitatul Zarandului fuse alungați sau omorâți nemeșii și li-se prădase Curțile, oastea românească se împărți în 2 părți.

Despărțindu-se în două, Horia cu Giurgiu Crișanu și cu ai sei, porni cătră A b r u d, iară Cloșca cu gloatele sale cele mai număroase, cătră D e v a.

Dupăce gloatele lui Cloșca, — cari nu erau nici înarmate cum se cade, nici disciplinate, nici supuse povățuitorilor săi, ba nici povățuitori de frunte nu aveă, ci numai niște oameni simpli și cruzi, cari umblau mai mult după pradă, decât după desrobirea națiunei lor, a cărei interese ei nici nu le pricepeau bine, — dupăce,

zic, aceste gloate ajunseră pe lângă alvia Murășului în apropierea Devei, nefiind provăzuți de nimenea cu cele de lipsă pentru hrană și nădăjduind nutremânt numai din pradă, — fără de a căuta unul de altul sau să asculte de unii povățuitori ai lor cari le ziceau să se țină toți de-olaltă!, — se împrăștiară fără cap prin cele sate, mai cu seamă pe unde locuiau domni pământești și se făcea vinul cel bun! Ucideau pe-acolo nu numai pe domnii pământești, dar și pe Români avuți, sub cuvânt că sunt juzi domnești sau varmeghiești și țin cu domnii! Le prădau toată averea, le pustiau pivnițele cele pline de vin și beuturi bune, și altfel făceau stricăciuni care cum îl tăia capul.

În satele în cari zăboveau mai multe zile la mâncare și beătură, ei nu-și puneau străji nici noaptea, cu atâta mai puțin ziua, ci fără frică, ca în cea mai mare liniște, se dau traiului bun, mâncărei, beuturii și somnului. Oameni nepricepuți, ei credeau că cu răscularea lor au spăriat toată țara și toată ungurimea, așa încât nimărui nu i-a mai venit în minte să dea pept cu ei, ci nemeșii și deregătorii se

vor îngriji numai să fugă și să se ascundă din naintea lor. De vreo năvălire a miliției împărătești, cu atât mai vârtos nu purtau grije, cu cât atât Horia cât și Cloșca îi nebunise cu vorba, că acea miliție are a le veni *lor* ajutor în caz de lipsă.

Prinzând de veste nobilimea fugită și adunată la Deva și în alte locuri întărite, despre destrăbălarea gloatelor acestora, și că șed fără străji, cât treji cât beți în toate părțile, fără povățuitori cu minte, — luară îndrăsneală și adunându-se mai multe sate, bine înarmați și gătiți, năvăliră fără veste asupra cetelor de revoltați la Șoimuș, Rapolț, Bobâlna, Gioagiu și în alte locuri unde se aflau ei fără pază. Cetele maghiare căzură acum asupra lor, îi străpungeau și împușcau ca pe niște animale neajutorate, pe alții îi omorau în fugă, căci în stare de amețeală nu puteau fugi, iară pe alții strâmtorându-i la apa Murășului, îi făcură să sară de frică în apă. Acolo și-au aflat mormântul o parte mare din aceste gloate! Iar cei cari se aflau mai aproape de munți, au scăpat prin păduri și s'au întors îndărăpt spre comitatul Zarándului.

După asigurările date de Horea, că el lucră după porunca împăratului, de un atac al miliției nici grije nu purtau. Mulți țărani umblau de capul lor, și nu se țineau lângă trupa venită din Zarand, și așa în multe sate au fost atacați și omorâți de nobilimea înarmată.

Cea mai mare înfrângere i-a ajuns la atacul făcut asupra orașului Deva, unde ei văzură miliția pe partea domnilor! Mulți au fost împușcați de miliție și mulți prinși, Pe cei prinși i-au închis, apoi fără nici o cercetare sau judecată, au tăiat capetele cu paloșul la 56 de țărani, numai în urma hotărârei oficialilor de comitat și a nobililor aflători în Deva.

Țăranii se retraseră acum în Zarand și se sileau a ajunge la trupele lui Horea, care în timpul acesta se află la Roșia.

Condițiile de împăciuire propuse de Horea Tablei comitatului Hunedoara:

„1. Ca nobilul comitat dimpreună cu toți posesorii și cu toată seminția lor, să pună jurământul sub cruce!

„2. Nobilime (nemișie) să nu mai fie, ci fiecare nobil, dacă va putea să capete

vreo slujbă împărătească, să trăiască din aceea.

„3. Stăpânii nobili să părăsască odată pentru totdeauna moșiile nobilitare.

„4. Că dâșii (nobilii) încă să plătească dările întocmai ca poporul contribuabil plebeu.

„5. Pământurile nemeșești să se împărțească între poporul plebeu, în înțelesul poruncii ce o va da Maiestatea Sa Împăratul.“

Trupa de țărani pornită sub Cloșca cătră Deva, pustii curțile domnești din satele de pe valea Murășului și revoluția se întinse și peste Murăș în ținutul Hațegului și în jos până în comitatul Aradului.

Horea cu trupa sa pleacă cătră comuna Mușca. Cloșca apucă pe Arieș în jos și Ioan Horea, fiul bătrânului căpitan, cătră Valea Ampoiului, având a se întâlni la satul Cricău, de unde aveau să atace castelul br. Simeon Kemény, de unde să elibereze pe toți țărani arestați.

Cumcă revoluția lui Horea s'a întins numai în Zarand, Alba Inferioară, în partea din coaci de Murăș a comitatului Hu-

nedoarei și a Turdei, până la Iara, pricina se află în acea împrejurare că nu au fost nici o înțelegere nici un sfat pentru această revoluție cu toată România. Ba chiar și locuitorii din Munții-Apuseni, nu toți au voit să ia parte la această mișcare, și de aceea nu voiau a urmări provocărilor lui Horea, deși erau amenințați a fi spânzurați înaintea caselor proprii!

Spre a zugrăvi stările din Munți însemn aici o întâmplare:

Când a sosit Horea în Bistra, avangardele sale daseră porunci de răsculare poporului din Bistra și pe preotul locului Vasile George și pe judele satului cu jurății, ca bănuți că țin cu domnia în fapt însă numai ca să-i poată jăfui, că erau gazde mari, îi băgară într'o casă, voind a aprinde casa pe el și a-i arde de vii.

Prinsonerii înțelegând ce li se pregătesc, au apelat la tribunalul și la persoana lui Horea, care pentru aceasta, în iubirea sa de dreptate și pentru încrederea lor, porunci, ca pe toți să-i sloboadă, zicând, că el și nația românească au lipsă de oameni înțelepți și de cinste, precum sunt arestații!

Acî în Bistra și în alte locuri lucru de mirare — cea dintâiu grije alui Horea fù, ca se iee măsuri pentru primirea miliției împărătești și din nou s'a dat poruncă, să se adune ilișiu (nutremânt) cum zic pe acolo, pe sama cătanilor împărătești, care ziceă, vreau să le vină „întu ajutori“. Pentrucă el așa credeă, ori că doară cu aceasta a vrut să înșele pe oameni. Mai punând acî la rînd și adunațele sale gloate, le dede voie să-și aleagă câțiva căpitani dintre Bistrieni.

Cu toate acestea, precum se spune, vieța lui Horea a stat aici într'un fir de păr și eră pe aici să-și afle moartea în Bistra! Iacă cum:

Un fecior a unui Bistrean, anume Marcu Ursu, a căruia tată încă eră închis cu ceialți jurați în casă și osândiți să fie arși de vii, plin de foc și dor de răzbunare, pentru tatăl său, își puse de gînd, că îndată ce va veni Horea în sat, să-l împuște! Omul acesta eră gornic de pădure la cămară și aveă pușcă bună.

Spre acest scop și-a ales o casă a unei rudenii, tocmai în acea uliță, pe care negreșit aveă să treacă Horea. În această

casă s'a așezat cu alți soți ai săi, însă fără de a le descoperi și lor planul său, și se puseră pe beut de vin, așteptând venirea lui Horea. Odată numai aude: „Iată vine Horea“! Toți ies afară să-l vadă bine pe vestitul desrobitor al națiunii, numai Marcu Ursu și cu un frate al său, șezù în casă, zicând că îl pot vedeà și pe fereastră. Apropiindu-se Horea de locul acela, când ajunsese în aretul ferestrei, Marcu Ursu își întinse pușca prin fereastră, încordă cocoșul (trăgaciul) și luă pe Horea la ochi, ceea-ce fratele lui văzând fără veste, spre a încunjură primejdia asupra satului, în clipa când erà să se desfacă cocoșul puștei, a turnat cu un cănceu — ce aveà în mână cu vin, — pe hașca puștei și udându-se pulverea în hașcă, n'a luat foc!

Așa scăpă Horea de sigura moarte, care după aceea a mântuit de groaznica perire pe tatăl cutezătorului.

Planul de războiu.

După ocuparea Roșiei, Horea făcù plan de mers mai departe. Gloatele aveau a luà trei direcțiuni. O parte era trimisă pe Arieș în jos, cătră Turda și cătră Trăscău; alta peste Mogoș, cătră Aiud și cătră Gălzi; a treia peste Roșia, Korna și Bucium cătră Zlatna, și pe Ampoiu în jos cătră Șard și Ighiu. Această aripă să scoale satele acestea de munte dintre Arieș și Murăș până la Bălgrad, unde aveà să se întâlnească cu aripa dreaptă, condusă de Cloșca venind din comitatul Hunedoarei cătră Bălgrad. Ei să ridice deodată toată partea aceasta a țarei și unindu-se la Bălgrad cu Cloșca, de aici cu puteri unite să străbată toată provincia, nimicind pe tot locul puterea cea tirană a domnilor pământești (a nemeșilor), și desrobind întreagă națiunea!

Pornind dară în aceste direcțiuni, cea mai mare parte a armatei lui Horia, mer-

gea ca avangardă. Mai târziu el voiă a-i urmă cu o parte peste Mogoșiu cătră Ighiu, ca un corp de rezervă.

Planul acesta eră mărețiu, însă nu eră între răsculați nime, care să-l fi știut duce în deplinire cu combinațiune militară și strategică, cu energie și cu cuvenita punctualitate nici cine să știe ținea gloatele în frâu pe lângă sine într-o disciplină bună, grijind totodată de nutremântul lor. Așa apoi gloatele ce să trăsese pe Arieș în jos spre Turda, zăbăvind prin sate, parte pentru adunarea popoarelor cari aveau a-le răscula, parte pentru a-și câștiga mâncare și beutură, parte cu prădarea ce făcură în Iara, — înaintau foarte încet, pe când cele ce se dusesse pe celealalte direcțiuni cu Crișan în frunte, de mult sosiseră pe la Țelna, Ighiu și Cricău, unde să face vinul cel bun și mult. Aici începură a prădă Curțile nobililor, a sparge pivnițele și-a bea și-a să răsfăță.

Armistițiul dela Tibru.

În 11 Novembre căpitanii Cloșca și Horea tânărul, ocupase Cricăul și în 12 Novembre dâșii încheiară la Tibru un fatal armistițiu (întrerupere a războirii) cu armata imperială, armistițiu, care puse capăt lucrărilor mai departe ale țaranilor români. Baronul Preiss, în împrejurările grele în cari se află se hotărî ca, până la noule îndrumări ce-i vor sosi din Viena, să împedece cel puțin lățirea revoluțiunii prin o politică de îndulcire, să arate el țaranilor primejdiile revoluțiunii și să le dea nădejdea, că pe cale pacinică își vor putea dobândi drepturile lor.

Cu încercarea aceasta bar. Preiss însărcină pe vice-colonelul Schultz din regimentul săcuiesc de husari.

Vice-colonelul Schultz, care venise la Galda în 11 Novembre, trimise îndată pe locotenentul Probst înaintea trupei care

veniã spre Galda, ca sã-i pregãteascã o întrevedere cu cãpitanul ei.

În 10 Novembre locotenentul Probst se întâlnește cu cãpitanul Cloșca, în valea numitã „la Pãrãul Turcului“. Se sfãtuiește aici cu dãnsul și cu trupa sa, iar în ziua urmãtoare se întoarce la Cricãu, și înainteã vice-colonelului Schultz urmãtorul raport:

„Primind porunca onorabilei comande a Diviziunii, am sosit în 8 ale lunii curgãtoare pe la mezul nopții cu 24 husari în comuna Remeși, dar n'am aflat aici pe nici un subprefect și pe nici un alt deregãtor, așa cã nu erã nime, care sã-mi fi putut da mână de ajutor în treaba aceasta.

„Comuna Remeși este așa de împrãștiatã, încãt numai ici și colo se vede cãte o casã așezatã pe cãte un deal, drumurile sunt prin stânci țipișe și peste prãpãstii, așa cã în timp de noapte nici nu poate sã cãlãtoreascã cineva pe aici, mai cu seamã cãlare.

„În ziua de 9 Novembre, am luat direcțiunea spre Ofenbaia, dar încã pe drumuri am auzit, cã stricãciunile țãranilor tulburați din ținutul acesta, se sfârșiserã pe aici, și cã dãnșii s'au întors cãtrã comuna Mogoș (care este tot Remeși).

„În acelaș timp am vãzut pe locuitorii din comunele Ponor și Remeși, cã mergeau la adu-

nare, unde erau chiemați cu un circular. Am plecat și eu după dânșii tot în partea aceea în care mergeau țărani și locuitorii aceștia, până când ne ajunse noaptea.

„În ziua următoare, în 10 Novembre cătră seară, văzui că o mare mulțime de oameni să adună în valea numită „la Părăul Turcului“, mă apropiai de dânșii și cerui să vorbesc cu căpitanii lor. După o mică vorbire ce o ținui în limba lor, eșiră numai decât înaintea 2 oameni și mă întrebă ce voiesc și dacă eu sunt de partea Maiestății Sale Împăratului, sau de partea domnilor? La cuvintele aceste eu le răspunsei, că sunt trimis aici pentru siguranța (paza) lor, dar dânșii îmi răspunseră, că siguranța lor stă în aceea, ca să le dau puști și săbii și să fie liberi de domnia lor.

După ce văzură însă, că eu sunt Român și crezând că sunt de religiunea lor, mă rugară să înaintez autorității următoarele trei puncte:

- „1. Să roagă să fie liberi de iobăgie;
- „2. Să fie militarizați;
- „3. Să fie lăsați iarăși în libertate câți-va oameni, cari să află judecați și închiși la Galda“.

Dela Cricău aveau să atace Castelul baronului Simeon Kemény, de unde să libereze pe toți țărani arestați acolo, între cari să află și Dumitru Todea primarul

din Rîul-mare, arestat și judecat la moarte pentru tulburarea din târgul Câmpenilor dela 1782 — unde chiar acest primar intervenise ca să nu se facă vărsare de sânge între Armeni și oficialii camerari.

Numitul baron eră și comite suprem în comitatul acesta. El, de spaimă, fugi la Aiud și, părăsindu-și slujba, se refugie la Sibiiu.

Trupa lui Cloșca ajunse la 8 Novembre în comuna Mușca, apoi în orașul Lupșa, în care în amândouă locurile publică poporului „poruncile“, după cum făcuse și în alte comune. În 9 Novembre erau în Offenbaia, unde se repețiră întâmplările dela Abrud.

Cloșca părăsind valea Arieșului, ajunge în 10 Novembre la Mogoș, unde se alătură la el căpitanul Crișan cu Zarandenii săi. Aci spuseră poporului, să aibă grije să nu rămână în țară nici un Ungur care știe scrie, căci dupăce vor cuprinde Ardealul, acesta are se fie cârmuit numai de Români. Apoi căpitanul Cloșca, cu cuvintele: „bleți feciori cu porunca Impăratului“ pleacă cătră Cricău cu o mare trupă, în a cărei frunte mergea popa unit

din Mogoș, Gavrilă Sulare, în mână cu o cruce roșie.

La 11 Novembre intrară în Cricău, unde țăraniii îndată se însoțiră cu ei și cu toții năvăliră asupra curților domnești și le dărâmară, iar după ele și biserica reformată!

Altă trupă, care eră sub comanda tinărului Ion Horea, trecuse munții pe la Negrileasa, și ajunsese la 9 Novembre în Ampoița, Ighiu, Ighiel, Țelna și Bucerdea vinoasă, și de aci la Crăiva, iară Joi în 11 Novembre se împreună cu trupele lui Cloșca în Cricău, de unde aveau se face peste noapte, atacul asupra castelului dela Galda de jos, — dar planul nu s'a dus în deplinire.

În 12 Novembre vice-colonelul Schultz avu o întâlnire cu Cloșca și cu alți căpitani de ai țărănilor, pe dealul comunei Tibru și încheie cu ei un armistițiu (pace) de 8 zile, dând Schultz făgăduința, că el va supune în persoană plânsorile lor la înaltele locuri! Ei se aștepte cu răbdare ceea ce va urmă, căci el le va aduce la Câmpeni, răspunsul asupra plângerilor subșternute la Împăratul!

Căpitanii cari au pertractat cu colonelul Schultz, erau Iuon Cloșca și Urs Uibariu, care a fost trimis de Iuon Horea, ca se vorbească în numele lui.

Dar purtarea armatei la Tibru, nu a fost sinceră. Nu aveà ea de scop să dea sau se mijlocească ceva pentru nefericitul popor al iobagilor, ci toată politica nemțească erà, se pună deocamdată o stavilă la lățirea repede a revoluției!

Românii sinceri, fără cunoașterea apucăturilor politice, fură înșelați la Tibru! Ei se întoarseră acasă cu nădejdi întemeiate pe făgăduințe goale. Erà o simplă comedie aceea, pe care a jucat'o Schultz când a întărit împăciuirea cu jurământul său pe crucea aurită!...

Mii de răsculați se aflau adunați în jurul Cricăului, formând ei o putere uriașă gata a se arunca asupra Aiudului, — și dacă șiretlicul dela Tibru nu izbuteà, — desfășurările revoluției erau de nesocotit!

Pertractări de felul acesta se urmașă din partea militarilor în toate părțile cu răsculații, între altele și la Pâclișa cu o trupă de țărani de acolo și din Inuri, cari făcură pace cu legătuiala, că pe hotarul

lor nici odată un ungar piciorul se nu și-l mai pună și națiunea română se nu mai slujească domnilor pământești!

În comitatul Zarandului trimise comisarul guvernial Michael Bruckental, pe Românul I. Molnar, oculist (doftor de ochi) în Sibiiu, care fu însărcinat se pertracteze și dânsul de pace cu țărani și să-i înduplece a se întoarce la locuințele lor.

Molnar plecă cu o cruce și ajunse până în valea Bradului, unde se întâlni cu trupele lui Crișan, cu care avu o sfătuire, și luând în scris cererile Românilor, se întoarse la Sebeșul sășesc, unde petrecea comisarul guvernial, — după ce cu Românii din Zarand încheiase un armistițiu (pace) pe 15 zile, în care timp el aveă se aducă hotărîrea guvernului asupra cererilor lor.

Și aici ce mai ceruse Românii? Ca atât soldați, cât și singuratici, cari vor călători prin Zarand, se fie înzestrați cu pașaport românesc, pus pe el sigilul împărătesc.

*

Cel mai însemnat ajutor pentru liniștirea revoluțiunii din 1784, îl deteră guvernului Episcopii bisericeii gr.-or.,

anume Nichitici, Petrovici și Popovici, cari în persoană se duseră în părțile revoltate. Ei făceau cunoscute scrisorile guvernelor pentru liniștirea tulburărilor. Dogeneau pe țărani și le spuneau, că toate sfaturile căpeteniilor revoluției sunt mincinoase, și-i îndemneau să nu le deie nici un crezământ! Trimiseră circulare (scrisori) pe la toți protopopii și preoții din comitatele revoltate. În călătoria aceasta a episcopilor, episcopul Nichitici trecu prin Miercurea, Sebeș, Orăștie și Deva, el chiamă la sine pe preoți cu câte 3 oameni din fiecare sat, le descopăr primejdia ce-i amenință, dacă nu se vor liniști și nu se vor supune domnilor pământești.

De băgau de seamă, că vre-un preot e de bănuț, sau nu vrea să fie ascultător, cereau dela armata care îi însoțea, ca să-l aresteze. Episcopul Nichitici vorbea slab românește. Ca și el lucra și Episcopii Petrovici din Arad, Popovici din Vârșeț și Iuon Bob din Blaj.

Slujba adusă de episcopii și protopopii români era neprețuită, căci în acele timpuri nici funcționarii comitatelor, nici comisarul guvernial nu cutezau să se mai apropie de

ținuturile răsculate și nici că mai aveau vreo încredere la popor.

Ce este mai trist însă, e, că dintre acești episcopi, nici unul nu avu curagiul, se aducă la cunoștința guvernului și adevăratele pricini ale revoluțiunei, să-i arate starea crâncenă a iobagilor și a preoților români! Ar fi fost de datorința lor a face aceasta. Colonelul Schultz și oculistul Molnar aduseseră la cunoștința guvernului cererile Românilor, dar br. Bruckenthal nu le învrednicî a le dă loc, ci răspunse că acele nu se pot lua în seamă, spunând că nu se pot limpezi decât pe cale judecătorească! Cu răsculații nu să stă de vorbă!

Cu aceste armistiții încheiate, revoluția se oprî și trupele, cari trăiau cu merindea proprie, se întoarseră pe la locuințele lor și numai puțini mai stătură în jurul căpeteniilor. Horea și Cloșca se retrăsese la Câmpeni, unde așteptau pe colonelul Schultz, care făgăduise a le aduce împlinirea cererilor împărtășite lui.

În 20 Novembre v. colonelul Schultz, însoțit de 20 husari, sosi la Câmpeni, unde primarul îi făcu cunoscut, că în 19-lea Novembre, Horea cu 40 de bărbați, a venit

în Câmpeni, întrebând după un ofițer împărătesc, pe care neaflându-l, s'a dus la Albac. În acea zi au venit la Câmpeni mai mulți Români de pe rîuri și ei aflând pe ofițerul împărătesc, l'au întrebat, când și unde poate veni Horea cu oamenii săi se audă răspunsul.

Schultz a pus ziua de 21 Novembre pentru a le împărtăși răspunsul la cereri. În acea zi la ora 1 d. m. veniră primarii din Rîul-mare cu jurații, din Vidra, Bistra, Lupșa și Câmpeni și apoi și Horea cu oamenii săi. Șesul din sus de Câmpeni s'a ales ca loc al întîlnirii, și Horea veni de cătră apus pe dealul Muncelului, cu 600 de oameni lângă sine.

Din trupa lui Horea și Cloșca se desprinseră 12 inși cu căpeteniile numite, și se apropiară de vice-colonelul, luând jos căciulele și stînd liniștiți. Vice-colonelul le spuse, că în 24 Novembre, juzii comunali cu jurații și bătrânii satelor din toate comunele din munți, se vină la Tibru, la locul unde se făcuse armistițiul, și-acolo li se vor împărtăși poruncile împăratului prin un general și un Neamț care va veni acolo.

Țăranii respinseră această cerere, spunând, că ei nu pot se mai face acel drum în timp de iarnă și în lipsa de bucate.

Au urmat imputări din partea lui Schultz spunând oamenilor, că ei știu că Horea le-a spus neadevăruri și că sunt vinovați de faptele săvârșite! Atunci Horea și Cloșca scoaseră din straițele lor niște pachete de hârtii și arătară mai multe hotărîri ale Curții aulice transilvane. Vice-colonelul a luat la sine aceste scrisori, și le ceru ca mai întâiu se deie în seamă toate armele în mâinile armatei și acum numai decât se deie în seamă, aci pe loc, pe căpitanii cari i-au înșelat, pentruca aceștia să-și poată lua pedeapsa ce vrednicesc!

Românii spuseră, că ei numai bâte au la ei, — iar arme, afară de furci și topoare, nu au avut, — doar câte o pușcă de vânat. Mai încolo spuseră, că ei pe căpitani nu au să-i deie, căci toate ce s'au întâmplat ie-a făcut țara și Crișenii au început. Toate s'au făcut în urma poruncii împărătești, și după înțelesul dela Tibru, ei s'au întors la casele lor și așteaptă grația Împăratului.

Vice-colonelul, prin graiul locotenentului Probst, le spuse, ca scrisorile pe cari li-a primit acum, nu i-au îndreptătit a face revoluție! A stăruit drept aceea, ca pe cei doi capi, să-i ducă cu sine, ca ei, înaintea generalului celui mare, se apere cauza obștească.

La aceasta întreagă mulțimea a strigat, ca pe cei doi capi ai lor, nu-i dau! Și o parte de mulțime înaintă ca să iee în mijloc pe vice-colonelul.

În zgomotul ce să iscă, Horea se retrase în mijlocul mulțimei și-și lăpădă cojocul cel lung, de nu-l mai putură deosebi dintre ceilalți. Cloșca însă nu se mișcă de lângă colonel.

Văzând colonelului că nu putu pune mâna pe Horea, scoase 2 exemplare ale patentei (scrisorii) împărătești și unul îl dete lui Cloșca și celalalt preotului din Rîul-mare, ca să le cetească și se știe că ce nefericire îi așteaptă!

Cu asta întâlnirea de azi s'a sfârșit. Poporul se îndepărtă peste deal, iară vice-colonelul plecă la Sebeș, unde Mich. Bruckental îl aștepta pe 25 Novembre se vină cu deputații Muntenilor, pe care aveă

de gând să-i aresteze și apoi să-i silească a da napoi toate lucrurile luate dela nobili.

Acesta fû sfârșitul nenorocitului armistițiu dela Tibru.

Țăranii crezuse, că încercările de împăciuire ale armatei erau serioase, și atunci când dâșșii, biruitori, se aflau aproape de mijlocul țării, la porțile Aiudului și ale Turzii; când frica și spaima cuprinsese nobilimea în toate părțile; când iobagii peste tot locul așteptau cu dor cetele răsculătorilor; când trupele țăranilor creșteau și se înmulțiau pe fiecare zi; când armata eră puțină în Transilvania și bar. Preisz nu putea se înceapă nici o pășire în contra lor, — atunci nefericiții iobagi fură de nou înșelați, de își risipiră trupele, părăsiră terenul cuprins și se întoarseră acasă!

La Viena cea dintâi știre, că țăranii români din Zarand au revoltat, sosî în 12 Novembre. Nu eră atunci drum ferat și telegraf, deci stafeta abia în 8—10 zile putea face acest drum. Împăratul Iosif tocmai începuse resbelul contra Olandiei și în aceasta situație delicată tare l'a surprins aceasta, și se grăbi a da ordine stricte pentru restabilirea liniștei.

A doua ridicare alui Horea.

După sfârșitul acesta al armistițiului dela Tibru, Horea dăte poruncă poporului, să se ridice de nou.

Patru țărani înarmați cu piștoale fură trimiși în partea de jos a Murășului, se cetească din comună în comună următoarea poruncă:

„Eu George Crișan, căpitanul militar, trimit această poruncă din mâinile lui Horea prin acești patru oameni, ca se facă cunoscut din sat în sat, ca toți țărani se vină înarmați la Homorod, și aceia cari nu vor veni, se fie legați, închiși în casă cu toți copiii lor, și casa aprinsă pe ei! Se vină înarmați cu puști, bâte și cu furci de fier.

Asemenea poruncă fu trimisă la Geoaagiul-de-jos, ca pe 22 Novembre să se înfățișeze acolo câte un bărbat din fiecare casă!

În urma acestor porunci, țărani de

pe Murăș se puseră de nou în mișcare și tot atunci se ridicară și țăranii din Munți, o trupă la Mogoș sub Iuon Horea, alta în Offenbaia sub Cloșca și a treia la Albac sub comanda lui Urs Horea, compuse din Țopii de pe ape.

Faurii din Albac, Lupșa, Dupăpiatra și Geoagiul-de-jos, începură cu graba se fabrică lănci pentru popor.

Planul eră, ca să meargă asupra Abru-
dului, ca să-l prefacă în praf și cenușe
și nici casele Românilor se nu mai fie
cruțate, de oarece dâșii au fost ascuns și
nutrit pe Unguri la întâiul atac din toamnă!

După asta se meargă asupra Zlagnei,
Aiudului și apoi se înainteze cu toții spre
inima Ardealului, făcând o linie de războiu
dela Deva până la Huedin!

Răzvrătirile se începură numai decât!
Patrulele de soldați trimise prin munți,
fură prinse și nimicite!

În 30 Novembre, guvernul publică
iertare generală (tuturora). Țăranii nu o
primiră, căci aceea ar fi dată de domni,
și nu de Împăratul! Horea încă declară,
că n'are lipsă de „grație“ (îndurare) și
numai dacă vor fi liberați robii dela Galda

și se va da poporului ușurare de dări, de taxe și alte greutăți, — atunci el se va liniști.

Pe când țărani se pregăteau se înceapă de nou atacul, armata se puse în mișcare din toate părțile în spre Munții Abrudului, începând dela Dobra până la Alba-Iulia. Alte trupe încunjurară Munții din partea de cătră răsărit.

Văzând țărani aceasta, se grăbiră a baricadă (a întări cu pedeci) strâmtoarele munților, anume cu tăieturi de păduri.

Se începură luptele cu soldații împărătești, cari la Rimeti, sub comanda lui Schultz, fură respinși; Stoianici la Brad în Zarand, fù învins, și închizându-i-se drumul cătră Deva, se retrase în Ungaria, dar fiind urmărit de Crișan, scăpă de primădie, numai înșelând pe țărani cu făgădueli de pace, spunându-le că de aci înainte țărani vor fi militari, vor fi supuși numai Împăratului, dar nici decum mai mult nemeșilor!

Asemenea la Lupșa soldații împărătești fură respinși cu perderi însemnate și pe cei ce veniau dela Zlagna în ajutor, îi opriră la Valea-Vinții, pușcară

pe locotenentul Mesterházi și pe 8 soldați, iar pe ceilalți îi împrăștiară.

Pe toată linia țăranii erau învingători, lucru ce stârni mare spaimă în sânul nobilimei, așa încât se rugară de generalul împărătesc din Ungaria, ca se vină cu 2 regimente în Ardeal!

În Zarand se află maiorul Stoianovici cu trupa sa, și nu putea face nimic contra țăranilor, de aceea în 4 Decembre plecă vice-colonelul Kray, cu 400 grăniceri Săcui în ajutor maiorului, care era însoțit și de Episcopul Nichitici.

Episcopul conchemă pe preoți la Cebea, unde îi dojeni, iar pe țăranii îi provocă se rămână liniștiți și să nu se împotrivescă armatei. Preoții și poporul deteră ascultare episcopului și așa partea din apus a Zarandului se liniști, și episcopul se întoarse cu armata la Brad.

Aci episcopul conchemă o nouă adunare pe preoți și de țăranii din mai multe comune, le aminti de datoriile lor, de urâciunea faptelor și tristele urmări ale revoluțiunii, și îi îndemnă la supunere poruncii împăratului, și că se lapede ar-

mele și se asculte de mai marii lor, că de vor face așa, guvernul le va face dreptate.

Dela Brad, episcopul cu armata trecu la Criștior, unde se repețiră cuvântările și prin aceasta se liniștiră satele din jurul Bradului, și numai satele de cătră Blăjeni mai rămaseră în stare de revoluție. În 7 Decembre plecară dară cătră Blăjeni, ca să liniștească și pe țărani din părțile acestea și apoi se treacă în munții Abrudului.

La periferia munților la Deva, Aiud și Cluj, nobilimea proclamase insurecțiune și înarmați în cete, năvăliu prin satele românești prindeau și ucideau românii, îi duceau la închisoare și-i duceau sumar la moarte în țeapă, roată și tăierea cu paloșul, căror cruzimi numai târziu se puse capăt.

În 25—27 Novembre în Alba-Iulia se judecară 11 țărani fără multă cercetare, fără scrupule. Între aceștia se află și căprarul Urs Uibacău din Vidra, care fu prins în Câmpeni prin protopopol Abrudului Iosif Adamovici cu ajutorul unor țărani din Lupșa.

Lupta dela Mihăleni.

În vremea aceasta, dela Criștior, pe Valea-Bradului spre Mihăleni, se adunase cete mari de țărani, gata a urmări pe Horea, și a merge să se pună în rând cu oștirile lui.

Dar pe când se aflau adunați la Criștiori și Valea Bradului, gata se pornească în urma lui Horea, le veni înștiințarea, că Episcopul Nichitici sosește cu o trupă de soldați și ar dori să vorbească cu poporul. Pentru că, ziceau, Împăratul Iosif, înțelegând de revoluție și bineștiind, că pe popor l'au împins la răscoală, parte tiranele asupriri ale nemeșilor, parte amăgirea povătuitorilor, — a dat poruncă, ca episcopii și preoții lor, să-i dojenească, ca fieștecare să se întoarcă la casa sa și se rămână în pace. Și tuturor celor ascultători le-a făgăduit iertare. Și a poruncit miliției, că cu tot dinadinsu se încunjure atacul cel vărsător de sânge, și numai în lipsa cea mai de pe urmă, se întrebuițeze armele.

Înțelegând dară răsculații că episcopul cu miliția împărătească sosește la ei, luară această înștiințare foarte în nume de bine, și ei, precum erau încredințați de Horea și de Cloșca, n'au socotit că venirea episcopului și a miliției împărătești ar însemnă alta, decât un ajutor pe partea lor, care, cum a zis Horea, le este făgăduit.

Așa să opriră dară toți locului între Valea Bradului și Mihăleni, așteptând pe episcopul și miliția împărătească, care nu stă din mai mult — precum se spune — decât din două companii de pedestrime și vre-o 50 călăreți, cu 2 tunuri.

Dupăce sosește Episcopul și miliția, tot poporul, luându-și de pe cap pălăriile, salută pe Episcopul și miliția, strigând: cu însuflețire „Trăiască Împăratul!“ așa cât răsunau văile!

Episcopul, care vorbea rău românește, își încordă acum toate puterile graiului, spre a pleca pe popor să se întoarcă la casele lor și să părăsască pe răsculători, spunându-i că aceasta este porunca Împăratului, că la toți cei răsculați să se dea iertare de toate cele făcute până acum și ușurare pe calea legii de toate

asupririle ce le sufăr dela domnii pământești. Din contră, le arată că miliția împărătească de aceea e trimisă, că pe cei neascultători să-i împrăștie cu pulvere și plumb!

Poporul, care ținea una la ce-i spusese Horea, că miliția împărătească va veni în ajutorul Românilor și nu în contra lor, cu atât mai vârtos nu crezù episcopului, cu cât comandantul miliției, — care românește nici nu știà, și și cuvântarea lui cătră popor a încredințat'o spre tălmăcire Episcopului, iar episcopul despre toate acestea nu vorbeà și văzând că episcopul însuși nu știe bine românește, — se amăgi a crede, că acela sau e un Maghiar îmbrăcat în vestminte episcopești, sau alt străin cumpărat de domnii pământului și trimis la ei, dar Episcop român nu e! De aceea Românii nu numai nu au dat o ascultare episcopului, ci făcându-și răs de unele vorbe rele românești ale lui — căci erà doară Sârb nedepins în limba românească, — începură a-l împedecà în vorbire și a-l îngânà! Căci nici decăt nu credeau că miliția-i va atacà.

Până vorbi Episcopul pe lung și pe

lat cu poporul și ajunsese a se certă în cuvinte, comandantul militar își trimise pe după dealurile și pădurile vecine o parte a oștirii, se iasă de-asupra locului unde eră poporul tăbărât, și până la semnul ce i-l va dà, se rămână pitulați în pădure.

Văzând dară Episcopul, că poporul nu numai nu-l ascultă, ci încă-l și batjocorește și-l amenință, le zise oamenilor: „Acum, dacă nu ascultați și sunteți așa îndărătnici, se va umblă cu voi, ca cu cei neascultători și fiii perirei ve-ți fi!“

Și cu aceasta întorcându-se către comandantul militar îi spuse, că oamenii nu voiesc se asculte și se lucreze după îndrumările sale.

Comandantul alergă înainte către oameni cu sabia scoasă în mână și le grăi puternic în limba germană și cu sabia le dădù încă odată semn, să se împrăștie! Dară aceștia neînțelegându-l, sau nevrând a-i înțelege nici vorba nici semnul, se puseră în mișcare se iase către dealul Buceșului pe marginea pădurilor. Atunci comandantul slobozind cătră popor un tun cu patroană oarbă (fără glonț), dete prin

acela semn miliției, care stă tupilată din susul poporului, în pădure.

Poporul — care erà înarmat mai numai cu furci de fier, puțini cu lănci, și de tot puțini cu puști și săbii, — văzând și deasupra sa și din jos de sine miliție pusă în mișcare, stătù puțin uimit, întrebându-se unul pe altul: „ce să ne facem, măi“!? Sfatul tuturoră fù: „La pădure, la pădure! se scăpăm!“

Dar pân'ar fi început a se împrăștiă cătră păduri și a apucă fuga, la semnul comandantului se dete asupra poporului foc orb, sau fără gloanțe, din tunuri și din puști. Acum se înfricară oamenii foarte și apucară se fugă ca orbii spre păduri, ca se scape! Comandantul voind a-i strâmtorà și a-i luà în prinsoare, porunci asalt (Sturm) asupra lor și călăreții să alerge să le taie calea, adecă drumul țării cătră Abrud!

Așa cu baionetele întinse, soldații luară la mijloc pe mulțimea de oameni și-i încunjurară! Și fiindcă unii se apărau și împotriveau, mulți din ei fură uciși și străpunși de cătră pedestrime, iar cei ce umblau să scape cu fuga, scăpând printre baio-

netele pedestriței, fură ajunși de călăreți și tăiați. Puțini se deteră prinși, iară o parte mare scăpă prin pădurile cele dese peste dealuri.

În un punct lupta fu de tot crâncenă între țărani și soldații de sub comanda vice-colonelului Kray, care se azvârli cu husarii asupra țăranilor. Se dete o încăerare sângeroasă. Țăranii în urmă se retraseră în o casă ce eră în dosul lor și de pe ferești și din pod, pușcau asupra soldaților. În urmă soldații aprinseră casa și mulți din țărani arseră aci!

Așa se sfârși lupta la Mihăleni, cu biruința soldaților.

Din țărani cei rămași, strângându-se cu multă nevoie laolaltă, ajunseră a 3-zi la Abrud, în care însă, fiind de mult depărtate din el gloatele lui Horea, n'au cutezat se între, ci s'au tras care pe unde au putut pe urma lui Horea.

Înfrângerea țăranilor la Mihăleni schimbă starea lucrurilor în Munții-Apuseni. Din toate părțile începură a veni deputațiuni la comisarul guvernial cu declarațiuni de supunere. Numai jurul Offenbaiei

și a Câmpenilor se împotriviră și mai departe, adunându-se toți țărani nemulțumiți la Câmpeni sub comanda lui Horea!

Asupra acestei trupe pleacă vice-colonelul Schultz în 11 Decembre cu 750 soldați. Când a trecut prin Cărpeneș, s'a oprit la casa lui Cloșca, unde în o ladă află diplomele de ale comunelor Câmpeni, Bucium, Abrudsat, Cărpeneș, Bistra și Vidra.

În acea ziuă seara intră în Câmpeni, dar peste noapte țărani îl încunjurară de toate părțile, îi tăiară linia de retragere către Abrud și-i prinseră un car cu proviant (hrană). Văzându-se în primejdie, încă în acea noapte trimise la Abrud, ca să-i vină Kray și Otto în ajutor. În ziua următoare plecară acești doi, apoi îi urmă Stoianici și maiorul Dolcinego cu toate trupele lor. Tunurile începură se bubuie pe valea Câmpenilor și Schultz fû scăpat.

Acum căzuse și Câmpenii, și Horea, cu o mică trupă, se retrase la Albac, iar Schultz se luă după el cu 700 de soldați.

La Câmpeni Horea și-a desfăcut și risipit trupa, poruncind tuturor ca să se

întoarcă la locuințele lor sub pedeapsă de moarte, iară unii să-l petreacă până în Albac și peste munți, ca să-și poată urma drumul către Crișul negru, de unde voiește a merge la Viena, ca se poată dobândi un sfârșit bun la întreprinderea sa!

Aceasta s'a întâmplat în ziua de Sf. Nicolae.

Se povesteă, că Horea s'a dus la Veina, iar alții ziceau, că s'a refugiat în comitatul Biharei, a cărui comite suprem s'a jurat, că nu-l va lăsa pe Horea să scape cu vieața. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Miliția care-l urmărea, nu se opri prin aceste știri în cercetările ei. Colonelul Kray a cutreerat munții, în care se află vreo 600 de case, dar nu în rând, ci împrăștiate.

Când a întrebat dela acești locuitori despre Horea, și că pe unde-ar putea fi, n-a căpătat alt răspuns, decât că Horea s'a dus la Viena la Maiestatea Sa Împăratul. Alții îi raportau, că Horea s'ar fi dus pe Crișul negru la Beiuși și Vașcău, în comitatul Biharii.

În urmă, după multă osteneală și după multe pregătiri ticluite cu istețime, cu aju-

torul gerului și a iernei cu zăpadă mare, colonelul Kray a izbutit a ajunge la norocul de a prinde pe Horea și Cloșca!

Colonelul Kray cu Săcuii săi l'au urmărit adecă într'una și au atras în partea lor pe unii locuitori din cei ce fusese liniștiți, cari adecă nu luaseră parte la răscoală, cum și pe alți Români din munți, cari s'au întors la supunere. Pe aceștia i-au trimis se cerceteze prin munți și le-au dat și lor și soldaților mâțe de fer, ca mai ușor să poată sui munții.

Așa cercetară ei mult prin munți, până ce într'un târziu 7 dintre acești Români aflarea urme de om și întâlniră o veghe (pază) de alui Horea. Îl siliră pe veghe să le spună locul adevărat unde se află Horea. Paza li-a arătat în muntele Scoracet un arbore scorburos, de unde eșia fum. Patru dintre ei se duseră așa de aproape, încât Horea băgă de samă, că se apropie oameni de el. A eșit afară din scorbura arborelui și întrebă pe cei cercetători: Ce vreau și ce caută? Ei se mai apropiară de el și-i spuseră, că au venit în sate mulțime de cătane, și ofițirii îi silesc se vâneze, ca se le ducă vânat. Horea se

aseză pe pământ lângă foc și invită și pe cei 4 inși să se așeze lângă el, ceea ce și făcură. Așezându-se, doi șezură lângă Horea, unul de o parte, altul de alta a lui, iar ceilalți doi iau pe Cloșca între ei.

Horea îi întrebă de noutățile din sat, la ce cei patru spuseră, că e numai sărăcia și că au sosit multe cătane. Horea zise, că pe cătanele acelea acuș le vom alungă. Atunci se apropiară și ceilalți trei cari rămânseseră îndărăpt.

Horea, cuprins de oarecare neliniște, întrebă, că cine sunt ei și ce vreau? Cei 4 răspunseră, că cei ce se apropie sunt și ei soți de-ai lor, ieșiți la vânat.

Atunci cei 4 prinseră doi pe Horea și doi pe Cloșca, și-i ținură până când cei trei veniți mai în urmă, îi legară cu ștreanguri! Până a nu-i lega, Horea își băgă mâna în sân, și scoase mâna plină de hârtii pe cari le aruncă în foc! Hârțiile arseră îndată, prefăcându-se în cenușe!

Colonelul Kray, vestit despre prinderea lui Horea, veni apoi îndată cu soldații săi la fața locului și escortă între baionete pe cei doi prinsoneri la Alba-Iulia!

Aceasta se întâmplă la 27 Dec. 1784.

Vânzătorii lui Horea au fost: Nuțiu Matieș, Stefan Triș, Ioan Matieș, doi feciori alui Andreiu Neag, George Nicula și încă unu, frate alui Ioan Matieș, locuitori în Albac!..

Afară de George Nicula, ceilalți erau gornici de pădure în slujba împărăției.

Nu să știe numai, că oare frica sau lăcomia prețului de 300 galbeni ce eră pus pe capul lui Horea și făgăduiuit celor ce-l vor descoperi și vinde, sau amândoaună acestea, în contra cărora nici zidurile cele puternice ale cetăților celor mai neînvînse, nici cele mai tari legături de sânge nu pot dăruî oamenilor scut și apărare, — biruiră și cumpăriră în inimile vânzătorilor de frați, mai mult decât legătura de sânge și de frăție și decât toate făgăduințele făcute lor de Horea! Vânzătorii, ascultând făgăduințele lui ca să-l scape, se întoarseră acasă și înțelegându-se și cu puțini alții din cei mai aproape ai lor, să hotărâră să-l predeie și să-l vândă pe frăținul lor Horea.

Un semn viu și acesta, că între oameni nu sunt așa de tari, așa de sfinte legături, pe care răul acesta: lăcomia pen-

tru prețul vânzării, ce au pustiit cetăți mari și popoară întregi, să nu îndrăznească a le sparge și a le călca în picioare!

După 3 zile dela prinderea lor, Horea și Cloșca sosiră la Abrud, unde în piață îi așteptă o mulțime mare de popor români și unguri. În 1 Ianuarie fură escortați la A.-Iulia sub paza unei trupe de 70 grănițeri secui. Pe drum acești soldați îi puseră lui Horea pe cap o cunună de nuiele și strigau: „Așa-i trebuie Regelui.“

În 2 Ianuarie amândoi căpitanii sosiră în Alba-Iulia unde de asemenea îi așteptă o mulțime mare de popor. Horea fu internat în o cameră de peatră sub statua lui Carol al VI-lea, iară Cloșca la Varda cea mare, acolo unde acum este pavilionul ofițerilor: Ambii erau păziți în lăuntru celulelor de câte 2 soldați și afară la ușă altul.

Cu o lună mai târziu, în 30 Ianuarie fu prins și al treilea căpitan — George Dragos Crișanul, care se îmbrăcase ca cerșitor și rătăcea prin munți din o comună în alta, îndată ce vedeă că armata este pe urma dânsului.

Prinderea lui se întâmplă în următoare împrejurări: Ajunsese trupa de sol-

dați în Șasa-Lupșa, unde tot satul eșise pe dealuri de groaza cătanelor. Ofițerii se apropiară de țărani — asigurându-i, că n'are să li-se întâmple nici un rău, deci să se întoarcă la locuințele lor. Acì aflară dela unii, că Crișanul încă fusese acolo și că în urma zgomotului, care se făcuse despre sosirea cătanelor — el apucase drumul mai departe cătră Ponor. Soldații voiau să se iee după el — dar acì erau 9 țărani, cari făcuseră un jurământ de tot înfricoșat, că nu se vor lăsà până nu vor pune mâna pe Crișan. Din aceasta cauză nu trebui persecutat cu soldați, căci cei 9 inși sub conducerea popei din Cârpeniș îl urmăriră, prinseră și-l predară soldaților. Prinseră pe fiul, pe soția și servitorul său.

Cei 9 bărbați, cari prinseră pe Crișan sunt: Popa Moise, fiul acestuia Moise, Irimie și Todor Soit, Lazar Lace, toți din Cârpeniș, Ioan Clisar din Abrud, Todor Holubuț, Ioan Holubuț, Popa Simeon din Șasa-Lupșa și Teodor Momeiu din Lupșa. Căpenișenii au răsbunat uciderea popei Suluț cauzată prin Crișan.

În ziua următoare, în 1 Februarie 1785 Crișan sosit în Alba-Iulia și fu internat tot

în fortăreața, în temnița de sub „poarta nouă“ în nordul fortăreței.

Îndată ce Horea și Cloșca fură prinși și aduși la Alba-Iulia comitele Albei br. Kemény ceru ca să i se astradeie lui pe prizonieri, ca să le facă procesul, dar cererii lui nu i se dete loc. Asemenea fu respinsă de comitele contele Iancovits, care făcea cercetarea, și cererea comisarului guv. M. Bruchenthal, care ceruse ca și el se fie de față la ascultarea celor trei căpitani. În urma acestei eschideri guvernul se plânse la împăratul, care însă decise, că bine au lucrat contele Iancovits, și că chiar dacă acesta ar fi împedecat de a continuă cercetarea, atunci s'o termine generalul Papilla.

Așadară procesul cu cei trei căpitani se făcu în cel mai mare secret. Interogatorul formal se începù numai pe la finea lunei Ianuarie.

Horea și Cloșca a negat, că ei ar fi începătorii revoluției și nu rămâne nici o îndoială, că ei n'au voit se declare nimic și Horea ar fi insistat se fie dus la împăratul în Viena.

Din contră, Crișan face o declarație

destul de clară despre cauzele pentru cari a erupt revoluția, care a fost greutatea serviciilor iobăgești, contribuțiile mari și dijmele din oi și porci și în urmă, fiindcă nobilii și funcționarii comitatelor nu voiau se comunice poporului rezoluțiunile date de Impăratul. Recunoaște, că el a convocat adunarea dela Mesteacăn și că dânsul proclamase revoluția în Zarand.

Dar până a nu se termină interogatorul său — Crișan fu la 13 Februarie aflat mort în închisoare, unde el se află singur fără paza interioară. Cunoscând el, că ce moarte îl așteaptă și după-ce văzuse, cum alții mai puțin vinovați fură trași în țeapă, tăiați cu paloșul, despicați de vii sau frânți cu roata, așa foarte ușor a putut se vină la cugetul să-și aleagă o moarte mai liniștită.

Ca să se convingă țăranii, că în adevăr Horea și Cloșca sunt prinși — cu escortă puternică fură transportați prin Vințul de jos și comunele din Valea Murășului până la Deva și de aci îndărăpt prin comunele din dreapta Murășului. Două săptămâni dură espunerea lor la vederea publicului până ce ajunseră iară la Bălgrad.

Sentiința de moarte a lui Horea și Cloșca.

„Comisiunea aulică cesaro-regală ordinară prea grațios din partea Maiestății Sale, ca se cerceteze tulburările și se aducă iarăș pe țărani la calea legalității, a pronunțat în conformitate cu ordinele mai înalte următoarea sentiință în procesul criminal intentat în contra lui Horea, numit altmintrelea și Ursu Nicola din comuna Rîul-mare, din marele principat al Transilvaniei, în etate de vre-o 54 ani, de religione neunită, căsătorit și iobagiu al fiscului, apoi în contra lui Ion Cloșca din Cărpeneșiu, tot din acest mare principat, în etate de vreo 30 ani, de religione neunită, căsătorit și de asemenea iobagi al fiscului.

„Cu toate că Horea, numit altmintrelea și Ursu Nicola, a negat în mod constant toate faptele, ce se aduc în contra sa, totuși prin depozițiunile unanime ale

martorilor, martori jurați mai pe sus de ori-ce obiecțiune, dânsul este constatat de toate crimele, câte i se impută în general și anume, că dânsul a ațâțat turburările, cari au izbucnit în acest mare principat pe la finea anului 1784, cu deosebire în comitatul Hunedoarei, al Zarandului și al Albei, că dânsul s'a pus în fruntea poporului răsculat, pe care singur l'a adunat, le-a pus căpitani mai mici, sau în faptă capi de bande, și parte dânsul în persoană, parte prin oamenii săi încredințați, a dat ordine, că din fiecare casă iobăgească se vină câte un om armat la dânsul și să-l urmeze, ca astfel cu puteri unite să estermineze pe toți magnații, nobilii, cetățenii și iobagii unguri, să le prădeze toate averile, să le prefacă în cenușă sau ruină toate edificiile și posesiunile, și în modul acesta se poată face cu forța, că iobagii de naționalitate română să plătească contribuțiuni mai puține.

„Spre a putea execută cu mai mare siguranță aceasta intențiune a sa atât de criminală și temerară, sceleratul acesta de Horea, s'a folosit după cum e constatat, de mijloacele cele mai periculoase, făcând

pe diferiți oameni să-i depună jurământul de credință, apoi spre ofența Maiestății Sale a principelui țării, a cutezat se amăgească poporul cu acea criminală declarațiune, că dânsul are acte în scris din partea Maiestății Sale, ca să esecute planul său, că în puterea acestor acte, ordinele ce le va da dânsul, trebuie să fie esecutate, și în fine le-a arătat o cruce de aur, ca astfel cu simbolul cel mai sfânt al religiunii se acopere intențiunile sale malițioase și oribile și se câștigate încrederea deplină a poporului. Totodată a amenințat pe aceia, cari nu-l vor urmări, sau altminterlea nu vor ascultă de dânsul, că au se fie trași în țeapă înaintea ușii lor, și casele lor se vor preface în cenușă.

„După ce astfel malițiosul acesta de înșelător, a adus poporul în deplină furie și revoluțiune, a cutezat totodată se deee ordin țăranilor răsculați, ca în caz, dacă se vor apropia trupe cesaro-regale, cari ar voi să-l împedece în esecutarea planului său, atunci dânsii se deee îndată signalul de alarmă cu tragerea clopotelor, se încunoștințeze comunele vecine, să se pună cu constanță în apărare și se nu

lase nici un soldat, ca se între în comune, în fine se nu mai plătească nimeni nici imposita și nici taxe dominale.

„Prin ostilitățile aceste îndrăznețe și prin ordinul ce l'a dat dânsul, ca se stângă pe toți ungurii, a făcut după cum se știe, pe poporul de jos, ca se comită cruzimi înfiorătoare și neumane. De altă parte Horea, acest autor principal al turburărilor, chiar și în ce-l privește pe dânsul personal, este constatat prin martori jurați și legali, că dânsul a dat ordin sever la marginea hotarului comunei Roșia, ca se umple cu fân și cu paie gurile băilor, unde se retrăseseră nobilii și cetățenii unguri cu o parte din averile lor, apoi să le dee foc, ca astfel să-i silească, sau se iasă din băi, sau se fie sufocați acolo în modul cel mai deplorabil, și așa se nu poată scăpa de cruzimile lui.

„În ce privește pe Ion Cloșca, care întru asemenea neagă cu perseveranță crimele ce le-a comis dânsul e constatat prin depozițiunile martorilor jurați, martori legali și mai pe sus de ori-ce obiecțiune, că dânsul a luat întru toate parte la turburările, ce le-a ațâțat Horea în comitatul

Hinedoarei, al Zarandului și al Albei-de-
jos din acest mare principat al Transil-
vaniei. De asemenea e constatat prin de-
pozițiunile fostului rebel, ale căpitanului
George Crișan, implicat și el în tulbură-
rile acestea, că dânsul, Ion Cloșca, a avut
întrevederi cu George Crișan și cu Horea,
și dânsul a executat prădările și devastă-
rile, ce le-au hotărât cu înțelegere comună,
anume în Câmpeni, în Lupșa, Offenbaia,
Mușca, Mogoș, Cricău, Roșia, Abrud și
în mai multe locuri, că dânsul a publicat
ordinele lui Horea și a amenințat cu țepă
și cu aprinderi pe aceia, cari nu vor voi
să-l urmeze, că a numit căpitani mai mici
peste țărani răsculați, și astfel ca autor
principal și corifeu, s'a făcut culpabil de
toate omorurile crâncene, de aprinderile,
prădările și devastările înfiorătoare, ce
le-a comis poporul revoltat și înșelat în-
tr'un mod atât de infam. Cu deosebire
dânsul, Cloșca, a silit pe preotul neunit
Petru Iancu din Lupșa, să iee cu sine
sfânta cuminicătură din biserica comunei
și s'o ducă până la Cricău, după mulți-
mea desfrânată și tâlhărească, și aceasta
din cauză, ca să poată executa cu mai

mare siguranță intențiunile sale malițioase, neumane și oribile, și să înșele poporul în modul cel mai detestabil. Prin faptul acesta dânsul, Ioan Cloșca, a desonorat și profanat sfânta cuminecătură într-un mod sacrilegiu.

„Peste tot, așa dar, Horea și Cloșca au meritat o pedeapsă criminală, ca unii, cari au tulburat cu răutate și cu intențiune liniștea publică, ca agitatori, amăgitori, ca unii, cari au fost căpitani la omorurile și aprinderile celea mai scelerate, și cari au comis chiar dâșii tâlhării și prădări violente, au meritat să fie pedepsiți, atât pentru fărădelegile și crimele, ce le-au comis dâșii, cât și pentru acele, cari le-a comis poporul.

„În consecință, Horea, numit altminterlea și Ursu Nicola și Ion Cloșca, constatați fiind ca niște scelerați crânceni, cari au comis omoruri și prădări, ca tulburători îndrăsneți ai liniștei și siguranței publice, în conformitate cu codul criminal Theresian, articolul 62 despre tulburări și tumulte, și articolul 90 despre tâlhării, au să fie duși pentru crimele acestea la locul îndatinat de supliciu, și acolo să li-se

frângă cu roata toate membrele corpului, începând de jos în sus, anume mai întâi lui Ion Cloșca, apoi lui Horea, numit altmintrelea și Ursu Nicola, și în modul acesta să fie trecuți din viață la moarte, iar corpurile lor să se despice și taie în 4 bucăți, capul și părțile corpului să se pună pe roate pe lângă diferite drumuri, și anume în comunele unde au comis cruzimile cele mai scelerate, iar inimile și intestinele lor să se îngroape aici la locul supliciului.

„Aceasta sentință s'a pronunțat în 26 Februarie 1785, pentru dânșii ca o pedeapsă bine meritată, iar pentru alții asemenea lor, ca să le fie de exemplu și oroare.“

(L. S.) *Contele Antoniu Iankovitsch.*

Despre ducerea în deplinire a osândeii de moarte scrie un martor ocular, profesorul gimnaziului din Alba-Iulia, Iosef Gabri:

„Cloșca primi cel puțin 20 de lovituri până ce-și scuipe sufletul. Pe Horea îl țineau 2 slugi ai călăului până ce pe Cloșca-l zdrobiau cu roata, ca el se vadă chinurile îngrozitoare, sub care trebuia se moară soțul seu.

După ce au gătat cu Cloșca, l'au așezat pe Horea în patul lui, și l'au legat și între mugetele lui, se începù frângerea picioarelor cu roata, dar după a 4-a lovitură, la porunca domnului Eckhard, i-s'au dat lovituri în pept, și așa după 8—9 lovituri, a murit. La îmbucătățirea lui nu am voit să mă uit, de aceea mi-am întors calul și m'am napoiat în cetate.“

Locul de supliciu este în partea de miazăzi dela fortăreață, în podeiul de jos asupra viilor din Maieri.

La această esecție au fost aduși țărani din 419 sate în număr de 2515, ca să se convingă, că căpeteniile puterii erau prinși. Aceea a fost un lucru deplorabil făcându-i obiect de răs și insulte publice, mai ales când îi escortase prin comunele de pe valea Murășului, cum făcuse odinioară Tamarlan cu sultanul Baiazet.

Că acești căpitani nu au hoțit, se dovedește prin jurstarea, că la ei nu s'au aflat nici bani, nici alte lucruri prețioase.

La esecutarea lui Horea și Cloșca, a cărui nume adevărat erà Ioan Oarga, pe lângă miile de țărani români, aduși aci cu sila — s'a prezentat și oficialii comitatensî

și nobilimea maghiară, cari purtau mare vină, că chiar Impăratul ar fi învitat pe Horea, ca să se revolteze și se stârpească nobilimea. Aceștia persistau, ca pe Horea să-l chinuie cât mai mult, și după ce la prima lovitură îi eșiseră fluierile picioarelor din carne, ei între batjocuri îl siliră se spună, că cine l'a îndemnat, sau cine l'au împuternicit la răscoala sângeroasă, la ce vrând Horea ceva a grăi — din porunca comandantului executiv Ekhard — om cu inima omenoasă din milă nu voi a mi-l chinuî mai mult pe un om nefericit, sau că așa mai înainte i s'a fost demandat — lasă a i se dă o lovitură peste piept, în urma căreia izbucni sângele pe gură și pe nas — își dădù sufletul. Amploiații și nobilimea eră foarte întărâtată asupra comandantului militar din Alba-Iulia, că așa de curând l'a executat pe Horea. În gândul lor nedrept, că Impăratul ar fi îndemnat pe Horea la astirparea nemeșilor maghiari — fură întăriți și prin amnestia generală — care opreă ori și ce urmărire mai departe a Horenilor și se interziceă reclamarea pagubelor întâmplate sub decursul revoluției — aceste dispozițiuni mai

înalte și înțelepte erau îndreptate pentru restabilirea păcii în țară și încunjurarea multor neîndreptățiri și înjurii, cari se puteau naște din acele porniri de desdaunare.

Din relațiunea interesantă a contelui Iancovits către Impăratul despre esecutarea căpitanilor revoluției se vede că Crișan Giurgiu, nu s'a spânzurat, ci s'a sugrumat cu cureaua dela opincă făcându-și un laț, și acela cu o peatră scoasă din perețele temniței unde eră închis, atâta sucindu-l pe lângă grumazi până ș'a luat sufletul, ci tot atâta însemnează că s'a spânzurat; și încă înainte de a se face și pronunță sentința, pentru aceea a scăpat și de moartea pe roată, dar nu și de aceea de a i se tăia trupul în patru și a se trimite să se espuie pe sate ca trist exemplu pentru aceia, cari ar îndrăzni a face resmirițe ca și dânșii.

Așa se termină această revoluțiune, care ținu ațâțate așa de mult spiritele în Transilvania, și scoase la lumină lupta stânsă, focul sub spuză, ce ardea de mai multe veacuri și sub felurite forme între cele două națiuni, română și maghiară.

Începută în munții Abrudului în numele unor puține comune la anul 1782 ea ajunge în numele tuturor iobagilor din Munții Abrudului, apoi în numele tuturor Românilor din Transilvania.

Din liberarea de abuzul mișcarea ajunge a cere liberarea poporului român de iobăgie, și liberarea Transilvaniei de domnia elementului unguresc.

Iobagi, preoți, plutași, băleși, oameni liberi sătui cu toții de amarele suferințe ale trecutului, se fac cu toți emisari, căpitani, soldați și cu toți primesc dictatura unui țaran.

Vremuri pline de învățături!

Ele ne probează că, nici înfiorătoarele decrete ale lui Vladislau (1514), nici uniunea celor trei națiuni din Transilvania (1437—38), nici Aprobatele și Compilatele (1653—1669), cari declarară pe Românii ardeleni de oameni fără patrie, — nu au putut să întemeieze fericirea nobilimii și cu atât mai puțin fericirea Ungariei și a Transilvaniei.

Mai mult, dacă nu s'ar fi desființat la anul 1653 chiar și drepturile de simplu cetățean a Românului, — tristă răsplată

pentru șiroaele de sânge, ce le vărsase odată românii în interesul Ungariei, — atunci dezastrul, potopul, nu se întâmplă.

Cu desființarea așezămintelor naționale, ce să aflau în Ungaria, cu desființarea legiunilor, cari se bătuse sub Ion Corvinul, căzù și puterea din lăuntru și din afară a regatului.

Așa urmă zdrobitoarea cădere dela Mohaciu (1526), când regatul Sf. Stefan își perdù neatârnairea sa, luptă, în care Ungaria nu putù să adune mai multă armată de 20.000 de oameni, căci nu mai erau vechii legionari, și mai înainte cu 22 ani dieta Ungariei orându-se pedepse groaznice asupra țăranilor și-i aruncase pe toți în lanțele servitutei vecinice.

Sentiința asupra lui Crișan.

Deși aflate pe Crișan mort în temniță, totuși contele Jancovits rosti asupra corpului mort, în 14 Februarie următoarea sentiință judecătorească:

George Crișan din Cărpiniș, în etate de 52 ani, cu prilejul unui târg de țară din comuna Brad, a avut înțelegere tăi-nuită cu poporul, care se adunase acolo, apoi au învitat pe oameni să se adune la biserica din Mesteacăn, ca să ia o hotărâre deplină, spunându-le ca să o facă asta cunoscut și acelora, cari n'au fost la bâlcu. Și ca să poată înșelă pe oameni cu mai multă siguranță, pentru ca să câștigate între ei o partidă mai puternică, s'a dus și dânsul la Mesteacăn cu o cruce în mână și acolo s'a înțeles, că crucea aceasta să le servească în viitor ca semn, după care se meargă trupele lor, și sub cuvânt ca la Alba-Iulia, iobagii se vor face mili-

tari, au amăgit poporul, ca să-și iee merinde îndestulitoare și să-l urmeze pe căi literale și prin munți.

În noaptea dintâi dânsul a rămas cu poporul la Curechiu, și aici au dat voe oamenilor, că se omoare pe 2 funcționari și pe doi gornici, cari după datorința lor voiau să-i împedece în drumul lor.*) Au dat poruncă ca să ucidă în chip crâncen pe iobagiul Petru Căra din Curechiu.

Apoi a înduplecat poporul se pătrundă cu dânsul tot mai adânc în țeară, să ucidă pe toți magnații, pe toți nobilii și pe toți iobagi unguri, se le prădeze toate averile. Hotărârile acestea li-a dus în deplinire dânsul în persoană, în chipul cel mai crâncen în comunele Criștior, Brad, Ribița, Cămpeni și în alte locuri. Astfeliu au urmat pustiiri, aprinderi și felurite omoruri, și aceste în înțelegere cu Horea și Cloșca. Dânsul n'a cruțat nici chiar trupele ces. reg. cari au fost trimise să restabilească liniștea publică, din contră, a poruncit ca să le atace, să le chinue și nimicească.

*) Aci sentința cuprinde neezactitate, căci în Curechiu numai Petru Căra a fost ucis dintre Români.

Prin aceste fapte, George Crișan s'a făcut vinovat de crimele cele mai grele și neiertate, atât ce privește persoana lui, cât și pentru crimele, ce le-a săvârșit poporul pe care dânsul l'a revoltat, și în fine ca să poată scăpa de asprimea vrednicită a justiției, s'a făcut omorătorul său propriu.

Cu toate că asupra lui erà să se aplice o pedeapsă cu mult mai aspră și mai arătătoare, acum totuși ca să se deie o icoană și esemplu de groază acestei pedepse, corpul mort a acestui criminal de frunte, să fie târât la locul de supliciu (pedeapsă) și, în potriveală cu legea criminală Carolină și Tereziană, gâdele să-l taie în patru, să-i taie capul și să-l pună în țeapă, în locul casei lui, în Cărpiniș, iar părțile trupului să se pună pe roată și să se pună spre vedere în Abrud, la Bucium, la Brad și la Mihăileni.“

În 16 Februarie s'a și dus în deplinire această sentință.

Adecă cei 7 Albăceni vânzători au fost declarați de „libertini“ — adecă scutiți pentru persoana lor de a face robotë,

scoși de sub iobăgie, însă din bani, puțini au căpătat, dându-se galbenii cei mulți ofițerilor și unor slujbași fiscușești, sub cuvânt, că ei ar fi prins pe căpitanii revoluției!...

Iuon Nicola Doșța, nepotul lui Horea, care la anul 1871 trăia ca om bătrân de peste 98 de ani, când mi-a povestit istoria prinderii lui Horea și Cloșca mi-a spus, că unul dintre vânzători din banii căpătați și-a fost cumpărat grâu, din care s'a făcut pâne. Eră pânea în cuptor și omul flămând abia așteptă să se coacă. S'a grăbit deci a scoate din cuptor o bucată mai mică, — așa numitul coc, și l'au frânt în două — și atunci din coc a ieșit un glonț de sânge care s'a rostogolit pe podele iară omul de spaimă au leșinat și numai mai târziu s'a desmetecit.

Mai târziu, cam prin anii 1836, acești libertini s'au înfățișat în Cluj la deregătoriile producționale, ca să-și ceară să fie aieva scutiți de servițiu iobăgesc, care după moșia lor se cerea acum dela ei, sub cuvânt, că pământul lor se ține de domeniul fiscușesc și după legile țării nu se poate înstrăina, și nici regelui nu i-a fost

iertat a li-l dăruî. Din aceste pricini nici instanța aceea nu li-a dat scutița dorită. Li s'a recunoscut numai scutița dela darea capului și dreptul de proprietari la averea mișcătoare.

Mic preț pentru o faptă așa de însemnată, săvârșită de dâșii nobilimei nemulțumitoare !

Tare s'au scârbit acei libertini de judecata aceasta și se spune că unul, om de vreo 70 de ani, care însuși luase parte la vinderea și predarea lui Horea, vărului său, izbucni în năcazul său în următoarea exclamare originală:

— „Așa ne trebuie nouă, între zmerii în ei domni, dacă ne vândurăm sângele și nu-i lăsarăm să-i facă Horea tot mac...”

Răsplata vânzătorilor, adecă a celor
șapte Albăceni, cari au prins pe
Horea și Cloșca.

Sărbarea din Zlagna.

Împăratul Iosif pusese un premiu de
300 galbini pentru prinderea fieștecărui că-
pitan al revoluției, și țărani, carii prinsese
trebuiau răsplățiți.

S'au dat din acei bani protopopului
Iosif Adamoviciu din Abrud, care a pro-
vocat pe oameni să prindă pe Urs Uibariu,
ucis în țăpă în Alba-Iulia la 25 Novembre,
30 de galbeni și o medalia de grație și
70 de galbeni țăranilor, cari l'au prins.

Guvernul din Sibiiu hotărî, ca pentru
împărțirea acestor premii, se facă un fel
de sărbătoare, ca să încredințeze țărani
despre nădejtile deșarte cari le trezise în
ei Horea și despre rătăcirile în cari ei
căzuse.

Mihail Bruckenthal comisarul, fiind însărcinat cu acea împărțire, conchemă la Zlagna pe 5 Februarie sărbarea din vorbă, făcându-o cunoscută în tot ținutul, și invită mai cu seamă pe protopopi și pe preoți și pe locuitorii cari luase parte la revoluție și fuseseră implicați în ea.

Eră târg de săptămână, și în un pavilion (șopron anume ridicat) împodobit, se pusese spre vedere 3 farfurii (tăiere) cu galbini, diploma lui Adamoviciu și 7 documente de liberare din jobagie, a celor 7 țărani din Albac.

Pe la orele 11½ a. m. veniră la pavilion comisarul Bruckenthal și br. Gerliczy, magistrul suprem al munților. Înaintea lor mergeau număroși preoți, iar în urma lui Bruckenthal veniau câțiva soldați și deregători de ai Fiscului.

Dupăce luară loc în pavilion, se cetiră diplomele traduse în limba română. Se adusesese și musicanți.

Comisariul ținù o vorbire cătră public, apoi alta cătră protopopul Adamoviciu, căruia sub timpul cuvântarei cancelistul guvernului Devai îi acăță medalia pe pept,

și în acea clipă se dederă salve de pușcături, și sunară țimbalele și trimbițele. Protopopul încă a ținut o cuvântare de mulțămire. Apoi fură chemați toți ceilalți premiați pe rând, fiecare cu numele seu, și se numărară banii din farfurii în vederea obștei privitoare.

Au mers apoi protopopii și preoții, doi câte doi, la biserică, sub sunetul clopotelor. Îndată după ei urmară acolo și comisarii cu personalul fiscal și militar, ascultând câtva slujba bisericească.

După biserică, protopopii și preoții se adunară la cuartirul Comisarului și fiind ei vreo 100 persoane nu încăpeau în case, — deci făcură în curte un cerc, și aici comisarul le ținù o vorbire, în care îi îndemnă la obligamentul lor de a instrua și supraveghia poporul din comunele concreate conducerii lor, făcându-i răspunzători și pentru faptele credincioșilor.

Preoții și protopopii mulțumiră cu semne de mișcare, făgăduiră deplină ascultare și credință.

Astfel se sfârși „serbarea“ din Zlagna.

În 7 Februar urmă decretul împăratului, prin care porunceă, că pentru prin-

derea lui Crișan să i se deie lui Popa Moise din Cărpiniș 300 galbeni împreună cu la ceilalți țărani. Mai urmară și alte răsplata, dintre cari însemnez: episcopului Nechitici 1000 fl., episcopului Petrovici 800 florini, comunei din Zarand Cebea, care nu se revoltase, i se iertă darea pe un an, și preotul de aci, Ioan Mariș, primi o medalie de aur și adaus de salariu 200 fl.

Biografii.

1. *Vasilie Nicula Ursu*, supranumit *Horea*, s'a născut în comuna *Riul-mare* azi „Albac“, în prediul *Guraarazi*. Eră om vesel și bun cântăreț. „Cântări lumești se horesc“, — de unde numele lui *Horea*. Casa lui eră în dealul *Fericețului* și s'a păstrat până la anul 1898.

Se spune că el ar fi știut cefi românește, însă sigur este, cumcă dela natură eră înzestrat cu minte ageră, isteată și pătrunzătoare. Eră iubitor de dreptate și aplecat spre pace, din care împrejurare el eră încredințat de a apăra pricinile oamenilor înaintea scaunelor sătești și a șpaniei din *Câmpeni*, care apărare se făcea cu gura. Totdeauna se sileă a pune capăt proceselor prin împăciuirea partidelor certate. Pentru însușirile aceste, bune, pentru purtarea lui morală și plăcută, cu năravuri cinstite și oneste, el eră la popor în vază și om de încredere. A urmat din asta, că nu numai oamenii singuratici îl încredințau cu purtarea proceselor, ci comune muntene întregi l'au aflat pe *Horea* vrednic și de cel mai harnic, ca să-l încredințeze cu solia la *Împăratul*, pentru recăștigarea drepturilor lor!

Această fire înlătură bănuiala că el ar fi

BCU Library Central University Library

NIK. URSZ ALIAS HORA TENDIT
ELSTICANT VALACHOTUM IN TRA
CIVANTIA RISSA...

HOREA

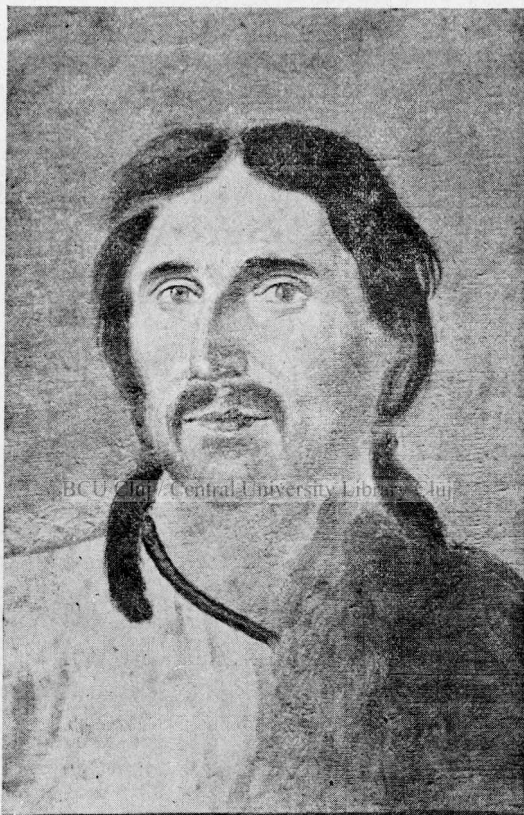
fost crud și că însuș ar fi făcut cruzimi. Cari cu nedrept i se impută, căci omorurile și pustiirile s'a săvârșit mai mult de cei doi consoți a lui, sau la porunca acestora.

El a fost de statură de mijloc — cu trup făcut bine și țapăn, tare. La față albenet, cu păr castaniu întunecat, frumos și mare, pe care îl purtă legat în o chică ce atârna pe umerile stâng — după cum erà moda la toți Țopii. Acum acel port îl mai aflăm la locuitorii din comuna vecină Măgura. Fruntea lată, mustățile rari și nasul de vultur.

Dintre portretele ce ne înfățișează chipul lui Horea, acel portret e adevărat, care se află în muzeul din bibliotecă ban. Brukental din Sibiu, a cărui originalitate s'a dovedit prin un nepot alui Horea cu numele *Ioan Nicula Doșița*, care în revoluția lui Horea ajunsese etatea de 13 ani, așadară l'a cunoscut.

Acestui martore i s'au arătat de cătră proptor. Ioan Patitia toate portretele, câte s'au publicat prin reviste, și Doșița dintre toate numai *fotografia luată după chipul din numitul muzeu o au declarat-o de cea adevărată*, înfățișând curat pe Horea.

Aceasta s'a întâmplat în anii 1870 și s'a luat protocol formal despre spusele lui Doșița, care protocol a ajuns în mâinile pictorului Costandea și acum i s'a perdut urma.

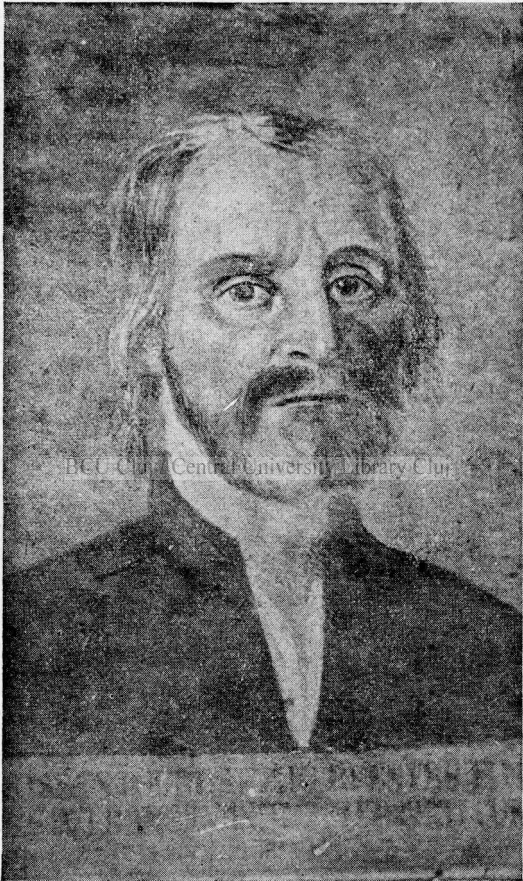
VARG IUON ALIAS KLOSKA
IUON HORÆ PRIMARIUS
CAPITANEUS

CLOȘCA

Brukental în timpul acelei „potere“ erà guvernatorul Ardealului, și el a lăsat să i se picteze cei trei conducători prinși în Bălgrad.

2. *Cloșca* cu numele propriu Ioan Oarga, născut și locuitor în Cărpeneș, erà om robust la trup, cu fața deschisă, dar de natură crudel, hotărît, și sumeș. Îndrăzneș la fapte și răzbunător — adecă tocmai contrariu cu caracterul lui Horea. Tocmai de așa un om aveà însă lipsă Horea și de aceea l'a luat pe el și pe Giurgiu Crișan de soți, căci amândoi erau gata a stà față cu ori și ce primejdie.

3. *Giurgiu Dragoș* numit *Crișan*, a fost om voinic, crunt la față și cu un trup șapăn, tare în mâni și neobosit la lucru. Erà născut din Tebea, însă însurându-se în Cărpeneș, ajunsă consătean lui Cloșca. Erà om cu capul a mână îndrăzneș, și nepăsător față de mai mari. A fost cel mai neodichnit în acea revoluție, crudel, neomenos, care fără știrea și învoirea lui Horea a prădat și în comitatul Zarandului pe lung și pe lat cu gloatele de sub comanda lui și a ucis după plac. El răpi și pe preotul din Cărpeneș Teodor Șuluțiu (care pe popor îl învășă să nu se însofească cu Horea și cu tovarășii lui Cloșca și Crișan) și-l dusă la moarte, legându-l de coada calului său, și lăsat așa pe mâna cumplitelor gloate ca să-l ucidă, care se spune l'au târât până deasupra comunei Roșia. Acesta însă, neăștep-

CRIȘAN

tând ca din mâna miliției să-și ia pedeapsa sa pe roate, — de care erà mai vrednic și decât Horea și decât Cloșca, își luă singur viața mai nainte în temniță prin sugrumare.

Cu aceasta s'ar fi putut ca toate să se liniștească, însă, precum a rămas vorba în popor, tradiția, apoi ci-că nemilostivii domni pământești ardeau de setea unei groaznice răzbunări asupra tuturor Românilor, mai cu samă a celor din Munți, cari, după cugetul Maghiarilor, fără deschilinire, cu viața și cu averile lor trebuiau să plătească furiei lor, vinovați și nevinovați. Ei acum nu voiau nici mai mult nici mai puțin, decât stârpirea cu totul și uciderea tuturor Românilor din Munții Abrudului, și a Câmpenilor, socotind că cu o așa răzbunare asupra muntenilor va întricoșă și pe viitor vor putea ținea în frâu pe Românii din plaiurile provinciei.

Spre acest scop cei doritori de răzbunare, după uciderea lui Horea și-a soșilor săi, lăfiră faima, că Românii la primăvară se vor răscula de nou, toți de-odată și anume în toată țara și toți într'o zi! Și spuneau că toți Românii așteaptă ca această răsculare să se înceapă iară din Munți, unde Horeni așteaptă numai după primăvară și după prilejul bun. Această primejdie, ziceau ei, altmintrelea nu se poate împedeca, fără cu stârpirea sau cu o înfricoșată zecuire a Românilor munteni, care se fie

în stare a înfricoșă și a țină în frâu și pe ceialalți Români din șesurile provinciei! Almintrelea, ziceau, viața aristocrației și a domnilor pământești, nu poate fi în siguranță nici pe o zi batar de cătră „hoșii de Români“, — cum mai în toată vorba îi porecleau pe bieșii Țopi.

Sub cuvântul acesta cerură Ungurii din Munși, mai întâiu, ca Împăratul să înmulțească miliția în Transilvania, batar cu încă 2 regimente. Însă după ce prin înalta hotărâre din 29 Novembre 1784 această cerere a lor, de data asta nu se putu împlini, prin neîncetatele lor reclamări și plânsori cu cari încarcă și pe regim, aduseră lucrul acolo, că comanda militară a țării se înduplecă a mai înmulți cu Săcui miliția în Abrud și prin safele vecine de prin munși, și la toată casa încvartirară miliție, mai cu samă Săcui, cari, ca și la 1848—49, jucau pe o mână cu nobilimea maghiară însetată de sângele iobagilor Români. După aceea, arătând o frică mai mult prefăcută de cât adevărată și spunând cu cuvinte apăsate, că Maghiarii și domnii pământești nu ar fi siguri de cătră Români decât dacă cu ștergerea tuturor Românilor din Munși, se va stârpi de pe fața pământului sămânța cea rea și cănească a lor, și prin aceasta se va dà o lecție puternică și grozavă la toși ceialalți Români din țară, — prin felurite amenințări poșteau, ca comitele se dee acea sălbatecă poruncă, ca într'o

noapte, în toate satele, militarii să-și omoare gazdele lor românești. Și să se sloboadă asupra lor ucidere și jefuire! Ci-că au hotărât și ziua pentru această crudă măcelărire, ce se făcea sub cea mai mare taină.

Comandantul temându-se acum de altă tulburare, anume de a Maghiarilor asupra regimului împărătesc și de o răsculare asupra Împăratului Iosif, pe care nobilimea maghiară fără de aceea îl ura din suflet, trimițând stafeia la Viena, înștiințând îngrozitoarea poftă a domnilor de pământ, de unde veni aspră poruncă, ca acea tirănie și nedreaptă măcelărire, să nu se îngăduie cu nici un preț!

Românii, la care fără deschilnire se aflau militari cari își tocmeau cremenile puștilor și își ascuțiau săbiile, unii încă pe focila gazdei și cu ajutorul lui, — deși erau pentru dânșii niște semne rele și pline de îngrijire — totuși nu știau nimic ce primejdie se pregătea pe sub mână asupra capului lor!

După spusele tradiției, stârpirea sau batăr zăciuirea Românilor din Munți, s'ar fi întâmplat dacă Împărăția nu oprea aceasta. Ci sosind poruncă de oprire dela Viena, fără zăbavă se trimise știre miliției, ca nici un rău să nu se facă Românilor, — și cu aceasta se depărta de-asupra capului lor norul cel amenințător.

În dimineața următoare se descoperi taina

și primejdia, și mulți și dintre militari, cari erau de alt neam, spuseră ei înșiși gazdelor, că ce le eră pregătit în noaptea aceea!

Așa neîmplinindu-se nobilimei dorita răzbunare, se întări cu atâta mai tare în ei falsa credință, că „Împăratul Iosif a dat voia lui Horea se ucidă și se jăfuiască nobilimea maghiară.”

Când Împăratul slobozi și o iertare (amnestie) deplină așa, cât nu mai eră nimărui iertat nici a căută după lucrurile sale jăfuite în acel tumult, această nedreaptă învinuire se lăfi așa, că mi se pare că și în reprezentațiunea lor făcută în anul 1784 în Tîrgul Murășului către Împăratul, și-au arătat'o pe față. Și așa, se fi putut, nu numai asupra Românilor — precum mai sus s'a zis — dar și asupra Împăratului groaznic și-ar fi răzbunat! Însă fiind mânia lor fără putere, asupra Împăratului, numai întru atâta și-au putut răzbună, că mai târziu, după moartea acestuia, tablele cu numerii dela case le-au ars toate și spre batjocorirea dinastiei și a națiunei germane austriace „budigăii” (nădragii) sau cioarecii cei nemțești, îi spânzurau și ridicau în țapă!

Însă ce n'au putut izbândi asupra celui mai tare, se sileau a izbândi asupra celui mai slab, — asupra Românilor.

Mulți ani după revoluțiunea lui Horea, nu eră sigur Românul a călători, mai cu samă noaptea prin orașe maghiare, iară ziua pretutindenea pe

unde nobilul maghiar, care umblă tot armat, vedeà vre-un Român, fără deschilinire, nu încetă a-l încărca cu groaznice sudălmi și a strigà după el ca după cioară:

„Te hora, tolvaj, varju, și kutyafajtaoláh; Oláh moré, dohány koré, pipázzon fel a vén Hóré.“ (Măi Hore, fâlharule, cioară, vișă de câne, etc.), — încât înțelegând Iosif de acestea și că prin strigarea de „Hora“ asupra Românilor, aceștia se întărâtă groaznic și cu atâta mai ales cei mai de omenie, cu cât la revoluțiunea lui Horea, cea mai mare parte a națiunii române din patrie, nu luase parte, ba mulți din ei fusese și urmăriți de revoluționari pentru că ei, ca Români, nu voiau să iee parte la răsmerița lor.

În urmă prin edict împărătesc, s'a oprit cu asprime, ca Românilor să li-se mai arunce în batjocură numele lui „Hore“.

De groaza, cei ajunsese pe munteni de atâtea batjocuri și amenințări, cari le întimpină în drumurile lor prin țară ca negustori de vase (ciubere și doniși) lăpădară și portul schimbând țundra neagră cu cea albă.

INDREPTARE

La pag. 3. sirul din urmă, rugăm
îndreptați: **1308**, în loc de 308.

9
11
2
1
3
1

CUPRINSUL

	PAG.
Prefață	III.
Introducere	1
Relații încordate între Români și Unguri . .	10
Un lucru minunat: libertatea în Țara-Țopilor	17
Judecătorii sătești la ei	30
Răscoala Românilor din Munții-Apuseni și din Criș, la 1610	32
Călugărul Sofronie în Munți	35
Spargerea bușilor arândașilor armeni în Câmpeni, 1780	55
Conscrierea la miliția de graniță	72
HOREA	76
O petiție a lui Horea	86
Cum s'a început puterea lui Horea	89
Ce s'a petrecut în Abrud?	99
Planul de războiu	111
Armistițiu dela Tibru	113

	PAG.
A doua ridicare a lui Horea	126
Lupta dela Mihăleni	131
Sentința de moarte alui Horea și Cloșca .	146
Sentința asupra lui Crișan	158
Răsplata vânzătorilor Albăceni, „Sărbarea“ dela Zlagna	163
Biografii	167

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1295- 9

K-